

FACULTEIT PSYCHOLOGIE EN
PEDAGOGISCHE WETENSCHAPPEN

Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen
Henri Dunantlaan 2,
B- 9000 Gent
Academiejaar 2008-2009

Psychosociaal welzijn, motivaties en toekomstperspectieven bij vrouwelijke ex-kindsoldaten in Oost-Congo.

Hélène Flaam

Promotor: Dr. Ilse Derluyn

Begeleidster: Cindy Mels

Masterproef neergelegd tot het behalen van
de graad master in de Pedagogische Wetenschappen,
afstudeerrichting Orthopedagogiek.

Dankwoord

Na deze lange periode van verdieping in het onderwerp met dit werk als resultaat, moet ik uiteraard een aantal belangrijke personen bedanken die belangrijk geweest zijn om dit alles mogelijk te maken.

Eerst en vooral gaat mijn grote dank uit naar alle meisjes die deelnamen aan het onderzoek. Hun enthousiasme en overtuigingskracht bewonderenswaardig. Ik dank hen om het vertrouwen dat ze me gaven om inzicht te verwerven in hun motivaties en wensen. Zonder hen was dit onderzoek onmogelijk geweest.

David Alicama, mon papa Congolais, die me dag in dag uit begeleidde en zorg voor me droeg, alsof ik zijn eigen dochter was. Dank voor je steun. Mireille Alicama, voor haar vriendschap en onophoudelijke steun tijdens mijn verblijf in Bunia.

Daarnaast wil ik ook alle personen bedanken die me klaarstoomden voor het onderzoeksveld en die de uitwerking van het onderzoek mogelijk maakten. Maître Pacifique voor zijn grote steun van het begin tot het einde van mijn drie maanden durende verblijf in Bunia en voor het mogelijk maken van dit onderzoek. Flory Kitoko van *PN-DDR* voor zijn advies bij de uitwerking van het onderzoek en zijn steun bij het leggen van de nodige contacten. De inzet en het enthousiasme van alle personen en organisaties die direct of indirect meewerkten aan het onderzoek, alle personeelsleden van *COOPI*, *UFD* en *AMAPAD* verdienen de nodige dank. Hen allen individueel bedanken zou ons te verleiden, maar toch willen we een aantal van hen extra noemen. Rodolphe van *COOPI* voor het mogelijk maken van dit onderzoek en de voortdurende hulp en steun gedurende de hele onderzoeksperiode. Maman Francine voor haar grote hulp en het vertalen bij de focusgroep in Bunia. Maman Immaculee van *AMAPAD* voor de kracht waarmee ze in het leven staat, de inzet voor kwetsbare meisjes en vrouwen en haar eeuwig enthousiasme. Maman Marie van *UFD* voor het mogelijk maken van het onderzoek in Kyndia, Bunia. Alle personeelsleden van *APEC* voor de steun bij dit onderzoek en de praktische hulp. Alle personeelsleden van het dagcentrum van *COOPI* in Bunia, van het dagcentrum van *COOPI* in Kpandroma en alle personeelsleden van *UFD* voor het afnemen van de vragenlijsten en hun beschikbaarheid. Alle personeelsleden van *AMAPAD* voor hun grote geduld bij het begeleiden van dit onderzoek. Dank aan *Save the Children* voor hun hulp bij de praktische haalbaarheid van dit onderzoek. Een bijzondere dank hiervoor gaat naar Willy, Francis en papa Noë. De twee weken op verplaatsing in Mahagi zijn mede dankzij jullie onvergetelijk geworden. Dank ook aan Olivier Vanderveeren van Droits de l'Homme van *MONUC* voor zijn ontvangst in Mahagi en Abbé Alfred van *Caritas International* voor het verschaffen van de nodige informatie over het conflict in Ituri. Dank aan Felix Monga van *Unicef* voor de steun en enthousiasme voor het onderzoek, maar ook voor het aanreiken van interessante werken omtrent over het onderzoeksdomein.

Alle organisaties waarmee ik heb mogen samenwerken, wens ik nog veel moed toe in het verder zetten van hun werk.

Graag wil ik een aantal personen speciaal bedanken die genereus hun tijd schonken aan het nalezen en kritisch bespreken van de thesis, maar evengoed voor de vele steun: Peter Verlinden, Charlotte Vossen, Elias Hemelsoet en Ruth Cheyns. Zonder jullie had ik nooit tot dit resultaat kunnen komen. Mama en papa, jullie onverwoestbaar vertrouwen en steun is van onschatbare waarde. Jullie hebben ervoor gezorgd dat ik daar sta waar ik nu sta, dat ik heb kunnen realiseren wat ik tot nu toe reeds heb kunnen realiseren, dat ik heb kunnen doen wat ik heb gedaan. Zonder jullie was me dit nooit gelukt.

Dank aan mijn promotor, Dr. Ilse Derluyn, voor haar steun en afwerkende aanvullingen op de thesis. En last but not least, verdient mijn thesisbegeleidster Cindy Mels een bijzondere dank voor haar onverbeterlijk geduld, inzet en steun bij het realiseren van deze thesis, van begin tot einde van het onderzoekstraject. Dankzij haar en haar collega's werd het opzetten van dit onderzoek mogelijk gemaakt. Dank jullie wel. Ik wens jullie verder nog veel succes bij het opzetten van het *Centre for Children in Vulnerable Situations*.

Hélène Flaam,
juli 2009.

Inhoudstafel

Dankwoord.....	2
Inhoudstafel	4
Inleiding	7
1. Literatuurstudie	8
1.1. Kindsoldaten	8
1.1.1. Definitie.....	8
1.1.2. Vrouwelijke ex-kindsoldaten	8
1.1.3. Kindsoldaten in de Democratische Republiek Congo.....	10
1.1.4. Internationale initiatieven	10
1.2. Psychosociaal welzijn	11
1.2.1. Vastgestelde psychologische problemen.....	11
1.2.1.1. <i>Posttraumatische stressstoornis</i>	12
1.2.1.2. <i>Internaliserende en externaliserende problemen</i>	13
1.2.4. Risico- en protectieve factoren.....	13
1.2.4.1. <i>Risicofactoren</i>	13
1.2.4.2. <i>Protectieve factoren</i>	16
1.2.5. Crossculturele aspecten van psychosociaal welzijn.....	18
1.3. Motivatie.....	19
1.3.1. Pushfactoren	19
1.3.2. Pullfactoren	19
1.4. Toekomstperspectieven	20
2. Probleemstelling.....	21
2.1. Situering.....	21
2.2. Wetenschappelijke verantwoording.....	21
2.3. Onderzoeksdoel	22
2.4. Onderzoeksvraag	23
2.5. Deelvragen in het onderzoek	23
2.5.1. Onderzoeksvragen die via kwantitatieve methoden onderzocht worden	23
2.5.2. Onderzoeksvragen die via kwalitatieve methoden onderzocht worden.....	23
2.6. Hypotheses	24
3. Methodologie	25
3.1. Onderzoekssetting.....	25
3.1.1. Democratische Republiek Congo	25
3.1.2. Ituri.....	25
3.1.3. Gewapende groeperingen.....	26
3.2. Onderzoeksgroep.....	26
3.3. Procedure	28
3.4. Dataverzameling.....	29

3.4.1. Kwantitatief onderzoek	29
3.4.1.1. Socio-demografische gegevens.....	29
3.4.1.2. Hopkins Symptom Checklist-37 A	29
3.4.1.3. Impact of Event Scale Revised (IES-R)	30
3.4.1.4. Subjectief welzijn.....	31
3.4.1.5. Adolescent Complex Emergency Exposure Scale	31
3.4.1.6. Daily stressors.....	32
3.4.2. Kwalitatief onderzoek.....	33
3.4.2.1. Focusgroepen	33
3.5. Analyse	36
3.5.1 Kwantitatieve analyse	36
3.5.2. Kwalitatieve analyse	36
3.6. Kwaliteitsvereisten voor kwalitatief onderzoek	37
3.6.1 Betrouwbaarheid	37
3.6.2. Validiteit.....	38
4. Resultaten.....	39
4.1. Kwantitatief onderzoek.....	39
4.1.1. Socio-demografische gegevens	39
4.1.2. Stressoren.....	40
4.1.2.1. Traumatische ervaringen.....	40
4.1.2.2. Dagelijkse stressoren.....	42
4.1.3. Psychosociaal welzijn.....	43
4.1.3.1. HSCL 37-A	43
4.1.3.2. IES-R.....	46
4.1.3.3. Subjectief welzijn.....	48
4.1.4. Beïnvloedende factoren op psychosociaal welzijn.....	48
4.2. Kwalitatief onderzoek	50
4.2.1. Achtergrondgegevens	50
4.2.2. Motivaties.....	50
4.2.2.1. Gedwongen rekrutering	50
4.2.2.2. Vrijwillige rekrutering	51
4.2.3. Terugkeer uit de gewapende groepering.....	54
4.2.3.1. De vlucht.....	54
4.2.3.2. Reden tot vluchten	55
4.2.3.3. Ontvangst thuis	56
4.2.4. Toekomstperspectieven.....	58
4.2.4.1. Economische ontwikkeling.....	58
4.2.4.2. Gezinsleven	59
4.2.4.3. Schoolgaan.....	60

5. Discussie.....	62
5.1. Interpretatie van de resultaten.....	62
5.1.1. Traumatische ervaringen.....	62
5.1.2. Dagelijkse stressoren.....	63
5.1.3. Psychosociaal welzijn.....	64
5.1.3.1. <i>Internaliserende en externaliserende problemen</i>	64
5.1.3.2. <i>Posttraumatische stressstoornis</i>	65
5.1.4. Motivaties.....	65
5.1.5. Toekomstperspectieven.....	66
5.2. Beperkingen van het onderzoek.....	67
5.2.1. Methodologische beperkingen.....	67
5.2.2. Crossculturele beperkingen.....	68
5.2.3. Praktische beperkingen.....	68
5.3. Implicaties voor de praktijk.....	69
5.4. Aanbevelingen voor verder onderzoek.....	70
6. Conclusie.....	71
Bibliografie.....	72
7. Bijlagen.....	80
7.1. Informed consent kwantitatief onderzoek.....	80
7.2. Vragenlijst socio-demografische gegevens.....	81
7.3. Hopkins Symptom Checklist-37 A.....	83
7.4. Impact of Event Scale Revised.....	84
7.5. Toetsing Subjectief welzijn.....	85
7.6. Adolescent Complex Emergency Exposure Scale.....	85
7.7. Vragenlijst Daily Stressors.....	86
7.8. Informed consent kwalitatief onderzoek.....	87
7.9. Drop-off Focusgroep.....	88
7.10. Handleiding focusgroepen.....	89
7.11. Afbeeldingen posters Focusgroepen.....	94
7.12. Boomstructuur Nvivo 8.....	102
7.13. Afbeelding 17: Kaart onderzoeksgebieden (Bron: OCHA, 2009).....	105
7.14. Kaart Democratische Republiek Congo (Bron: USAID, 2009).....	106

Inleiding

Ex-kindsoldaten waren de laatste jaren stof voor veel literatuur. De bekommernis om deze doelgroep werd steeds groter en zorgde voor een aantal internationale initiatieven om rekrutering van kinderen tegen te gaan. Tot voor kort werd de term 'kindsoldaat' geassocieerd met jongens. Recente bevindingen bevestigen echter de grote aanwezigheid van meisjes in gewapende groeperingen en kregen daarom de jongste jaren meer aandacht. Toch volstaan deze bevindingen nog niet om de juiste zorg te kunnen bieden aan hun specifieke behoeften en om preventieve maatregelen te kunnen treffen. Deze meisjes vormen nog steeds de blinde vlek in het discours over kindsoldaten. De talloze traumatische ervaringen waarmee ze wellicht te kampen kregen en de moeilijkheden, zoals stigmatisering, waarmee ze dagelijks geconfronteerd worden, kunnen de basis vormen voor ernstige beschadiging van hun psychosociaal welzijn. Desondanks werd hiernaar tot nu toe weinig onderzoek gevoerd, zeker in de regio van de Grote Meren. Ook de motivaties en toekomstperspectieven van deze doelgroep werd tot op heden weinig bevraagd. Dit werk is het resultaat van een casestudie naar het psychosociaal welzijn, de motivaties en toekomstperspectieven van meisjes-ex-kindsoldaten in Ituri, Oost-Congo. Binnen het kader van een complexe conflictsituatie werd deze regio jarenlang geteisterd door geweld en de meest uiteenlopende wreedheden met het jaar 2003 als triest hoogtepunt. Tot op heden zijn de spanningen nog altijd niet volledig verdwenen. Het inzetten van kindsoldaten bij de diverse strijdende partijen is daarmee nog steeds gangbaar.

Het eerste hoofdstuk van deze studie behandelt de bestaande literatuur over het thema en biedt tegelijkertijd een schets van de problematiek. Het omvat zo een inleiding in het vakgebied en de verduidelijking van een aantal begrippen.

In hoofdstuk twee wordt de probleemstelling geformuleerd en de onderzoeksvragen geëxpliciteerd, die de basis vormen van het onderzoek. Vervolgens worden in hoofdstuk drie de gehanteerde onderzoeksmethoden nader besproken en de methodologische keuzes verantwoord.

De resultaten uit het eigen onderzoek in de regio Ituri (Oost-Congo) worden in hoofdstuk vier uitvoerig besproken. Het psychosociaal welzijn van meisjes-ex-kindsoldaten wordt besproken aan de hand van de bevindingen uit het kwantitatieve gedeelte van dit onderzoek. De motivaties en toekomstperspectieven werden voornamelijk geanalyseerd op basis van het kwalitatief onderzoek.

De discussie ten slotte bespreekt de resultaten aan de hand van de bestaande literatuur. De resultaten worden geïnterpreteerd en vormen de basis voor een aantal aanbevelingen naar verder onderzoek en implicaties voor de praktijk. Ook de beperkingen van het onderzoek worden in dit deel aan het licht gebracht. Een afsluitende conclusie vormt het slot van deze thesisverhandeling.

1. Literatuurstudie

1.1. Kindsoldaten

‘Doorheen de geschiedenis heeft oorlog steeds een negatief effect gehad op kinderen, maar nooit eerder hebben oorlogen dergelijke uitbuitingen, verminkingen en het doden van kinderen veroorzaakt dan nu’ (Machel, 2001, p.1). Vanwege de rekrutering in de meest uiteenlopende gewapende groeperingen, bestaan er geen betrouwbare cijfers over het totaal aantal kindsoldaten wereldwijd. Wel wordt het aantal van 250.000 (Bayer, Klasen & Adam, 2007; Denov, 2007) als algemene prevalentie aanvaard. Machel (2001) benadrukt wel dat het rekruteren van steeds nieuwe kinderen leidt tot een veel hoger aantal.

Met de aanvaarding van het Verdrag van de Rechten van het Kind door de Verenigde Naties in 1989 wordt er een einde gemaakt aan de straffeloosheid van deze praktijk. Kinderen worden niet meer verondersteld getuige te zijn van geweld, laat staan eraan te participeren (Berman, 2001).

Ondanks de groeiende aandacht voor het fenomeen ‘kindsoldaten’ de afgelopen jaren en vooropgestelde afspraken en akkoorden over het tegengaan van het inzetten van kindsoldaten, dienen tot op heden wereldwijd nog steeds honderdduizenden kinderen in gewapende groeperingen. Hoewel tienduizenden kinderen de afgelopen 4 jaar gedemobiliseerd werden, gaat het rekruteren van nieuwe kindsoldaten nog steeds verder en bestaan verschillende gewapende groeperingen nog steeds voor een groot deel uit kinderen. Niet alleen rebellengroeperingen, maar evengoed regeringslegers maken gebruik van kindsoldaten (Child Soldiers Global Report, 2008).

1.1.1. Definitie

Ondanks de complexiteit van het begrip, bestaat er in de vakliteratuur een consensus over een definitie van het begrip ‘kindsoldaat’. Het gaat dan om ‘iedere persoon jonger dan 18 jaar, die deel uitmaakt van iedere vorm van geregelde of ongeregelde gewapende groepering, en er eender welke taak uitvoert, zoals koks, dragers, boodschappers etc., alsook kinderen die om familiale redenen de groeperingen vergezellen. Meisjes, die voor seksuele doeleinden en gedwongen huwelijk gerekruteerd worden, zijn eveneens kindsoldaten. Het verwijst dus niet enkel naar een kind dat een wapen draagt of heeft gedragen’ (UNICEF, Cape Town Principle, 1997).

1.1.2. Vrouwelijke ex-kindsoldaten

De aanwezigheid van vrouwen in gewapende groeperingen valt niet te onderschatten, hoewel oorlogsvoering voornamelijk als een mannelijke aangelegenheid gezien wordt (Brett, 2002). In de literatuur wordt ook het fenomeen kindsoldaten voornamelijk als een mannelijke kwestie voorgesteld. Hiermee worden de specifieke ervaringen en perspectieven van hun vrouwelijke collega’s genegeerd (Denov, 2007). Verschillende bronnen tonen de grote aanwezigheid van meisjes in gewapende groeperingen aan. Volgens Brett en Specht (2004), zou men kunnen stellen dat zij één

derde uitmaken van het totaal aantal kindsoldaten. Denov (2007) heeft het over 30,0% tot 40,0% bij de gewapende groeperingen in recente Afrikaanse conflicten. Volgens Brett (2002) kunnen we er niet van uitgaan dat alle meisjes die in gewapende groeperingen terecht komen fysiek gedwongen of ontvoerd worden. Desondanks wordt deze groep onvoldoende erkend en blijven meisjes-kindsoldaten vaak onzichtbaar. Volgens Brett en Specht (2004) was Nordstrom in 1997 één van de eersten om te erkennen dat in het globale discours van kindsoldaten geen aandacht werd geschonken aan de deelname van meisjes aan oorlog.

Zowel jongens als meisjes kunnen in gewapende groeperingen onderworpen worden aan seksueel geweld (Machel, 2001). Bij meisjes echter gebeurt dit veel vaker. Er is dan ook een significante samenhang tussen gedwongen rekrutering of ontvoering en systematisch seksuele uitbuiting en misbruik (Brett, 2002). Volgens McKay & Mazurana (2004) worden bijna alle meisjes verkracht en bijna alle meisjes in gewapende groeperingen rapporteerden seksueel geweld in hun onderzoek. Zij vormen dan ook een risicogroep voor seksueel overdraagbare aandoeningen en vroegtijdig moederschap (Denov, 2007a; Verhey, 2004). In Noord-Oeganda bijvoorbeeld, waren 37,0% van de meisjes-kindsoldaten zwanger (Denov, 2007). Deze tienermoeders worden bestempeld als de meest kwetsbare subgroep van ex-kindsoldaten (McKay, Robinson, Gonsalves & Worthen, 2006) en krijgen af te rekenen met allerlei secundaire problemen zoals stigmatisering (McKay et al., 2006; Verhey, 2004), verandering in sociale status (Brett, 2002) en het niet kunnen genieten van de officiële ontwapenings-, demobiliserings- en re-integratieprogramma's (McKay et al., 2006). Dit geldt echter eveneens voor de ruimere groep meisjes-ex-kindsoldaten en is te wijten aan een aantal factoren. Het feit dat jongens en mannen vaak bevoorrecht worden plaatst de meisjes vaak buiten het DDR-programma. Dat beleidsmakers een prioriteit hebben gemaakt van het inleveren van wapens in ruil voor hulp (zijnde psychosociale begeleiding, het krijgen van een opleiding of geld) laat vele meisjes niet toe hiervan te kunnen genieten. Ook het feit dat tienermoeders vaak niet als soldaat worden beschouwd (McKay et al., 2006) of bestempeld als 'echtgenotes' van militairen krijgen ze de kans niet om aan die situatie te ontsnappen (Verhey, 2004).

Seksuele activiteit versterkt maatschappelijke stereotypes ten opzichte van meisjes-ex-kindsoldaten (Brett, 2002). Dit heeft echter negatieve gevolgen op hun re-integratie, werkgelegenheid en huwelijk in het bijzonder (Brett, 2002). Gezien het belang van maagdelijkheid bij het huwelijk, worden deze slachtoffers van seksueel geweld bestempeld als 'onhuwbaar' (Denov, 2007a; Verhey, 2004). Dergelijke gevolgen wegen door op lange termijn en dragen bij tot de langdurige armoede in postconflictgebieden (Denov, 2007a).

De onzichtbaarheid van deze meisjes blijft voortbestaan in postconflictsituaties. Ze worden niet enkel uitgesloten in ontwapenings-, demobiliserings- en re-integratie programma's, maar ze ervaren ook sociale en economische isolatie alsook uitsluiting uit de gezondheidszorg en onderwijs (Denov, 2007a).

1.1.3. Kindsoldaten in de Democratische Republiek Congo

Volgens Reyntjens (2009) begon in de DRC het fenomeen van de *kadogo's* (letterlijk 'kleintjes') met de oprichting van de AFDL (Alliance des Forces démocratiques pour la Libération du Congo) in 1996, met Laurent-Désiré Kabila als woordvoerder. Begin 1998 waren er al 18.000 kindsoldaten in dienst van de AFDL. De moord op Laurent-Désiré Kabila in januari 2001 werd opgeëist door één van zijn lijfwachten, eveneens een vroegere 'kadogo' (Reyntjens, 2009).

In 2006 bestonden de gewapende groeperingen in de Democratische Republiek van Congo naar schatting voor 30,0% uit kinderen (Singer, 2006). In het district Bunia, Regio Ituri, bestonden de militieën voor 60,0% tot 75,0% uit kinderen, met in totaal zo'n 8.000 tot 10.000 kindsoldaten in Ituri (Singer, 2006). In 2007, echter, werden er 30.000 kinderen gedemobiliseerd. Duizenden andere kinderen zijn gevlucht, zonder officieel gedemobiliseerd te zijn waardoor ze vaak niet kunnen genieten van de voorziene hulpprogramma's. Zo'n 7.000 kinderen zijn in verschillende gewapende groeperingen en in het Congolese regeringsleger (FARDC) gebleven en in 2007 is de actieve rekrutering van kinderen herbegonnen (Child Soldiers Global Report, 2008). Recentere cijfers, echter, van UNICEF (maart 2009), bevestigen dat sinds 2004 30.000 kinderen werden gedemobiliseerd en ramen het aantal overgebleven kinderen in gewapende groeperingen op 3.500. Nog recentere cijfers (juni 2009) bevestigen dat van de 3.000 kindsoldaten die verbonden zijn aan de gewapende troepen, 1.600 zijn vrijgelaten sinds januari 2009. De laatste maanden is wel een toename vastgesteld in de rekrutering van kindsoldaten, met grootschalige rekruteringen in Zuid-Kivu en Katanga. 100 kinderen werden verplicht om drager van het nationale leger te worden en twee kinderen werden neergeschoten omdat ze dit weigerden (Pax Christi, 2009).

De Democratische Republiek Congo ondertekende het Optioneel Protocol op 8 september 2000. Daarnaast verbiedt artikel 184 van de Congolese grondwet de rekrutering en deelname aan vijandigheden voor de leeftijd van 18 jaar (Enfants Soldats, Rapport Mondial, 2004). Deze wet is van kracht sinds 2003 en het land boekte hiermee op papier een positieve vooruitgang, maar slaagt er tot op heden niet in om het regeringsleger kindvrij te maken.

1.1.4. Internationale initiatieven

Er bestaat een heel arsenaal aan internationale instrumenten om het inzetten van kindsoldaten een halt toe te roepen. Reeds in het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (Unicef, 2001) werd vastgelegd dat kinderen, met 18 jaar als leeftijdsgrens, niet mogen ingelijfd of opgenomen worden in de strijdkrachten van de betrokken landen en werd van kracht in 1990.

In het ILO-Verdrag nr. 182 van 1999 veroordeelt de International Labour Organisation de meest extreme vormen van kinderarbeid, waaronder het inzetten van kinderen bij gewapende groepen (Unicef, 2009a).

In 2000 werd een '*Optional Protocol to the Convention on the rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*' (United Nations High Commissioner for Human Rights, 2000) opgemaakt en goedgekeurd door 120 staten (Child soldiers, Global Report, 2008). Dit protocol

verbindt lidstaten ertoe om jongeren onder de 18 jaar niet gedwongen te rekruteren, noch te laten deelnemen aan vijandelikheden (ingeval van vrijwillige rekrutering) (VIC, 2009).

Ook het Internationaal Strafhof in Den Haag speelt een belangrijke rol bij het vervolgen van misdaden tegen kinderen. Daarnaast zijn in februari 2007 de principes en richtlijnen van Parijs (United Nations, 2007) opgesteld en bevestigd door 66 overheden (Child Soldiers Global Report, 2008). Deze principes van Parijs pleiten voor de bevrijding van alle kindsoldaten in gewapende groeperingen en voor het ondersteunen van programma's die aan de complexe noden van deze doelgroep voldoen (United Nations, 2007; Child Soldiers Global Report, 2008). Er zijn dus reeds een aantal internationale initiatieven die pleiten voor het beëindigen van het gebruik van kindsoldaten. Tenslotte bestaat ook de *Coalition to Stop the Use of Child Soldiers*, opgericht in mei 1998. Zij werken zowel op internationaal, nationaal als regionaal niveau en voeren onderzoek en verschillende acties om hun doel te bereiken (Coalition to Stop the Use of Child soldiers, 2009).

1.2. Psychosociaal welzijn

De term 'psychosociaal' verwijst naar de dynamische relatie tussen psychologische en sociale effecten, die elkaar steeds beïnvloeden (Machel, 2001).

Onderzoek toont aan dat kinderen die leven in oorlogsomstandigheden meer problemen vertonen op het vlak van geestelijke gezondheid en veroorzaken daardoor ernstige lange termijnrisico's voor het welbevinden van kinderen (Qouta, Punamäki, Montgomery & Sarraj, 2007). De blootstelling aan brutale en agressieve gewelddaden op jonge leeftijd kan het kind eveneens ernstige psychologische schade toebrengen, maar heeft ook een effect op de cognitieve en persoonlijke ontwikkeling van het kind, diens inter-persoonlijke relaties en coping capaciteiten (Shaw, 2003). De algemene ontwikkeling en daarmee ook de psychosociale ontwikkeling wordt bij deze doelgroep duidelijk bedreigd.

1.2.1. Vastgestelde psychologische problemen

Depressie, angst en slaapproblemen zijn een aantal voorbeelden van vastgestelde psychologische problemen bij door oorlog getroffen kinderen (Qouta et al., 2007). Bijkomende emotionele- en gedragsproblemen zijn vaak aanwezig bij de ex-kindsoldaten (Allwood, Bell-Dolan & Husain, 2002; Amone-P'Olak, Garnefski & Kraaij, 2007).

Hieronder behandelen we voornamelijk posttraumatische stressstoornis (PTSS), internaliserende en externaliserende problemen als gevolg van oorlogsgerelateerde ervaringen. Opvallend is, volgens Ehntholt & Yule (2006), dat de ontwikkeling van posttraumatische stressstoornis samenhangt met eerdere oorlogservaringen, terwijl andere psychologische problemen zoals depressie verbonden zijn met huidige moeilijkheden.

1.2.1.1. Posttraumatische stressstoornis

Posttraumatische stressstoornis wordt in de DSM-IV (American Psychiatric Association, 1994) onderverdeeld onder angststoornissen. De DSM-IV stelt een aantal criteria voorop om te voldoen aan de diagnose van deze stoornis.

PTSS is een psychische aandoening die zich voordoet als een gevolg van ernstige stressgevendende situaties die voor de persoon traumatisch zijn. Oorlog is hier slechts één voorbeeld van. Symptomen van PTSS zijn de herbeleving van het trauma, het vermijden van prikkels die aan het trauma doen denken of de emotionele uitschakeling van deze herinneringen en ernstige prikkelbaarheid met bijkomende problemen tot gevolg, zoals extreme spanning als gevolg van bepaalde prikkels, slaapstoornissen, irritatie en hevige schrikreacties. Deze symptomen houden langer dan een maand aan en veroorzaken ernstig lijden of beperkingen in onder andere het sociaal functioneren (American Psychiatric Association, 1994).

PTSS wordt geassocieerd met stoornissen op verschillende gebieden van het psychologisch functioneren, zoals het geheugen, aandacht, copingstrategieën en cognitief-affectieve reacties (Brewin & Holmes, 2003).

Oorlog is een voorbeeld van een context waarin zich traumatische ervaringen kunnen voordoen, waardoor mogelijk stoornissen optreden bij de persoon, maar die niet noodzakelijk schadelijk zijn voor iedereen. Duidelijk is wel dat niet alle kinderen op dezelfde manier door de oorlog worden geraakt. Er zijn veel verschillende factoren die daarbij een invloed spelen, zoals de duur en de intensiteit van het conflict, het aantal schokkende gebeurtenissen, het geslacht, de aanwezigheid van sociale steun.

Wessels (2006) stelt dat kinderen effectief kwetsbaar zijn voor PTSS als ze oorlogstrauma's meemaakten, maar dat dit slechts één aspect is van een veel complexer arsenaal aan psychosociale gevolgen. Als we dus willen begrijpen hoe kinderen getroffen worden door oorlog, is het niet enkel noodzakelijk om posttraumatische stressreacties te ondervragen, maar is het even belangrijk om verder te kijken. Daarbij is een begrip van lokaal- culturele waarden en de sociale veerkracht bij de ex- kindsoldaten van uiterst groot belang (Wessels, 2006).

De prevalentie van posttraumatische stresssymptomen bij kinderen die blootgesteld zijn aan oorlog, varieert van 10,0% tot 90,0% (Allwood et al., 2002). Wetenschappelijk onderzoek heeft kunnen vaststellen dat de aanwezigheid van PTSS- symptomen zeer hoog ligt bij ex-kindsoldaten. Onderzoek naar posttraumatische stress bij Oegandese ex- kindsoldaten (Derluyn, Broekaert, Schuyten & De Temmerman, 2004a) wees uit dat 97,0% van de ondervraagde kinderen PTSS- symptomen vertoonden aan de hand van de Impact of Event Scale Revised (IES-R). Uit onderzoek bij ontvoerde meisjes in dezelfde regio van Amone-P'Olak (2005) bleek dat 99,0% van de ondervraagde meisjes een klinisch significante score behaalden op de IES-R. Ander onderzoek bij Congolese en Oegandese ex-kindsoldaten (Bayer et al., 2007) daarentegen stelde vast dat 34,9% van de ondervraagde kinderen PTSS-symptomen vertoonden, aan de hand van de Child Posttraumatic Stress Disorder Reaction Index.

Toch stelt Wessels (2006) dat het een vergissing is om ervan uit te gaan dat alle kindsoldaten getraumatiseerd zijn. Zo is er bijvoorbeeld een samenhang tussen de duurtijd dat het kind in de gewapende groepering heeft doorgebracht en de (psychosociale) schade die het kind eraan heeft overgehouden (Boothby, Crawford & Halperin, 2006). Ook andere aspecten zoals temperament, genetische aspecten, levensgeschiedenis, bronnen van sociale steun en dergelijke spelen hierbij een rol (Wessels, 2006). En misschien nog belangrijker zijn de gevolgen van de oorlog (De Jong et al., 2001; Thabet & Vostanis, 2000) op kinderen, en van de participatie aan gewapende groeperingen op de dagelijkse stressoren (Wessels, 2006) in het geval van ex-kindsoldaten. Achterstand in het onderwijs, stigmatisatie, gezondheidsproblemen en armoedige levensomstandigheden zijn daar slechts een aantal voorbeelden van (Wessels, 2006).

1.2.1.2. Internaliserende en externaliserende problemen

Onder internaliserende problemen verstaan we emotionele problemen, zoals depressie en angst. Externaliserende problemen daarentegen uit zich in agressief en delinquent gedrag (Buist, Dekovic, Meeus & Van Aken, 2004). Uit onderzoek bij ex-kindsoldaten in Noord-Oeganda (Amone-P'Olak et al., 2007) blijkt dat schokkende gebeurtenissen een significante correlatie vertoonden met internaliserende en externaliserende problemen. Er was eveneens een significant verband tussen posttraumatische stresssymptomen en internaliserende symptomen enerzijds en anderzijds het aantal oorlogservaringen (Amone-P'Olak et al., 2007).

De meeste studies op het vlak van psychologische effecten van trauma stellen dat vrouwen in het algemeen meer angst en emotionele problemen vertonen (Green et al., 1991). Recentere studies stellen dat jongens in sommige gevallen meer gedragsstoornissen vertonen (Shaw, 2003).

1.2.4. Risico- en protectieve factoren

Ondanks de hoge draaglast van oorlogstrauma's, zijn niet alle kinderen even kwetsbaar (Qouta et al., 2007). Een aantal risicofactoren dragen bij tot de ontwikkeling van psychologische problemen, terwijl protectieve factoren deze afremmen.

1.2.4.1. Risicofactoren

Traumatische ervaringen

In hun longitudinaal onderzoek naar PTSS bij door oorlog getroffen kinderen in de Gazastrook, stelden Thabet & Vostanis (2000) vast dat het aantal traumatische ervaringen een goede voorspeller was voor PTSS. Deze stelling werd door verschillende onderzoeken bij door oorlog getroffen kinderen (De Jong et al., 2001; Barenbaum, Ruchkin & Schwab-Stone, 2004; Mels, Derluyn, Broekaert & Rosseel, 2009) en ex-kindsoldaten bevestigd (Amone-P'Olak, 2005; Amone-P'Olak et al., 2007).

Bayer et al. (2007) en Derluyn et al. (2004a) nuanceerden deze stelling in hun onderzoek bij Congolese en Oegandese ex-kindsoldaten, waarbij geen significant verband werd gevonden tussen

traumatische ervaringen en PTSS. De gevolgen voor de geestelijke gezondheid van de persoon hangen wel nauw samen met de ernst (Qouta et al., 2007; Ehnholt & Yule, 2006; Barenbaum et al., 2004; Paardekooper, De Jong & Hermans, 1999), de aard (Qouta et al., 2007; Ehnholt & Yule, 2006) en de betekenis van het trauma (Qouta et al., 2007; Wessels, 2006; Ehnholt & Yule, 2006; Brewin & Holmes, 2003; Punamäki, 1996) bij door oorlog getroffen kinderen.

In het onderzoek van Mels et al. (2009) bij Congolese adolescenten (N= 1046) rapporteerde 95,0% van de respondenten minstens één traumatische ervaring op de Adolescent Complex Emergency Exposure Scale (Mels, Derluyn, Broekaert & Rosseel, 2007, ongepubliceerd), die bestaat uit 14 vragen (Mels et al., 2009). Een gemiddelde van 4,71 traumatische ervaringen kon worden vastgesteld. In het onderzoek van Derluyn et al. (2004a) kenden de Noord-Oegandese ex-kindsoldaten (N=301) een gemiddelde van 6 (van de 13) traumatische ervaringen. Amone-P'Olak (2005) rapporteerde in zijn onderzoek naar ontvoerde meisjes-ex-kindsoldaten in Noord-Oeganda een gemiddelde van 23,6 traumatische ervaringen op de War Experiences Checklist, die voor deze studie werd ontwikkeld, met 46 potentiële traumatische ervaringen.

Bij 72,4% van de adolescenten in het onderzoek van Mels et al. (2009) stierven familie of vrienden op gewelddadige wijze. In het onderzoek van Derluyn (2004a) bij ex-kindsoldaten in Noord-Oeganda was 77,0% getuige van moord, terwijl in het onderzoek bij de algemene populatie van Congolese adolescenten van Mels et al. (2009) 65,7% van de respondenten getuigde van moord.

33,2% van de Oost-Congolese adolescenten (Mels et al., 2009) gaf aan getuige te zijn geweest van seksueel geweld. Amone-P'Olak (2005) rapporteerde dat 72,4% van de meisjes ex-kindsoldaten in Noord-Oeganda slachtoffer is van seksueel misbruik. 91,0% zag lijken of lichaamsdelen, terwijl 7,6% van de meisjes andere ontvoerde personen zag sterven van honger. Uit zijn studie in 2007 (Amone-P'Olak et al. 2007) bij meisjes- en jongens-ex-kindsoldaten in Noord-Oeganda bleek dat 75,0% van hen verplicht werd om verwanten, gevluchte lotgenoten of dorpingen te verminken of te doden. Dit zijn slechts enkele voorbeelden van potentieel traumatische ervaringen bij ex-kindsoldaten in de regio van de Grote Meren.

Dagelijkse stressoren

Ondanks het feit dat traumatische ervaringen mogelijk ernstige psychosociale gevolgen kunnen hebben, hebben dagelijkse stressoren vaak een nog grotere invloed op het welzijn van de persoon en diens mogelijkheid om met zijn leefsituatie om te gaan (De Jong et al., 2001; Thabet & Vostanis, 2000). Volgens Wessels (2006) is de 'post' vaak ver te zoeken in postconflictsituaties of in posttraumatische stress, waarmee hij verwijst naar de voortdurende 'stress' waarmee onder andere ex-kindsoldaten te maken krijgen. Het label 'trauma' minimaliseert volgens hem de complexiteit van hun huidige levensomstandigheden. In het onderzoek van Miller, Omidian, Rasmussen, Yaqubi & Daudzai (2008) over dagelijkse stressoren, oorlogservaringen en geestelijke gezondheid in Afghanistan, waren dagelijkse stressoren bij vrouwen een belangrijkere voorspeller voor hun

geestelijke gezondheid dan oorlogservaringen. Dagelijkse stressoren hebben duidelijk een invloed op het welzijn van de persoon en soms zelfs meer dan de traumatische ervaringen zelf.

Het psychosociaal welzijn kan bij meisjes sterk aangetast worden door een tekort aan onderwijs en gezondheidsvoorzieningen, maar ook door seksueel geweld en discriminatie (Machel, 2001). Ook de stigmatisatie door de gemeenschap in geval van onder andere verkrachting draagt bij tot een beschadigd psychosociaal welzijn.

Ontwikkelingsfase

Hoewel we spreken van 'kind' soldaten, gaat het vaak over adolescenten. Er treden in de adolescentie verschillende veranderingen op die zich voltrekken aan onder andere het innerlijke van het individu. Adolescenten bevinden zich in een periode van hun leven waar ideologie en een zin voor macht en zelfbeschikking tot uiting komen en zijn daarom kwetsbaar en vatbaar voor intrede in gewapende groeperingen (Machel, 2001). De adolescentie is een stressvolle ontwikkelingsperiode waarbij zich fysieke, sociale en cognitieve veranderingen voordoen, evenals uitdagingen in relaties met familie en vrienden (Verhofstadt-Denève, Van Geert & Vyt, 2003). De oorlog maakt deze ontwikkeling er niet alleen moeilijker op, maar kan ook psychologische, emotionele en gedragsproblemen veroorzaken. Deze problemen kunnen ontaarden in onder andere depressie of posttraumatische stressstoornis (Amony-P'Olak, 2005).

50,0% van de geestelijke stoornissen vindt zijn oorsprong in de adolescentie (Befler, 2008) en is daarom een uiterst kwetsbare periode. Reacties op trauma zijn vergelijkbaar bij kinderen en volwassenen, maar ze verschillen omdat hun reacties beïnvloed worden door de ontwikkeling op fysiek, cognitief, emotioneel en sociaal vlak van de adolescent (Shaw, 2003). Ook Barenbaum et al. (2004) bevestigen dat kindertrauma een langdurig effect kan hebben op de cognitieve, morele en persoonlijke ontwikkeling van het kind. Qouta et al. (2007) stelden vast dat een hoge mate van militair geweld in de kindertijd, samen met stresserende levenservaringen, een sterke voorspeller waren voor depressieve symptomen en lage voldoening van levenskwaliteit.

In het onderzoek van Mels et al. (2009) bij Congolese adolescenten werd een significant verband gevonden tussen leeftijd en aantal traumatische ervaringen ($F(2,1029) = 52,56, p < 0,001$). Oudere adolescenten rapporteerden meer traumatische ervaringen (Mels et al., 2009).

Gender

Amony-P'Olak (2005) stelt dat verschillende studies aantonen dat meisjes-adolescenten zes keer meer kans hebben op het ontwikkelen van PTSS dan jongens-adolescenten. In zijn studie van 2007 bij meisjes- en jongens-ex-kindsoldaten in Noord-Oeganda bevestigde hij dat meisjes meer posttraumatische stresssymptomen vertoonden dan hun mannelijke leeftijdsgenoten. In het grootschalig onderzoek bij adolescenten die een traumatische ervaring achter de rug hebben (Saul, Grant & Carter, 2008) werd eveneens vastgesteld dat vrouwelijke adolescenten meer posttraumatische stresssymptomen bleken te hebben dan hun mannelijke leeftijdsgenoten. Ook Laufer (2009) stelde dit vast bij Israëlische adolescenten. Hij voegde hieraan toe dat gender geen

directe voorspeller is voor PTSS, maar dat het een indirect effect heeft en dus samenhangt met onder andere de hoeveelheid angst.

De hogere gevoeligheid voor depressie in de adolescentie bij meisjes kan verklaard worden door biologische, psychologische en sociale factoren (Qouta et al., 2007).

In het onderzoek van Dyregrov, Gjestad en Raundalen (2002) echter werden geen significante verschillen vastgesteld tussen meisjes en jongens die werden blootgesteld aan de oorlog in Irak. In het onderzoek van Mels et al. (2009) werd enkel een verschil gevonden in stedelijke gebieden. In landelijke gebieden werd geen significant verschil gevonden in PTSS tussen jongens en meisjes.

Denov (2007a) vulde hierbij aan dat meisjes-ex-kindsoldaten een gewapend conflict anders ervaren dan jongens-ex-kindsoldaten, met een verhoogd gevoel van onveiligheid. Meisjes ervaren meer nadelen van het conflict en worden vaker gemarginaliseerd (Denov, 2007a). McKay et al. (2006) verbonden het psychologisch trauma aan seksueel geweld bij meisjes-ex-kindsoldaten en vonden hierbij een positief verband. Ook hun schaamtegevoel dat te maken heeft met deze gedwongen seksuele activiteit buiten het huwelijk (McKay et al., 2006) kan het ontwikkelen van PTSS beïnvloeden (Brewin & Holmes, 2003).

1.2.4.2. Protectieve factoren

In het discours van psychosociaal welzijn bij ex-kindsoldaten is het belangrijk om te verwijzen naar de manier waarop deze adolescenten met hun ervaringen omgaan en hoe ze er ondanks alles in slagen om een verrassend 'normaal' leven aan te vatten. Er zijn voldoende voorbeelden van kinderen in oorlog, die een bijzondere veerkracht en uithoudingsvermogen vertonen (Qouta et al., 2007). Een aantal beschermende factoren kunnen immers de psychologische gevolgen beperken.

Resilience

Uit onderzoek naar PTSS bij adolescenten in Zuid-Afrika, werd duidelijk dat veerkracht de ontwikkeling van posttraumatische stressstoornis matigt (Finchman, Altes, Stein & Seedat, 2009).

Gedurende hun periode in de gewapende groeperingen nemen ex-kindsoldaten een houding aan die het mogelijk maakt om te overleven en zich aan te passen aan de situatie. Dit doen ze door te gehoorzamen en te vermijden om te blijven piekeren over de slechte dingen die ze moesten doen (Wessels, 2006). Na deze periode, blijven ze strategieën gebruiken om met hun situatie om te gaan en om hun pijnlijke herinneringen een plaats te kunnen geven, dan wel te vergeten. Vermijding is hierbij een belangrijke strategie voor Afrikaanse ex-kindsoldaten (Wessels, 2006). Hoewel Brewin & Holmes (2003) stellen dat vermijding en onderdrukking van gedachten zorgen voor een trager herstel van PTSS, dient men rekening te houden met culturele verschillen (Wessels, 2006). Er over praten zou bij deze Afrikaanse ex-kindsoldaten vaak te pijnlijk zijn en zou eerder negatieve gevolgen kunnen hebben (Wessels, 2006). Weisenberg, Schwerzwald, Waysman, Solomon & Klingman (1993) vullen hierbij aan dat actieve probleemoplossing in oorlogssituaties niet steeds effectief blijkt te zijn en dat vermijdingsstrategieën minder stressreacties bezorgt dan de actievere copingstrategieën.

Sociale steun

Steun van anderen kan een belangrijke rol spelen in het welzijn van adolescenten (Klineberg et al., 2006). Familie in het bijzonder vormt een belangrijke beschermende factor voor door oorlog getroffen kinderen. Het getuigen van vernedering en geweld ten aanzien van familie kan daarom zeer kwetsend zijn voor het welzijn van kinderen (Punamäki, 1998). Swah (2003) stelt dat kinderen in staat zijn om zich aan te passen, zonder al te veel negatieve psychologische gevolgen, indien er een hoge mate van sociale verbondenheid in gemeenschap en familie, samen met gedeelde overtuigingen en waardesystemen aanwezig zijn.

Belangrijk is het ook om hierbij de kracht van zuiveringsrituelen en -ceremonies te vermelden, waarbij de kinderen gezuiverd worden van boze geesten. Dergelijke traditionele gebruiken kunnen zeer belangrijk zijn in het herstelproces en de re-integratie, zowel voor de gemeenschap als voor de kinderen zelf (Denov, 2007a). Dit gebruik is zowel belangrijk voor jongens als voor meisjes, maar nog meer bij deze laatste groep, door de grotere stigmatisering. Het kan een krachtig effect hebben op de sociale aanvaarding (Wessels, 2006).

Een negatieve sociale omgeving zorgt dan weer voor een hoger risico op PTSS (Brewin & Holmes, 2003). Brewin & Holmes (2003) stelden vast dat negatieve sociale steun ook vaker aanwezig was bij vrouwen en dat de relatie tussen negatieve sociale steun en posttraumatische stresstoornis sterker doorweegt bij vrouwen dan bij mannen. Ook de grotere sociale uitsluiting bij meisjes-ex-kindsoldaten dan bij jongens-ex-kindsoldaten (Verhey, 2004; Brett, 2002; Denov, 2007a; Clemesac, 2007) kan een mogelijke verklaring zijn voor de hogere prevalentie van PTSS bij meisjes-ex-kindsoldaten (Amoné-P'Olak, 2005). In hun onderzoek naar sociale steun bij adolescenten in Hong Kong, werd eveneens een significant verschil gevonden tussen jongens en meisjes, waarbij meisjes minder steun ervaren dan jongens, maar meer steun vinden bij hun vrienden (Cheng & Chan, 2004). Relaties tussen jongeren, hun vrienden en familie wordt ongetwijfeld beïnvloed door culturele en etnische verschillen (Klineberg et al., 2006). Klineberg et al. (2006) kunnen uit hun onderzoek besluiten dat de geestelijke gezondheid en sociale steun sterk verschillen tussen etnische groepen en dat er een sterk verband is tussen de geestelijke gezondheid en de mate van sociale steun (Klineberg et al., 2006).

Betekenisverlening

Een belangrijke beschermende factor is ook de betekenis die de jongere geeft aan zijn participatie in de gewapende groep. Een adolescent die gehandeld heeft vanuit ideologisch standpunt zal zich hieraan optrekken en kan aan zijn bijdrage een positieve lading geven (Wessels, 2006). De mate van het psychosociaal welzijn van deze jongere hangt hier dan ook sterk mee samen (Punamäki, 1996; Wessels, 2006). Bij ontvoerde jongeren zou het psychosociaal welzijn dus veel lager liggen omdat de jongere in dat geval niet gehandeld heeft vanuit een eigen ideologische keuze. Het onderzoek van Amoné-P'Olak (2005) en van Derluyn (2004a) die stelden dat 97,0% tot 99,0% van de ondervraagde ontvoerde kindsoldaten klinisch scoorden op PTSS symptomen zetten deze bevinding kracht bij. Brett en Specht (2004) maken echter duidelijk dat het voor kinderen die zich vrijwillig aansloten bij gewapende groeperingen en dus wegliepen van thuis de re-integratie moeilijker verloopt dan

kinderen die ontvoerd werden. Punamäki (1996) daarentegen, bevestigde dat kinderen met sterke ideologische overtuigingen, minder psychosociale problemen vertonen, terwijl kinderen met een zwakke ideologische overtuiging meer symptomen van angst, onveiligheidsgevoel, depressie en faalangst vertonen.

1.2.5. Crossculturele aspecten van psychosociaal welzijn

De bestaande denkbeelden over de reacties op trauma's, zoals de post-traumatische stress-stoornis, zijn ontwikkeld binnen onze westerse cultuur (Bracken, Giller & Summerfield, 1995). De toepassing hiervan op niet-Westerse doelgroepen dient dan ook omzichtig te gebeuren. De betekenis van geweld en trauma kan immers subjectief worden ingevuld. Landen in oorlog krijgen uiteraard te maken met verschillende traumatische ervaringen die de gezondheid en het welzijn van zijn bevolking aantasten en het gebruik van concepten als PTSS hoeft in deze niet- Westerse contexten daarom niet te worden uitgeschakeld, maar moet wel met enige voorzichtigheid worden benaderd (Bracken et al., 1995). Het herstel van deze trauma's is onvermijdelijk verwant aan de reconstructie van sociale, economische en culturele structuren met respect voor de rechten van de mens (Bracken et al., 1995).

Wessels (2006) geeft aan dat verscheidene auteurs de validiteit en bruikbaarheid van het trauma-concept in vraag stellen. Hij voegt hieraan toe dat men de diversiteit van ervaringen en specifieke leefsituaties van iedere kindsoldaat daarom niet uit het oog mag verliezen (Wessels, 2006).

Ook Derluyn et al. (2004a) verwijst naar het gevaar van het gebruik van psychologisch onderzoek in andere culturen. Daarbij pleit ze voor een holistische aanpak bij het diagnosticeren van gedrags- en emotionele stoornissen, waarbij rekening gehouden wordt met alle levensaspecten in zowel vorige als huidige levensomstandigheden (Derluyn, 2004b).

Het gebruik van het begrip PTSS en, aangepaste, diagnostische instrumenten kunnen dus effectief gebruikt worden in niet-Westerse contexten, maar de resultaten hiervan dienen voorzichtig te worden geïnterpreteerd en gebruikt in de praktijk. Barenbaum, Rushkin & Schwab-Stone (2004) pleiten hierbij voor een cultuurgevoelige diagnostische aanpak om traumasymptomen en hieraan verwante problemen in kaart te brengen.

Uit dit alles blijkt duidelijk dat het onmogelijk is om de geestelijke gezondheid van de doelgroep in kaart te brengen zonder rekening te houden met de ruimere context en daarmee ook de lokale en culturele waarden.

Ook in de praktijk is het van belang om psychosociale interventies contextgericht (of community-based) in te richten, waarbij rekening gehouden wordt met traditionele gewoonten en waar de participatie van het kind een plaats krijgt (Verhey, 2004; Barenbaum et al., 2004; Wessels, 2006; Machel, 2001).

1.3. Motivatie

Naast de vele meisjes die ontvoerd werden door gewapende groeperingen, zijnde rebellengroepen of regeringstroepen, zijn er zeker ook meisjes die zich 'vrijwillig' aansluiten, zelfs in contexten waar andere meisjes ontvoerd worden, zoals in Oost-Congo (Brett & Specht, 2004).

Om te kunnen verklaren waarom kinderen zich 'vrijwillig' aansluiten bij gewapende groeperingen, hanteren onder andere Wessels (2006) en Brett en Specht (2004) zogenaamde push- en pullfactoren.

1.3.1. Pushfactoren

Pushfactoren zijn negatieve factoren die de kinderen uit hun huidige situatie verdrijven.

De vlucht voor huiselijk geweld en uitbuiting wordt geregeld aangegeven als reden voor meisjes om zich aan te sluiten bij gewapende groeperingen (Brett, 2002; Brett & Specht, 2004; Denov, 2007a). Ook seksueel geweld in de thuissituatie waarbij de stiefvader vaak wordt opgegeven als dader is een reden tot vluchten (Brett & Specht, 2004; Denov, 2007a). Meisjes-ex-kindsoldaten rapporteerden eveneens het feit dat zij geen inspraak hebben in hun eigen toekomst, zoals gedwongen huwelijk, als reden om deel te nemen aan het gewapend conflict (Brett & Specht, 2004; Denov, 2007a).

Persoonlijke factoren, zoals temperament, waarden, geloof en identiteit kunnen deze keuze eveneens beïnvloeden, alsook de situatie waarbinnen zich dit alles afspeelt, zoals een tekort aan toegang tot onderwijs, armoede, werkloosheid, familiedruk en zo meer (Wessels, 2006) die op hun beurt als pushfactoren kunnen fungeren.

1.3.2. Pullfactoren

Pullfactoren daarentegen zijn positieve factoren bij de gewapende groeperingen die de kinderen aantrekken.

Volgens Denov (2007a) zijn religieuze of politieke ideologieën, de toegang tot voedsel, gezondheidszorg en onderdak en het zoeken naar wraak redenen die meisjes-ex-kindsoldaten geregeld opgaven. In bepaalde contexten kunnen meisjes zich aansluiten vanuit hun zoektocht naar empowerment en emancipatie (Denov, 2007). Ook Brett (2002) geeft de drang naar gendergelijkheid op als mogelijke oorzaak. Ze benadrukt dan ook dat deze redenen verwant zijn met de status en de behandeling van vrouwen in de samenleving en pleit voor een preventieve aanpak hieromtrent.

Daarnaast zetten Brett en Specht (2004) nog een aantal belangrijke zaken op een rijtje, met name dat kinderen die in een oorlogssituatie leven, de oorlog snel als deel van het normale leven gaan beschouwen. Het leven in een vijandige omgeving creëert ook een behoefte aan zelfverdediging waar agressie aan te pas komt om dit waar te kunnen maken (Brett & Specht, 2004). Shaw (2003)

bevestigt dat blootstelling aan geweld op jonge leeftijd het kind kan beschadigen op moreel vlak en op het vlak van gebruik van geweld. Oorlog op zich veroorzaakt al een heel aantal ongunstige situaties waardoor de mogelijkheid wordt gecreëerd om te participeren in gewapende groeperingen (Brett & Specht, 2004).

1.4. Toekomstperspectieven

Na de oorlog is het voor vele adolescenten moeilijk om betekenisvolle toekomstperspectieven te vinden (Machel, 2001). Ze hebben dan ook vaak problemen met het geven van een betekenis aan die toekomst (Machel, 2001). Meisjes hebben, zoals reeds vermeld, vaker te kampen met stigmatisering vanuit de gemeenschappen (McKay et al., 2006). Brett (2002) legt hiermee de link naar het feit dat de mogelijkheden voor de toekomst voor deze meisjes veel beperkter is. Amone-P'Olak (2005) sluit hierbij aan en verdedigt het belang van het herstel van hoop op een betere toekomst in psychosociale programma's. Bij ex-kindsoldaten in Oeganda zien we effectief dat na een periode van een aantal maanden begeleiding en groepsactiviteiten, onder andere de hoop op een betere toekomst vergroot (Wessels, 2006).

2. Probleemstelling

2.1. Situering

Ondanks het hoge aantal jongeren in gewapende groeperingen, is er weinig onderzoek gevoerd naar het effect hiervan op de geestelijke gezondheid van de kinderen (Bayer et al., 2007; Wessels, 2006; Scudder & Koopman, 2005). Dergelijk onderzoek zou aldus een meerwaarde kunnen betekenen voor de wetenschappelijke literatuur.

Dit onderzoek zal zich toespitsen op de regio van de Grote Meren, Congo in het bijzonder, waar zo'n 71,0% van de kinderen zich vrijwillig opgaven als soldaat (Clemesac, 2007). Dit is het geval in deze regio waar zowel alle rebellengroeperingen als het regeringsleger kinderen in dienst hebben, de 'armies of children' (Human Rights Watch, 2003), met name Ituri in Oost-Congo.

Eerder onderzoek toonde aan dat de impact van een oorlog op het psychosociaal welzijn van kinderen, en zeker van meisjes hoog blijkt (Qouta et al. 2007; Laufer, 2009; Brewin & Holmes, 2003; Amone-P'Olak, 2005). We gaan dan ook na of er een groot verschil is op dit vlak tussen Oost-Congolese meisjes-adolescenten die nooit kindsoldaat waren en meisjes-ex-kindsoldaten die wel ooit in het leger dienst deden in deze regio.

2.2. Wetenschappelijke verantwoording

De studie van Derluyn et al. (2004a) toonde aan dat 97,0% van de ondervraagde ex-kindsoldaten een klinische score had voor posttraumatische stressstoornis. Dit hoge percentage bevestigt de hoge prevalentie van PTSS symptomen en stuurt de vraag naar meer onderzoek hieromtrent (Scudder & Koopman, 2005). Derluyn et al. (2004a) stellen eveneens dat er zeer weinig wetenschappelijk onderzoek bestaat naar posttraumatische stressstoornis bij ex-kindsoldaten. McKay & Wessels (2004) reageren op dit onderzoek dat de meisjes in dit onderzoek ondervertegenwoordigd zijn. Andere reacties op dit onderzoek kwamen van Magambo, Lett & Singh (2004) die de nadruk leggen op kinderen die niet werden ontvoerd of kinderen die niet in een rebellenbeweging terecht kwamen, maar die eveneens ernstig door de oorlog werden getroffen op psychosociaal vlak. Een controlegroep zou bijgevolg wenselijk zijn. Ons onderzoek zal beschikken over een controlegroep en zal zich toespitsen op meisjes-ex-kindsoldaten om de specifieke problematiek nader te kunnen bespreken.

Bestaand onderzoek wees echter uit dat het psychosociaal welzijn significant samenhangt met het aantal traumatische ervaringen (Thabet & Vostanis, 2000; De Jong et al., 2001; Barenbaum et al., 2004; Amone-P'Olak, 2005; Amone-P'Olak et al., 2007; Mels et al., 2009), alsook de aard, ernst en betekenis van het trauma (Qouta et al., 2007). Ander onderzoek bij ex-kindsoldaten toonde aan dat het aantal traumatische ervaringen geen significant effect had op posttraumatische stressreacties (Derluyn et al., 2004a; Bayer et al., 2007).

Het gebruik van een controlegroep in dit onderzoek laat ons toe dit verschil na te gaan. Mels et al. (2009) onderzochten het psychosociaal welzijn bij Congolese adolescenten. Deze data zullen als referentie dienen en vergeleken worden met de data van dit onderzoek. Op deze manier kunnen we systematisch nagaan of er al dan niet een grotere impact van de oorlog is bij Congolese meisjes-ex-kindsoldaten dan bij de Oost-Congolese meisjes-adolescenten, die eveneens door de oorlog werden getroffen.

Verder werd weinig concreet onderzoek gevonden over het psychosociaal welzijn bij ex-kindsoldaten, laat staan bij meisjes-ex-kindsoldaten, in Oost-Congo. Ook Brett en Specht (2004) klagten het tekort van onderzoek aan naar de participatie van meisjes in gewapende groeperingen en stellen dat er weinig over gerapporteerd werd.

2.3. Onderzoeksdoel

Met dit onderzoek hopen we tot conclusies te kunnen komen in het vormgeven van rehabilitatieprogramma's voor meisjes-ex-kindsoldaten in Ituri. Belangrijk bij deze hulpverlening is te weten hoe hun psychosociaal welzijn wordt beïnvloed en hoe deze daarop kan inspelen.

Is er effectief een groot verschil in het psychosociaal welzijn tussen jongeren die een oorlog meemaakten en ex-kindsoldaten of moeten we eerder pleiten voor meer geïntegreerde interventies, waarbij zowel ex-kindsoldaten als hun leeftijdsgenoten kunnen genieten van het aanbod aan rehabilitatieprogramma's? Wegens het grote verschil in traumatische ervaringen en de psychologische problemen tussen jongens- en meisjes-ex-kindsoldaten, stellen we de vraag hoe er kan tegemoet gekomen worden aan de specifieke noden van de meisjes in de rehabilitatieprogramma's?

Ook kan het een zinvolle bijdrage zijn voor de programma's om te achterhalen hoe de meisjes hun toekomst inzien. Amone-P'Olak (2005) stelt dat een zekere zin van hoop voor de toekomst zeer cruciaal is voor deze meisjes. Hij stelt dat geïsoleerde therapieën de hoop op een betere toekomst bij deze meisjes niet zal herstellen en pleit daarom voor training en microfinanciering als deel van psychosociale hulpprogramma's. Het is dus niet onbelangrijk om toekomstperspectieven van de meisjes in rekening te brengen bij het opstellen van psychosociale ondersteuning. Ook Derluyn (2004b) haalt het belang hiervan aan.

Om preventief te kunnen werken, waarvoor Brett (2002) pleit, is het noodzakelijk om te achterhalen wat de drijfveren en motivaties zijn van de meisjes in dit gebied om 'vrijwillig' de gewapende groeperingen te vergezellen. Dit onderzoek kan daarom een aanvulling zijn op bestaande wetenschappelijke kennis hieromtrent in de onderzoeksregio. Brett (2002) deed reeds literatuuronderzoek naar de redenen waarom meisjes zich aansluiten bij gewapende groeperingen wereldwijd. Om psychosociale programma's optimaal te laten functioneren is het van belang om context- en regiogebonden onderzoek te doen, rekening houdende met het feit dat traumatische

stress contextgebonden is (De Jong et al., 2001). In ons onderzoek houden we hier rekening mee en pleiten eveneens voor regiogebonden onderzoek.

2.4. Onderzoeksvraag

De belangrijkste onderzoeksvraag in dit werk is of er een significant verschil is in het psychosociaal welzijn bij meisjes die al dan niet betrokken waren bij gewapende groeperingen, zijnde rebellenbewegingen of het regeringsleger. We concentreren ons hierbij op Oost- Congolese meisjes-ex-kindsoldaten en de ruimere controlegroep van Oost- Congolese meisjes-adolescenten, uit Ituri. We gaan eveneens na of ook de manier waarop de meisjes terecht kwamen bij de gewapende groeperingen hierin een rol speelt.

2.5. Deelvragen in het onderzoek

Om het onderzoek kracht bij te zetten wordt ervoor gekozen om het kwantitatief onderzoek aan te vullen met kwalitatief onderzoek. Methodetriangulatie vergroot immers de betrouwbaarheid en veralgemeenbaarheid (Mortelmans, 2007).

2.5.1. Onderzoeksvragen die via kwantitatieve methoden onderzocht worden

- Is er een significant verschil in psychosociaal welzijn (internaliserende en externaliserende problemen, posttraumatische stresssymptomen en subjectief welzijn) tussen Oost- Congolese meisjes-adolescenten en Oost-Congolese meisjes-ex-kindsoldaten?
- Is er een significant verschil in dagelijkse stressoren en traumatische ervaringen tussen Oost- Congolese meisjes-adolescenten en Oost-Congolese meisjes-ex-kindsoldaten?
- Is er een significant verschil in psychosociaal welzijn bij meisjes ex- kindsoldaten die ontvoerd werden en meisjes ex- kindsoldaten die niet ontvoerd werden?
- Wat is de rol van hoop op een betere toekomst op het psychosociaal welzijn van meisjes-ex-kindsoldaten?

2.5.2. Onderzoeksvragen die via kwalitatieve methoden onderzocht worden

- Hoe komen kinderen terecht bij gewapende groeperingen en welke redenen geven ze zelf aan voor hun toetreding?
- Om welke redenen verlieten de meisjes de gewapende groeperingen?
- Hoe zien de meisjes hun toekomst in?
- Wat zijn hun wensen?

2.6. Hypotheses

We veronderstellen dat we meer psychosociale problemen zullen vinden bij de meisjes ex-kindsoldaten dan bij de algemene populatie van Oost- Congolese vrouwelijke adolescenten. Toch heeft onderzoek uitgewezen dat psychosociaal welzijn samenhangt met enerzijds het aantal traumatische ervaringen (Thabet & Vostanis 2000; De Jong et al., 2001; Barenbaum et al., 2004; Amone-P'Olak, 2005; Amone-P'Olak et al., 2007, Mels et al., 2009) en anderzijds, misschien zelfs meer, het aantal dagelijkse stressoren (Miller et al., 2008; Wessels, 2006; De Jong et al., 2001; Thabet et al., 2000), die bij deze doelgroep vermoedelijk veel hoger ligt door de vele obstakels waarmee ze dagelijks te kampen krijgen. Zo zijn stigmatisering vanuit de gemeenschap, zwangerschap of moederschap, achterstand in onderwijs en socio-economische moeilijkheden slechts een aantal voorbeelden (Verhey, 2004).

Ook verwachten we meer psychosociale problemen bij meisjes die ontvoerd werden. Wessels (2006) zegt hierover dat kinderen die vrijwillig in dienst gaan bij een militaire groepering vaak vanuit ideologische standpunten hun participatie beter kunnen plaatsen dan kinderen die gedwongen zijn in het leger te participeren. Punamäki (1996) vult hierbij aan dat kinderen met hoge ideologische overtuigingen minder psychosociale problemen vertonen. We veronderstellen dat in deze studie meisjes-ex-kindsoldaten meer moeite hebben om hun toekomst positief te benaderen, mede dankzij de dagelijkse stressoren waarmee ze te kampen krijgen (Brett, 2002; Machel, 2001; McKay et al. 2006).

Machel (2001) beweert dat adolescenten die door de oorlog werden getroffen vaak problemen hebben met het geven van een betekenis aan hun toekomst. Volgens Brett (2002) zijn de mogelijkheden voor de toekomst voor deze meisjes veel beperkter vanwege de maatschappelijke en persoonlijke perceptie ten opzichte van meisjes-ex-kindsoldaten. Zij worden immers vaak gestigmatiseerd vanuit de gemeenschappen (McKay et al., 2006).

Wij gaan na in welke mate dit verlies van hoop voor de toekomst samenhangt met een aantal andere factoren. Ten slotte gaan we ervan uit dat het aantal traumatische ervaringen en het al dan niet ontvoerd zijn hierop een positieve invloed zal hebben.

3. Methodologie

3.1. Onderzoekssetting

3.1.1. Democratische Republiek Congo

Het conflict in Oost-Congo is bijzonder complex. Verschillende oorzaken liggen aan de basis van het geweld. Reyntjens (2009) brengt de zwakte van de Congolese staat en de gevolgen van de Rwandese burgeroorlog als voornaamste factoren naar voren voor de zogenaamde 'Eerste Afrikaanse Wereldoorlog'. Naar schatting stierven zo'n 5,5 miljoen personen in de Democratische Republiek Congo sinds het begin van het conflict in 1998 (Child Soldiers Global Report, 2008), waarmee het conflict wordt bestempeld als het meest moorddadige sinds de Tweede Wereldoorlog (HRW, 2003). De ontginning van grondstoffen en andere rijkdommen wakkerde het conflict aan en ging samen met schendingen van mensenrechten en massale vluchtelingenstromen (Child Soldiers Global Report, 2008). De conflicten in de Democratische Republiek Congo zijn zeer regiogebonden en dus niet te reduceren tot voorgaande oorzaken.

3.1.2. Ituri

Ons onderzoek ging door in Ituri, de bloedigste hoek van de Democratische Republiek Congo (HRW, 2003). Tussen 1999 en 2003 kwamen in deze regio 50.000 burgers om, ten gevolge van direct geweld waarvan 5.000 alleen al tussen juli 2002 en maart 2003 (HRW, 2003).

De spanningen tussen de twee belangrijkste etnische groepen van deze regio, de Hema en de Lendu, begonnen reeds in het begin van de twintigste eeuw (Reyntjens, 2009). Wat in 1996 nog een regionale confrontatie was, leidde in 1998 tot een continentale oorlog, waarbij de invloed van externe krachten niet weg te denken is (Reyntjens, 2009). Elke rebellenleider in deze regio, zoals Thomas Lubanga, Jean-Pierre Bemba en anderen, kwam aan de macht met de steun van Oeganda en verloor die weer wanneer die steun werd ingetrokken (Reyntjens, 2009). Ook Rwanda is een medespeler in het conflict en is eveneens verantwoordelijk voor massale schendingen van mensenrechten in de regio (Reyntjens, 2009). Het conflict in Ituri is dus een complexe oorlog van regionale, nationale en internationale confrontaties (HRW, 2003). In 2003 komt het in Bunia, hoofdstad van de regio Ituri, tot een hevige confrontatie tussen verschillende milities en zo wordt de stad een microkosmos van de gewelddadige oorlog in Ituri (Guluma, 2003). Terwijl de internationale gemeenschap zich op de hoofdstad focust, ging het geweld verder in andere delen van Ituri (HRW, 2003).

3.1.3. Gewapende groeperingen

Tijdens het onderzoek kregen we te maken met meisjes-ex-kindsoldaten van verschillende gewapende groeperingen. Daarom is een korte schets hiervan niet overbodig. Hoewel de verschillende rebellenbewegingen van Ituri vergelijkbaar zijn, zijn er toch een aantal belangrijke verschillen (Boshoff & Vircoulon, 2004) die we hier toelichten.

Om te beginnen is er het regeringsleger, de Forces Armées de la République Démocratique du Congo (**FARDC**). Het regeringsleger wordt beschuldigd van verschillende schendingen van mensenrechten, waaronder het gedwongen rekruteren van kinderen (Child Soldiers Global Report, 2008). Ontvoerde kinderen worden geregeld ingezet als bewakers of, in geval van meisjes, als ‘echtgenotes’ (CSGR, 2008).

De Union des Patriotes Congolais (**UPC**) werd opgericht in juni 2002 onder leiding van Thomas Lubanga, een Hema (Reyntjens, 2009; HRW, 2003), die op dit ogenblik terechtstaat voor het Internationaal Strafhof in Den Haag op beschuldiging van massamoorden en het inzetten van kindsoldaten. In 2003 veroverde deze groep in samenwerking met UPDF (Reyntjens, 2009) en met de steun van Oeganda (HRW, 2003) de stad Bunia. Dit ging gepaard met een etnische zuivering van de Lendu en de Nande (Reyntjens, 2009).

Het Front des Nationalistes et Intégrationnistes (**FNI**) is een geheel van Lendumilities (HRW, 2003; CSGR, 2008). Het staat bekend voor het rekruteren van kinderen en het belemmeren van hun vrijlating (CSGR, 2008).

De Forces Armées Populaires Congolaises (**FAPC**) werd opgericht in mei 2003 in Aru en Mahagi (HRW, 2003) en stond onder de leiding van Jérôme Kakwavu (Boshoff & Vircoulon, 2004). Het FAPC werd in 2006 ontmanteld, waardoor honderden kinderen, waaronder vele meisjes, bevrijd werden (CSGR, 2008).

De Armée Populaire Congolaise (**APC**) maakte zich schuldig aan wreedheden tegen de Hema in 2002, waardoor een confrontatie met de UPC, gedomineerd door de Hema, uitmondde in een cultuur van uitroeiing (Reyntjens, 2009).

Het **FRPI**, Front de Résistance Patriotique en Ituri stond onder de leiding van Germain Katanga die eveneens voor het Internationaal Strafhof in Den Haag terechtstaat. Deze groep bestond voornamelijk uit Ngiti-strijders die zich samen met het FNI verzetten tegen de UPC en de controle over Bunia overnamen in mei 2003 (HRW, 2003).

3.2. Onderzoeksgroep

Tussen september en december 2008 voerden we onderzoek bij meisjes-ex-kindsoldaten die vóór de leeftijd van 18 jaar in een gewapende groepering vertoefden. Deze leeftijdsgrens werd bewaakt om de vergelijkbaarheid met de controlegroep te kunnen waarborgen. Bij selectie van de steekproef was de jongste respondent 12 en de oudste 20 jaar.

Om de generaliseerbaarheid te vergroten, werden meisjes ondervraagd van verschillende gewapende groeperingen. In overleg met lokale partners werden een aantal gebieden geselecteerd, met name Nyankunde, Djugu, Bunia, Kpandroma en Mahagi. Deze sample werd, wegens veiligheidsredenen en praktische haalbaarheid vernauwd tot Bunia, Kpandroma en Mahagi. In deze selectie werd evenwel rekening gehouden met de vergelijkbaarheid met de controlegroep. Er werd steeds samengewerkt met lokale en internationale NGO's die werken met deze doelgroep. Zo heeft COOPI (Cooperazione Internazionale) verschillende CTO's (Centre de Transit et d'Orientation), waarbij ex-kindsoldaten kunnen genieten van vaardigheidstrainingen en psychosociale begeleiding (Unicef, 2004). Zij werken samen met vrouwenorganisaties bij het realiseren van sensibiliseringsprogramma's (Unicef, 2004). In twee van hun dagcentra, in Bunia en Kpandroma, hebben we onderzoek uitgevoerd.

In Bunia werd eveneens beroep gedaan op een lokale NGO, tevens partner van COOPI, Union des Femmes pour le Développement (UFD). Zij verzorgen sensibiliseringsactiviteiten en psychosociale begeleiding voor onder andere meisjes-ex-kindsoldaten.

APEC (Association pour la Protection de l'Enfance au Congo) verzorgde de nodige contacten in Mahagi en zo kwamen we bij AMAPAD, Association des Mamans pour le Paix Durable, terecht, een lokale NGO die een faciliterende factor uitoefende bij het verzamelen van de onderzoeksgegevens. Zij verzorgen zowel psychosociale als socio-economische activiteiten voor meisjes-ex-kindsoldaten. Voor het kwantitatieve gedeelte van het onderzoek, werden in totaal 60 gestandaardiseerde vragenlijsten afgenomen bij meisjes-ex-kindsoldaten, waarvan 32 in Bunia (53,3%), 9 in Mahagi (15,0%) en 19 in Kpandroma (31,1%). De gemiddelde leeftijd van de respondenten was 16,65 jaar (SD= 1.33, range 12 - 20).

De onderzoeksgroep werd afgebakend op basis van een aantal criteria om de vergelijkbaarheid met de controlegroep te vergroten (Zalichic, Zalichic & Pivic, 2008). Zo werd er rekening gehouden met leeftijd, woongebied en geslacht.

Meisjes die aangaven kindsoldaat geweest te zijn of ontvoerd, werden uit de sample van de controlegroep weggelaten om een adequate vergelijkbaarheid na te streven. Deze controlegroep bestaat uit 407 meisjes-adolescenten tussen 13 en 21 jaar (Mels et al., 2009), waarvan 301 in Bunia (74,0 %), 31 in Rwampara (7,6%), 57 in Nyankunde (14,0%) en 18 in Rethy (4,4%). Deze data werden verzameld in 13 middelbare scholen tussen november 2007 en februari 2008 (Mels et al., 2009).

Voor de kwalitatieve verdieping werden 3 focusgroepen opgezet. In Bunia waren 8 meisjes aanwezig, in Mahagi 13 en in Kpandroma 6. De meisjes konden zich vrijwillig opgeven voor participatie en werden vervolgens geselecteerd door het personeel van de NGO, op basis van hun communicatieve vaardigheden.

Door regionaal te werken, konden we meisjes-ex-kindsoldaten uit verschillende gewapende groeperingen bereiken. Zo konden we in Mahagi meisjes bereiken uit APC, UPC en FAPC, terwijl in Kpandroma voornamelijk FARDC en FNI vertegenwoordigd zijn. In Bunia dan weer FARDC en UPC. Mahagi en Kpandroma liggen eerder in het Noorden van Ituri, terwijl Bunia in het Zuiden ligt. Het

onderzoek van Mels et al. (2009) concentreert zich op Bunia, Rwampara, Nyankunde (zuidelijk) en Rethy (tussen Kpandroma en Mahagi, in noordelijk Ituri).¹

3.3. Procedure

Na het leggen van de eerste contacten, was er ruimte voorzien voor overleg met de lokale medewerkers. Na een eerste ontmoeting en inleiding in het onderzoek, kregen de medewerkers een schriftelijke versie, die kon worden geraadpleegd door de medewerkers. Zo werd de kans gecreëerd om feedback te geven en kreeg de samenwerking met de partners vorm. De medewerkers werden uitvoerig ingelicht en geïnformeerd omtrent het verloop van het onderzoek.

Op de dag van de afname van de vragenlijsten, werden op voorhand de doelstellingen van het onderzoek duidelijk gemaakt aan de deelnemers van het onderzoek en werd een informed consent ingevuld door iedere respondent. Er werd duidelijk gemaakt dat de gegevens vertrouwelijk worden verwerkt en dat vrijwilligheid tot deelname aan het onderzoek gewenst is. Wegens de beperkte lees- en schrijfvaardigheden van de respondenten, werden de vragenlijsten individueel afgenomen door de onderzoeker en de opgeleide medewerkers van de voorzieningen. Iedere afname duurde daarom ongeveer anderhalf uur.

Voor de kwalitatieve verdieping werd nauw samengewerkt met twee vrouwelijke psychosociaal assistenten. Deze werden goed voorbereid op het gesprek en kregen een schriftelijk exemplaar van het verloop. De onderzoeker zelf trad op als moderator en werd ondersteund door een tolk, psychosociaal assistente. Een derde persoon, eveneens psychosociaal assistente, nam notities tijdens het gesprek. Voor aanvang vulden de deelnemers een informed consent in, waarin ze toestemming gaven voor opname van het gesprek, en een drop-off². Deze drop-off is een zeer korte gestructureerde vragenlijst die een aantal achtergrondgegevens registreert (Mortelmans, 2007), zoals naam, leeftijd, herkomst en gewapende groepering. Er werd opnieuw duidelijk gemaakt dat de gegevens vertrouwelijk zullen worden behandeld en dat de meisjes vrij zijn om de groep te verlaten indien ze dat wensen. De meisjes werden niet verplicht om te antwoorden op de gestelde vragen. De focusgroep ging door in een rustige ruimte, met zo weinig mogelijk storende elementen of prikkels. De aanwezigheid van baby's van de tienermoeders werd wel toegestaan en dat was ook het geval in iedere focusgroep. Er werd steeds een klasruimte voorzien om deze rustige omgeving te kunnen garanderen.

Na verzameling van de gegevens, werden de belangrijkste resultaten reeds teruggekoppeld naar de deelnemende organisaties. Op deze manier werd het hen mogelijk gemaakt om feedback te geven, maar hierop werd tot op heden niet gereageerd. Een vertaling van het volledige verslag wordt voorzien en zal tevens worden doorgestuurd naar zowel deelnemende als andere organisaties die met de doelgroep werken.

¹ Zie Bijlage 7.13. Afbeelding 17 en Bijlage 7.14. Afbeelding 18.

² Zie Bijlage 7.9.

3.4. Dataverzameling

3.4.1. Kwantitatief onderzoek

Het kwantitatieve gedeelte van het onderzoek bestaat uit gestandaardiseerde vragenlijsten die op crossculturele validiteit werden getest voor afname in Oost-Congo door Mels et al. (2007, ongepubliceerd). De vragenlijsten werden in samenwerking met de lokale gemeenschap aangepast en vertaald naar het Frans en Swahili (Mels et al., 2007, ongepubliceerd).

3.4.1.1. Socio-demografische gegevens³

Een aantal demografische gegevens vormden de eerste sectie van de vragenlijst. Leeftijd, herkomst, etnie werden opgevraagd in de vorm van open vragen. Godsdienst, woonplaats en beroep van de ouders vormden de gesloten vragen van dit deel. Ook het aantal keren dat de kinderen de oorlog moesten ontvluchten en of moeder en vader nog leven werd hier bevraagd.

3.4.1.2. Hopkins Symptom Checklist-37 A⁴

De Hopkins Symptom Checklist-25 werd reeds in verschillende onderzoeken bij vluchtelingen toegepast en heeft een goede validiteit en betrouwbaarheid voor gebruik bij deze doelgroep (Hollifield, 2002). Deze schaal gaat angst en depressie na bij volwassenen (Hollifield, 2002). De HSCL37-A is een aangepaste versie van de HSCL-25 en onderzoekt internaliserende en externaliserende problemen bij adolescente vluchtelingen ten gevolge van trauma (Bean, Derluyn, Eurelings-Bontekoe, Broekaert & Spinhoven, 2007). Dit instrument werd valide en betrouwbaar bevonden voor gebruik bij adolescente vluchtelingen met verschillende culturele achtergronden, in België en Nederland, om emotionele problemen en onaangepast gedrag te onderzoeken (Bean et al., 2007).

Een 4 punten Likertschaal (1= nooit, 2= soms, 3= regelmatig en 4= altijd) bepaalt de ernst van het symptoom, gevoel of gedrag bij de adolescent (Bean et al., 2007). Deze gradatie werd visueel voorgesteld aan de hand van cirkels van klein naar groot, en de vraagstelling werd aangepast volgens taalgebruik en -begrip van de doelgroep (Bean et al., 2007).

De internaliserende problemen, als subschaal van de HSCL37-A, kunnen worden opgedeeld in tien vragen die angst onderzoeken en vijftien vragen die depressie bevragen (Bean et al., 2007). Deze vragen vormden samen de subschaal voor internaliserende problemen. Er werden twaalf items toegevoegd aan de HSCL 25 die traumagerelateerde, externaliserende problemen meten (Bean et al., 2007).

³ Zie bijlage 7.2

⁴ Zie Bijlage 7.3

Deze vragenlijst werd dus in 2007 aangepast voor afname bij Oost-Congolese adolescenten (Mels et al., 2007, ongepubliceerd). Hiervoor werden een aantal minder relevante items weggelaten, maar tevens een aantal belangrijke symptomen toegevoegd, op basis van kwalitatief onderzoek. De vragenlijsten werden vervolgens vertaald van het Frans naar het Swahili. De interne consistentie van deze vragenlijst ligt met een Cronbach's alpha tussen 0,77 en 0,93 lager dan de vragenlijst HSCL 37-A van Bean et al. (2007) en wordt voldoende adequaat bevonden (Mels et al., 2009).

Bean et al. (2004) maken gebruik van een classificatie aan de hand van percentielscores en ernstscores. Voor dit onderzoek hanteren we de percentielscores, zoals Bean et al. (2004) deze bepaalde, maar toegepast op Congolese normgegevens. De cut-off scores werden aldus bepaald met behulp van de data van Congolese adolescenten (N= 1046) (Mels et al., 2009). De volgende indeling van percentielen, volgens Bean et al. (2004) werd gerespecteerd: zeer laag (ruwe score kleiner dan het 20^e percentiel); laag (ruwe score gelijk aan of boven het 20^e percentiel tot het 30^e percentiel); gemiddeld (ruwe score groter of gelijk aan het 30^e percentiel tot het 80^e percentiel); hoog (ruwe score groter of gelijk aan het 80^e percentiel tot het 90^e percentiel) en zeer hoog (ruwe score groter of gelijk aan 90^e percentiel).

3.4.1.3. Impact of Event Scale Revised (IES-R)⁵

Deze schaal meet de prevalentie van posttraumatische stresssymptomen volgens de DSM-IV criteria voor PTSS (Weiss & Marmar, 1997) en is een herwerkte versie van de Impact of Events Scale, ontwikkeld door Horowitz, Wilner & Alvarez (1979). Deze laatste onderzocht enkel intrusie- en vermijdingssymptomen. De IES-R voegt daar nog hyperarousal-symptomen aan toe (Weiss, 2007), te verstaan als overprikkelbaarheid of overgevoeligheid.

Er werd reeds een hele reeks aan internationale versies in verschillende talen en voor verscheidene culturen ontwikkeld (Weiss, 2007) en het werd ook meermaals gebruikt bij door oorlog getroffen en vluchtelingenkinderen (Derluyn et al., 2004a; Morina, & Stangier, 2007; Amone-P'Olak et al., 2007). In de Regio van de Grote Meren werd deze schaal afgenomen in Noord-Oeganda bij ex-kindsoldaten (Derluyn et al., 2004a; Amone-P'Olak et al., 2007) en in Oost-Congo bij door oorlog getroffen adolescenten (Mels et al., 2009).

De Impact of Event Scale Revised bestaat uit een lijst van 22 items die de mate van posttraumatische stresssymptomen meten in drie subschalen: intrusie (8 items), vermijding (8 items) en hyperarousal of overprikkelbaarheid (6 items). De correlatie tussen de subschalen werd klein genoeg bevonden om de subschalen van onafhankelijkheid te garanderen (Weiss, 2007). De respondenten werden gevraagd in welke mate (Weiss, 2007) ze de opgegeven moeilijkheden de laatste maand ervoeren. Een vijfpunten Likert-schaal (0= helemaal niet, 1= een beetje, 2= matig, 3= veel en 4= heel veel) met visuele verduidelijking (Mels et al., 2009) geeft de gradatie van de gevraagde moeilijkheid weer. De gemiddelde score per subschaal en een totale gemiddelde score, laat toe om snel een zicht te krijgen op de symptomatologie (Weiss, 2007). Er wordt aangenomen

⁵ Zie Bijlage 7.4

dat een score van 1.36 wijst op klinische significantie voor een Afrikaanse populatie (Renner, Salem & Ottomeyer, 2006). Daarom hanteren we deze cut-off score om klinische significantie te rapporteren. Dit instrument is niet bedoeld voor het stellen van een diagnose PTSS, maar eerder om reacties op traumatische ervaringen na te gaan (Jones & Kafetsios, 2002).

De Franse versie van deze vragenlijst heeft een goede betrouwbaarheid en validiteit (Brunet, St-Hilaire, Jehel & King, 2003), en een interne consistentie, met een Cronbach's alpha van 0,86 voor intrusie en vermijdingssubschalen en 0,81 voor de hyperarousal subschaal (Weiss, 2007). Dit naar aanleiding van onderzoek bij de populatie van zwangere vrouwen die blootgesteld werden aan een natuurramp (Brunet et al., 2003). De Franse versie werd eveneens intern consistent bevonden bij Oost-Congolese adolescenten (Mels et al., 2009), met een Cronbach's alpha tussen 0,77 en 0,93.

3.4.1.4. Subjectief welzijn⁶

Jones & Kafetsios (2002) benadrukken het belang van het in kaart brengen van het subjectief welzijn in onderzoek naar de prevalentie van psychologische problemen in door oorlog getroffen gebieden. Dit om hulpbehoevenden te kunnen identificeren en onnodige pathologische uitspraken te vermijden (Jones & Kafetsios, 2002). De mate van subjectief welzijn werd bij de respondenten nagegaan met de vraag of ze zich veeleer heel ongelukkig (5), ongelukkig (4), neutraal (3), gelukkig (2) of heel gelukkig (1) voelden. Deze gradatie werd visueel versterkt met een getekend gezichtje. De respondent werd gevraagd een score te geven op diens subjectief welzijn voor de oorlog, tijdens de oorlog en de afgelopen maand. De score op deze vraag dient als indicatie van het subjectief welzijn van de respondent. Door de score op het subjectief welzijn van de afgelopen maand af te trekken van de score van voor de oorlog, kan nagegaan worden in hoeverre het subjectief welzijn van de respondent voor de oorlog verschilt van het subjectief welzijn na de oorlog. Dezelfde berekening voor tijdens de oorlog, geeft een indicatie van het verschil in welzijn van voor, tijdens en na de oorlog.

3.4.1.5. Adolescent Complex Emergency Exposure Scale⁷

Deze schaal werd ontwikkeld door Mels et al. (2007, ongepubliceerd) om het aantal traumatische ervaringen gerelateerd aan de oorlog in deze regio na te gaan. Resultierend uit een aantal focusgroepen, werden 14 traumatische ervaringen weerhouden die regelmatig gerapporteerd werden bij Oost-Congolese adolescenten. Er werden 14 gesloten vragen opgesteld die elk verwijzen naar een stresserende levenservaring. De som van de traumatische ervaringen geeft een indicatie van cumulatieve traumatische blootstelling voor iedere respondent (Mels et al., 2007, ongepubliceerd).

⁶ Zie Bijlage 7.5

⁷ Zie Bijlage 7.6

3.4.1.6. Daily stressors⁸

Deze schaal be vraagt het aantal dagelijkse moeilijkheden waarmee de respondent geconfronteerd werd, aan de hand van gesloten vragen. Hiervan worden 13 items in de laatste maand be vraagd en 5 items gedurende de levensloop van de respondent. Items als onveiligheidsgevoel, de onmogelijkheid om schoolkosten te betalen, onvoldoende voedsel en kleding hebben, onvoldoende toegang tot gezondheidszorg, lijfstraffen, verworpen worden door de familie of de gemeenschap... komen hier aan bod.

⁸ Zie Bijlage 7.7

3.4.2. Kwalitatief onderzoek

Om een verhoogde kwaliteit van het onderzoek te garanderen, werd gekozen voor methodologische triangulatie, maar ook om de kwantitatieve data te verrijken met een kwalitatieve verdieping aan de hand van focusgroepen (Mortelmans, 2007) en individuele gesprekken. Volgens Strauss & Corbin (1998) is kwalitatief onderzoek ieder onderzoek dat bevindingen voortbrengt die niet werden bekomen aan de hand van statistische procedures. Het kan volgens hen onder andere gaan om onderzoek naar levenservaringen van personen, hun gedrag, emoties en gevoelens (Strauss & Corbin, 1998).

3.4.2.1. Focusgroepen

Aangezien het uitvoeren van diepte-interviews bij deze doelgroep aanvankelijk te bedreigend bevonden werd door de betrokken partijen, werd ervoor gekozen om de kwalitatieve verdieping aan de hand van focusgroepen vorm te geven. De focusgroepen werden opgezet om een veilige basis te creëren voor de aanvullende individuele gesprekken.

Met deze kwalitatieve methode hadden we als doel het verkrijgen van inzichten in de denkwijzen van de meisjes-ex-kindsoldaten omtrent hun motivaties en toekomstperspectieven, en het opvolgen en begrijpen van de kwantitatieve resultaten (Mortelmans, 2007). Voordelig aan deze methode is de mogelijkheid om snel veel informatie te kunnen verzamelen over het thema (Morgan, 1997).

Vorbereiding

Het verloop van de focusgroepen werd door de onderzoeker uitvoerig uitgeschreven en besproken met de medewerkers. De onderzoeker werkte een topiclijst uit, die als houvast diende (Mortelmans, 2007) tijdens de focusgroep.

Bijeenkomst

De focusgroep bestond uit minimum 6 deelnemers. De moderator bracht de vragen aan en stuurde het groepsproces waar nodig. Hij had de rol van interviewer, facilitator, leider, psycholoog/therapeut én tijdsbewaker (Mortelmans, 2007). Een psychosociaal assistent was aanwezig om de moderator bij te staan in het proces en stond in voor de vertaling. Daarnaast was er een derde persoon, die instond voor het noteren van het gebeuren en zich opstelde aan de uitgang van de ruimte, zodanig dat deze de participanten die later aankwamen of vroeger vertrokken kon opvangen zonder dat de groep te veel gestoord werd (Mortelmans, 2007).

Verloop

Een degelijk gestructureerd verloop in het kwalitatief onderzoek is belangrijk om op een gepaste manier en opbouwend tot de essentie van het onderzoek te komen (Mortelmans, 2007). Dit laat voor externen ook toe om een inzicht te krijgen in het verloop van de focusgroep en vergroot daarmee de externe betrouwbaarheid.

Introductie

De deelnemers werden ontvangen en verwelkomd met een hapje en een drankje, wat ruimte creëerde voor een kennismakingsgesprek en de basis vormde voor een veilige omgeving. De drop-offs en informed consents werden ingevuld en het doel van de focusgroep werd nader besproken.

De moderator verwelkomde de deelnemers aan de focusgroep en stelde zichzelf voor. Ook de assistenten en de deelnemers werden uitgenodigd om zich voor te stellen. Vervolgens gaf de moderator een korte uitleg over het onderzoek en het verloop van het gesprek. Het einduur werd meegedeeld, zodanig dat de deelnemers wisten waar ze zich aan konden verwachten. Er werden een aantal afspraken gemaakt en er werd uitgelegd waarom het gesprek werd opgenomen. Er werden rolinstructies meegegeven, m.n. het vrij en open praten, het feit dat er geen ‘foute’ en ‘juiste’ antwoorden zijn en er werd gevraagd om niet door elkaar te praten en respect te hebben voor de mening van de ander (Mortelmans, 2007). Over alles wat er in de groep verteld zou worden, werd vriendelijk gevraagd om dit binnen de groep te houden. Er werd aan de deelnemers gevraagd of er nog gewenste afspraken waren. Deze konden dan in groep aangenomen of afgewezen worden. De focusgroep begon met een openingsvraag, een algemene vraag die de deelnemers moest uitnodigen om het gesprek te starten (Mortelmans, 2007): *Wat heeft de oorlog voor jou betekend?*

Actieve technieken

Eenmaal de inleiding van de focusgroep achter de rug, kon het gesprek beginnen. Een aantal actieve, projectieve en groepstechnieken werden door elkaar gebruikt:

1. Poster ontwerpen (combinatie van projectieve en groepstechniek)
2. Brainstormen (actieve techniek)
3. Fantasieën en dagdromen (projectieve techniek)

a. Poster ontwerpen

De groep werd in twee subgroepen verdeeld. Aan de ene groep werd gevraagd om een poster te ontwerpen die het toetreden tot een militaire groep zou promoten en als reclameposter kon dienen voor militaire of gewapende groepen. De andere groep kreeg de opdracht om een poster te maken die het toetreden tot een militaire groep afkeurt en als campagne kon dienen tegen het gebruik van kindsoldaten. Met behulp van tijdschriftuitknipsels en tekeningen kregen de meisjes de vrijheid om deze opdracht te vervullen.

Vervolgens werden beide groepen één voor één uitgenodigd om hun poster voor te stellen en te promoten. Terwijl de ene groep aan het woord was, kon de andere groep aanvullingen geven, kritisch bespreken en in debat gaan. Ze werden dus voor de opdracht gesteld met hun groep naar argumenten te zoeken om hun stelling (onafhankelijk van de eigen mening) te verdedigen (Mortelmans, 2007).

b. Brainstormen

De ideeën die reeds aan bod waren gekomen tijdens het debat werden besproken. In deze fase werd er nagegaan wat voor hen een realiteit was. Aan de deelnemers werd gevraagd om de elementen aan te vullen of het schema volledig aan te passen, volgens hun eigen ervaringen en meningen.

c. Fantasieën en dagdromen

Aan de hand van fantaserende vraagstelling werden de meisjes uitgenodigd om na te denken over een aantal zaken. Zo werd er gevraagd zich in te beelden dat ze de president van de Democratische Republiek Congo zouden zijn, welke acties ze dan zouden ondernemen om het rekruteren van kinderen in gewapende groepen tegen te gaan.

Daarnaast werd er ook gevraagd zich in te beelden dat er een rebellengroep opnieuw dreigt in hun buurt te komen, wat ze dan zouden doen. Er werd eveneens gepolst naar de dromen, ambities en toekomstperspectieven van de meisjes.

Afsluiter

Aan de deelnemers werd gevraagd of we iets over het hoofd hadden gezien gedurende de focusgroep en of iemand nog iets aan te vullen had of bepaalde zorgen had, nog wat wenste toe te voegen, of een vraag wilde stellen (Mortelmans, 2007). Er werd een datum afgesproken dat de moderator terug zou komen om met iedere deelnemer individueel te spreken. Diegene die dit wenste kon op dit aanbod ingaan en het gesprek individueel verder zetten. Op deze manier konden de deelnemers het gesprek reeds laten bezinken en konden nieuwe ideeën aangereikt worden of bezorgdheden geuit.

Vervolgens werden de deelnemers bedankt voor hun medewerking. Een afsluitend hapje en drankje, met een babbel, leidde de deelnemers naar buiten.

3.5. Analyse

3.5.1 Kwantitatieve analyse

Aan de hand van SPSS 15 werden de statistische gegevens en resultaten berekend. Met behulp van beschrijvende statistiek, werden een aantal belangrijke gegevens gerapporteerd.

Tijdens de statistische analyse hanteerden we steeds een significantieniveau van $p < 0.050$.

Op basis van een onafhankelijke t-toets worden een aantal belangrijke vergelijkingen gemaakt tussen de algemene populatie van Oost-Congolese meisjes-adolescenten en de steekproef meisjes-ex-kindsoldaten. Zo gaan we na in hoeverre deze twee groepen gemiddeld van elkaar verschillen op het gebied van traumatische ervaringen, posttraumatische stresssymptomen, dagelijkse moeilijkheden, subjectief welzijn en internaliserende en externaliserende problemen. Ten slotte gaan we ook aan de hand van een onafhankelijke t-toets na wat het verschil is tussen meisjes-ex-kindsoldaten die ontvoerd werden en diegenen die niet ontvoerd werden.

Met een One-Way Anova werd het verschil in psychosociaal welzijn, dagelijkse stressoren en traumatische ervaringen tussen de verschillende rebellenbewegingen nagegaan.

Aan de hand van een multivariate variantie-analyse gaan we het verband na tussen de onafhankelijke variabelen leeftijd, aantal verplaatsingen (aantal keren vluchten), hoop op een betere toekomst en aantal traumatische ervaringen en de afhankelijke variabelen posttraumatische stresssymptomen (intrusie, vermijding en overprikkelbaarheid), internaliserende en externaliserende problemen.

3.5.2. Kwalitatieve analyse

Voor de analyse van het kwalitatieve onderzoek, werd er gebruik gemaakt van het programma NVivo 8. De notities die gemaakt werden tijdens de focusgroepen werden aangevuld met de gesprekken die werden opgenomen op band en zo goed mogelijk uitgeschreven.

De gegevens werden gecodeerd en er werd een boomstructuur aangebracht. Op deze manier konden de gegevens systematisch geanalyseerd worden waardoor de interne betrouwbaarheid van het onderzoek werd vergroot (Maso & Smaling, 1998). Coderen laat ons echter toe om aan de hand van de vergaarde informatie en data theorieën te vormen. Indien we correct coderen, brengen we de informatie die we van de participanten verkregen op een geordende en representatieve manier weer (Strauss & Corbin, 1998). Voor het analyseren van focusgroepen keken we zowel naar de frequentie van uitspraken als de verspreiding in de verschillende focusgroepen (Mortelmans, 2007). Er werd aandacht geschonken aan zowel het individuele als het groepsniveau en voor de interne dynamiek van de sessies (Mortelmans, 2007).

3.6. Kwaliteitsvereisten voor kwalitatief onderzoek

De kwaliteit van wetenschappelijk onderzoek wordt volgens Mortelmans (2007) bepaald door objectiviteit, waarbij de subjectieve inbreng van de onderzoeker achterwege gelaten wordt, en generaliseerbaarheid, wat wijst op de universele bruikbaarheid van de resultaten. We vinden het in dit onderzoek echter wel belangrijk om de subjectieve inbreng van de steekproef niet uit het oog te verliezen. 'It is only when we enter the subjective world of child soldiers and discern their perceptions that we understand why many children enter armed groups' (Wessels, 2006, p. 141). Objectiviteit kunnen we verder bespreken aan de hand van de vereisten betrouwbaarheid en validiteit (Mortelmans, 2007). Deze kwaliteitsvereisten werden zoveel mogelijk in rekening gebracht, zonder de context uit te sluiten.

3.6.1 Betrouwbaarheid

Om te kunnen spreken van valide resultaten, dient het onderzoek te voldoen aan de criteria van interne en externe betrouwbaarheid (Mortelmans, 2007). Betrouwbaarheid heeft te maken met de afwezigheid van toevallige vertekeningen van het object van de studie (Maso & Smaling, 1998).

Interne betrouwbaarheid

De interne betrouwbaarheid van kwalitatief onderzoek kan bevorderd worden door een aantal methodologische aspecten. Selectie en training van medeonderzoekers, opname van gegevens, computergebruik bij de analyse van de gegevens, methodetriangulatie zijn daar een aantal belangrijke voorbeelden van (Maso & Smaling, 1998). Deze hebben we dan ook in ons onderzoek zo correct mogelijk trachten toe te passen. De focusgroepen werden op band opgenomen, maar er werden eveneens notities genomen. Een aantal belangrijke observaties werden achteraf genoteerd in de vorm van memo's. De medewerkers werden geselecteerd en opgeleid voor deelname aan het onderzoek en het kwalitatief onderzoek is aanvullend op het kwantitatieve onderzoek. Deze methoden verhogen de interne betrouwbaarheid van het onderzoek. De gegevens werden eveneens geanalyseerd aan de hand van een computerprogramma.

Externe betrouwbaarheid

'Het gaat erom het onderzoek op zodanige wijze uit te voeren, allerlei materiaal en aantekeningen zo te bewaren en het onderzoek zo te rapporteren dat andere onderzoekers de gang van het onderzoek kunnen nagaan en hun eigen oordeel kunnen vormen.' (Maso & Smaling, 1998).

De externe betrouwbaarheid verwijst naar de repliceerbaarheid van het onderzoek (Mortelmans, 2007) en het onderzoek op een bepaalde wijze uit te voeren, zodanig dat allerlei materiaal en aantekeningen bewaard worden (Maso & Smaling, 1998) en het onderzoek zo gerapporteerd wordt dat externen een duidelijk beeld over het verloop van het proces krijgen en de betrouwbaarheid van het onderzoek kunnen beoordelen (Mortelmans, 2007). Dit hebben we in dit onderzoek zo goed mogelijk gerespecteerd.

3.6.2. Validiteit

Validiteit verwijst naar de afwezigheid van systematische vertekeningen (Maso & Smaling, 1998).

Interne validiteit

Interne validiteit van wetenschappelijk onderzoek verwijst ernaar of dit al dan niet waarheidsgetrouw, en dus geloofwaardig, is (Mortelmans, 2007). Het komt erop neer dat de onderzoeker meet wat hij beweert te meten (Mortelmans, 2007). Het betreft voornamelijk de deugdelijkheid van argumenten en redeneringen (Maso & Smaling, 1998). Mogelijke methoden om de interne validiteit te verhogen zijn: het volgen van een reeds uitgewerkt onderzoeksopzet, het maken van veldnotities, het maken van memo's, het hanteren van triangulatie en het vragen naar commentaar op de bevindingen van de participanten door te praten met de betrokkenen, of onderzoeksgegevens terug te koppelen met de vraag naar feedback (Maso & Smaling, 1998). Gedurende dit onderzoek werden er veldnotities bijgehouden en werden de bevonden gegevens teruggekoppeld naar de betrokken organisaties, maar hierop kwam geen feedback.

Externe validiteit

Externe validiteit verwijst naar generaliseerbaarheid, waarbij de resultaten transfereerbaar moeten zijn naar de populatie van het onderzoek en naar een andere context (Mortelmans, 2007). Wegens het beperkte aantal focusgroepen (3, met 27 meisjes in totaal), is generaliseerbaarheid naar de algemene populatie van meisjes-ex-kindsoldaten in Oost-Congo onmogelijk. 'One of the greatest challenges in discussing child soldiers is to avoid implying that what is true of one subgroup of child soldiers is also true of other subgroups' (Wessels, 2006, p. 141). We streven hiermee niet naar generaliseerbaarheid van de resultaten, maar naar het zoeken van betekenis en het verschaffen van een aantal inzichten die kunnen bijdragen tot de werking van de betrokken organisaties.

4. Resultaten

4.1. Kwantitatief onderzoek

De standaardvragenlijsten werden afgenomen bij 60 meisjes-ex-kindsoldaten tussen september en december 2008. Deze resultaten werden vergeleken met de controlegroep van 407 meisjes-adolescenten (Mels et al., 2009), waarvan de data werden verzameld tussen november 2007 en februari 2008 (Mels et al., 2009). Beide onderzoeken werden in dezelfde regio, Ituri, uitgevoerd.

4.1.1. Socio-demografische gegevens

Tabel 1 geeft een overzicht van de belangrijkste socio-demografische gegevens van de onderzoeksgroep en de controlegroep. De gemiddelde **leeftijd** van de meisjes-ex-kindsoldaten was 16,65 jaar, terwijl de controlegroep met een gemiddelde leeftijd van 15,44 jaar significant jonger was ($t= 5,379$, $df= 461$, $p=0,000$). Van de 60 meisjes-ex-kindsoldaten woonden er 41 (68,3%) in **stedelijk** gebied en 19 (31,7%) in **ruraal** gebied. Van de 407 meisjes-adolescenten woonden er 301 (74,0%) stedelijk en 106 (26,0%) ruraal.

8 verschillende **etnieën** werden gerapporteerd bij de meisjes-ex-kindsoldaten, voornamelijk Lendu (23,3%) en Mahagi (23,3%). Bij de meisjes-adolescenten werden 28 verschillende stammen gerapporteerd, voornamelijk Hema (18,4%), Lendu (14,5%) en Bira (17,9%).

14 (23,7%) van de meisjes-ex-kindsoldaten waren **wees** en 23 (5,8%) van de controlegroep. Er werd dan ook een significant verschil gevonden tussen beide groepen ($t= -5,253$, $df= 455$, $p= 0,000$). Meisjes-ex-kindsoldaten hadden vaker geen ouders meer. De overheersende **godsdiensten** bij beide groepen was katholiek (36,7% en 40,1%) en protestants (53,3% en 53,6%). Het **onderwijsniveau** lag significant lager bij de meisjes-ex-kindsoldaten ($t= -12,836$, $df= 462$, $p=0,000$) en was overheersend 6^e leerjaar of lager (71,7%).

Tabel 1 Socio-demografische gegevens		
	Meisjes-ex-kindsoldaten (N=60)	Meisjes-adolescenten (N=407)
Leeftijd		
<16	8 (13,3%)	223 (54,8%)
16-17	42 (70,0%)	139 (34,2%)
>17	10 (16,7%)	45 (11,1%)
Gemiddeld	16,65 (SD= 1,33)	15,437 (SD= 1,67)
Woongebied		
Urbaan	41 (68,3%)	301 (74,0%)
Ruraal	19 (31,7%)	106 (26,0%)
Etnie		
Hema	3 (5,0%)	75(18,4%)
Lendu/Ngiti	14 (23,3%)	59 (14,5%)
Bira	5 (8,3%)	73 (17,9%)

Mgerere	2 (3,3%)	21 (5,2%)
Nande	3 (5,0%)	23 (5,7%)
Aru Tribes	2 (3,3%)	32 (7,9%)
Mahagi Tribes	14 (23,3%)	36 (8,8%)
Geloof		
Katholiek	22 (36,7%)	161 (40,1%)
Protestants	32 (53,3%)	215 (53,6%)
Andere	6 (10,0%)	25 (6,2%)
Vluchtfrequentie		
<3	20 (33,3%)	211 (51,8%)
3-5	24 (40,0%)	89 (21,9%)
>5	16 (26,7%)	107 (26,3%)
Gemiddeld	2,98 (SD= 1,48)	2,77 (SD= 3,12)
Aantal ouders levend		
0	14 (23,7%)	23 (5,8%)
1	19 (32,2%)	91 (22,9%)
2	26 (44,1%)	284 (71,4%)

4.1.2. Stressoren

4.1.2.1. Traumatische ervaringen

Er werden gemiddeld 8,07 traumatische ervaringen gerapporteerd bij meisjes-ex-kindsoldaten (SD= 3,24) en 3,73 bij meisjes-adolescenten (SD= 2,10). Er werd daarmee een significant verschil geobserveerd tussen beide groepen ($t= 13,410$, $df= 457$, $p= 0,000$). 59 (98,3%) van de meisjes-ex-kindsoldaten ervoer 1 of meer traumatische ervaringen, en 380 (93,4%) van de meisjes-adolescenten. Tabel 2 geeft een overzicht van ruwe scores en percentages van de verschillende traumatische ervaringen bij zowel de onderzoeks- als de controlegroep. Beide groepen worden vergeleken aan de hand van een Chi-Kwadraattoets.

Het gemiddeld aantal traumatische ervaringen ligt significant hoger ($t= 3,966$, $df= 54$, $p= 0,000$) bij meisjes-ex-kindsoldaten die ontvoerd werden dan bij meisjes-ex-kindsoldaten die niet ontvoerd werden. Ontvoerde meisjes rapporteerden gemiddeld 9,08 traumatische ervaringen (SD= 2,63) en niet-ontvoerde meisjes gemiddeld 5,76 traumatische ervaringen (SD= 3,38).

Tabel 2: Traumatische ervaringen			
	Meisjes-ex-kindsoldaten (N= 60)	Meisjes-adolescenten (N= 407)	Chi-kwadraattoets
Gescheiden van familie	31 (56,4%)	56 (14,2%)	$X^2_1 = 54,685$ $p = 0,000$
Getuige van geweld tegen verwanten	36 (62,1%)	69 (17,7%)	$X^2_1 = 55,754$ $p = 0,000$
Familie of vrienden gestorven door de oorlog	50 (84,7%)	268 (67,0%)	$X^2_1 = 7,608$ $p = 0,006$
Huis werd geplunderd of in brand gestoken	49 (84,5%)	238 (59,5%)	$X^2_1 = 13,513$ $p = 0,000$
Gevechten meemaken	47 (82,5%)	235 (59,8%)	$X^2_1 = 10,925$ $p = 0,001$
Getuige van moord	40 (69,0%)	227 (56,6%)	$X^2_1 = 3,180$ $p = 0,075$
Het zien van lijken of verminkte personen	46 (79,3%)	230 (57,5%)	$X^2_1 = 10,062$ $p = 0,002$
Gewond door de oorlog	15 (26,8%)	30 (7,5%)	$X^2_1 = 20,714$ $p = 0,000$
Gevangen genomen	12 (20,7%)	5 (1,3%)	$X^2_1 = 53,560$ $p = 0,000$
Kindsoldaat	27 (46,6%)	0 (0,0%)	$X^2_1 = 197,872$ $p = 0,000$
Ontvoerd	41 (69,5%)	0 (0,0%)	$X^2_1 = 305,929$ $p = 0,000$
Iemand moeten doden, verwonden of verkrachten	12 (21,1%)	8 (2,0%)	$X^2_1 = 43,023$ $p = 0,000$
Getuige van verkrachting	36 (62,1%)	117 (29,1%)	$X^2_1 = 24,813$ $p = 0,000$
Slachtoffer van verkrachting	36 (60,0%)	23 (5,8%)	$X^2_1 = 136,960$ $p = 0,000$

De meeste traumatische ervaringen werden meer gerapporteerd bij de onderzoeksgroep dan bij de controlegroep. Enkel het getuige zijn van moord werd niet significant verschillend bevonden tussen beide groepen ($X^2_1 = 3,180$, $p = 0,075$). 84,7% van de meisjes-ex-kindsoldaten en 67,0% van de meisjes-adolescenten heeft familie of vrienden verloren aan de oorlog ($X^2_1 = 7,608$, $p = 0,006$). Van 84,5% van de meisjes-ex-kindsoldaten en 59,5% van de controlegroep ($X^2_1 = 13,513$, $p = 0,000$) werd hun huis geplunderd of in brand gestoken en 82,5% van de respondenten had gevechten meegemaakt, terwijl 59,8% van de meisjes-adolescenten dit meemaakten ($X^2_1 = 10,925$, $p = 0,001$). Van de meisjes-ex-kindsoldaten waren 36 (60,0%) slachtoffer van verkrachting en 5,8% van de meisjes-adolescenten ($X^2_1 = 136,960$, $p = 0,000$).

De meisjes-ex-kindsoldaten vluchtten gemiddeld 2,98 keer ($SD = 1,48$) en de meisjes-adolescenten gemiddeld 2,77 keer ($SD = 3,12$). Slechts één meisje-ex-kindsoldaat en 49 (14,5%) van de meisjes-adolescenten hadden de oorlog nooit ontvlucht. Hiermee werd geen significant verschil geobserveerd tussen beide groepen ($t = 0,454$, $df = 382$, $p = 0,650$). Er werd eveneens geen significant verband gevonden tussen het aantal keren vluchten en posttraumatische stresssymptomen op HSCL totaal ($F(1,16) = 0,386$, $p = 0,543$) en IES-R totaal ($F(1,16) = 0,595$, $p = 0,452$).

Aan de hand van een One-Way Anova- toets, kon er geen significant verschil worden gevonden in aantal traumatische ervaringen tussen de verschillende rebellenbewegingen ($F(5,22) = 0,409$, $p = 0,837$).

4.1.2.2. Dagelijkse stressoren

Het aantal gerapporteerde dagelijkse stressoren lag met een gemiddelde van 16,97 ($SD = 22,35$) bij meisjes-ex-kindsoldaten, significant hoger dan bij de controlegroep (gemiddelde = 7,83, $SD = 12,58$) ($t = 4,657$, $df = 465$, $p = 0,000$).

Tabel 3 : Dagelijkse stressoren				
Afgelopen maand		Meisjes-ex-kindsoldaten (N= 60)	Meisjes-adolescenten (N= 407)	Chi-kwadraattoets
1.	Gevoelens van onveiligheid	44 (78,6%)	196 (49,7%)	$X^2 = 24,567$, $p = 0,000$
2.	Schoolgeld niet kunnen betalen	44 (81,5%)	258 (64,7%)	$X^2 = 6,055$, $p = 0,014$
3.	Onvoldoende voedsel hebben	46 (78,0%)	184 (46,3%)	$X^2 = 20,543$, $p = 0,000$
4.	Onvoldoende kleding hebben	51 (86,4%)	255 (63,9%)	$X^2 = 11,767$, $p = 0,001$
5.	Ziekte in de familie	58 (98,3%)	286 (71,5%)	$X^2 = 19,674$, $p = 0,000$
6.	Onvoldoende mogelijkheden tot zorg	47 (81,0%)	155 (39,3%)	$X^2 = 35,57$, $p = 0,000$
7.	School missen om te werken	24 (42,9%)	115 (29,3%)	$X^2 = 4,186$, $p = 0,041$
8.	Zich zorgen maken om de familie	52 (88,1%)	262 (66,2%)	$X^2 = 11,594$, $p = 0,001$
9.	Te veel taken hebben	31 (54,4%)	148 (37,5%)	$X^2 = 5,960$, $p = 0,015$
10	Lichamelijke straf	30 (50,0%)	96 (24,2%)	$X^2 = 19,056$, $p = 0,000$
11	Horen dat de mensen over jou en je familie slecht praten	42 (71,2%)	172 (43,3%)	$X^2 = 16,010$, $p = 0,000$
12	Ervaren dat men je anders behandelt	35 (61,4%)	75 (18,9%)	$X^2 = 49,067$, $p = 0,000$
13	Achtervolgd worden door slechte geesten of heksen	30 (50,8%)	62 (15,7%)	$X^2 = 39,255$, $p = 0,000$
Gedurende het leven				
14	Verwaarloosd of verworpen worden door de familie	28 (49,1%)	36 (9,0%)	$X^2 = 66,472$, $p = 0,000$
15	Verwaarloosd of verworpen worden door de maatschappij	29 (49,2%)	42 (10,6%)	$X^2 = 58,341$, $p = 0,000$
16	Gedwongen huwelijk	19 (33,3%)	28 (7,0%)	$X^2 = 37,361$, $p = 0,000$
17	Je vader niet kennen	18 (31,6%)	50 (12,6%)	$X^2 = 14,184$, $p = 0,000$
18	Ruzie in de familie	24 (41,4%)	74 (18,5%)	$X^2 = 15,766$, $p = 0,000$

De respondenten rapporteerden heel wat dagelijkse stressoren en verschilden hiermee significant van de controlegroep. 98,3% van de respondenten en 71,5% van de meisjes-adolescenten gaven aan ziekte in de familie te hebben ($X^2_1 = 19,674$, $p = 0,000$). 86,4% van de meisjes-ex-kindsoldaten en 63,9% van de controlegroep rapporteerden onvoldoende kleding te hebben ($X^2_1 = 11,767$, $p = 0,001$) en 81,1% van de meisjes-ex-kindsoldaten en 66,2% van de meisjes-adolescenten maakte zich zorgen om hun familie ($X^2_1 = 11,594$, $p = 0,001$).

Er werd geen significant verschil gevonden bij de meisjes-ex-kindsoldaten in dagelijkse stressoren tussen de verschillende rebellenbewegingen ($F(5,22) = 0,024$, $p = 1,000$). Er werd ook geen significant verschil gevonden tussen meisjes die ontvoerd werden door de gewapende groeperingen en meisjes die niet ontvoerd werden ($t = -1,590$, $df = 57$, $p = 0,117$).

4.1.3. Psychosociaal welzijn

4.1.3.1. HSCL 37-A

Met het databestand van de algemene populatie van Congolese adolescenten uit het onderzoek van Mels et al. (2009), konden we een cut-off score bepalen voor de percentielen van HSCL 37-A (Bean et al., 2004). Op deze manier konden we nagaan in welke mate de respondenten internaliserende of externaliserende problemen rapporteerden, dan wel een score voor HSCL totaal. Opnieuw worden deze scores vergeleken met de scores in de controlegroep. De scores lopen van zeer laag (percentiel 20) tot zeer hoog (percentiel 90). In onderstaande tabel 4 worden de ruwe scores en de percentages weergegeven.

Van de 60 meisjes-ex-kindsoldaten scoorden er 24 (40,0%) gemiddeld op internaliserende problemen en 23 (38,8%) behaalden een zeer hoge score. 22 (36,7%) van deze groep scoorden eveneens zeer hoog op externaliserende problemen, terwijl 23 (38,3%) een gemiddelde score behaalden. 29 (48,3%) behaalden een gemiddelde score op HSCL totaal, terwijl 24 (40,0%) meisjes een zeer hoge score rapporteerden.

De meisjes-ex-kindsoldaten rapporteerden dan ook significant meer internaliserende ($t = 6,613$, $df = 437$, $p = 0,000$) en externaliserende problemen ($t = 2,444$, $df = 435$, $p = 0,015$). Ook HSCL totaal was significant hoger bij de onderzoeksgroep ($t = 6,071$, $df = 434$, $p = 0,000$).

Er werd eveneens een significant verschil gevonden in HSCL totaal ($F(5,21) = 4,178$, $p = 0,009$) en internaliserende problemen ($F(5,21) = 4,095$, $p = 0,009$) tussen de verschillende rebellengroepen. De respondent uit UPC scoorde het hoogst op zowel de schubshalen als de totaalscore en werd gevolgd door de meisjes-ex-kindsoldaten uit APC ($N = 6$).

Er werd echter geen significant verschil gevonden tussen meisjes-ex-kindsoldaten die ontvoerd werden en meisjes-ex-kindsoldaten die niet ontvoerd werden ($t = 0,460$, $df = 43$, $p = 0,648$).

Tabel 4 HSCL 37-A						
	Internaliserende problemen		Externaliserende problemen		HSCL totaal	
	meisjes-ex-kindsoldaten	meisjes-adolescenten	meisjes-ex-kindsoldaten	meisjes-adolescenten	meisjes-ex-kindsoldaten	meisjes-adolescenten
Zeer laag <20	0 (0,0%)	73 (17,9%)	2 (3,3%)	107 (26,2%)	0 (0,0%)	69 (18,5%)
Laag 20-30	1 (1,7%)	24 (5,9%)	6 (10,0%)	52 (12,8%)	0 (0,0%)	21 (5,6%)
Gemiddeld 30-80	24 (40,0%)	223 (54,8%)	23 (38,3%)	144 (35,4%)	29 (48,3%)	197 (52,8%)
Hoog 80-90	12 (20,0%)	27 (6,6%)	7 (11,7%)	58 (14,3%)	7 (11,7%)	38 (10,2%)
Zeer hoog >90	23 (38,3%)	60 (14,7%)	22 (36,7%)	46 (11,3%)	24 (40,0%)	48 (12,9%)

De meisjes-ex-kindsoldaten rapporteerden significant minder hoop voor de toekomst ($t = 4,672$, $df = 436$, $p = 0,000$).

Tabel 5 geeft een overzicht van zowel de ruwe scores als de percentages van de afzonderlijke items van HSCL 37-A bij de onderzoeks- en controlegroep. Beide groepen werden opnieuw vergeleken aan de hand van een Chi-Kwadraattoets.

Tabel 5 : HSCL 37-A (een zekere mate van last)		Meisjes-ex-kindsoldaten (N= 60)	Meisjes-adolescenten (N= 407)	Chi-Kwadraattoets
Internaliserende problemen				
1.	Angstig zijn zonder reden	51 (85,0%)	244 (60,0%)	$X^2 = 21,638$, $p = 0,000$
2.	Zich onrustig voelen	51 (85,0%)	223 (54,8%)	$X^2 = 43,907$, $p = 0,000$
5.	Angstig zijn, zich onveilig voelen	49 (81,7%)	214 (52,6%)	$X^2 = 29,480$, $p = 0,000$
6.	Zichzelf de schuld geven	30 (50,0%)	151 (37,1%)	$X^2 = 17,505$, $p = 0,001$
9.	Duizeligheid, zich flauw voelen	44 (73,3%)	246 (60,4%)	$X^2 = 13,757$, $p = 0,003$
10.	Gemakkelijk huilen	41 (68,3%)	236 (58,0%)	$X^2 = 7,651$, $p = 0,054$
12.	Zenuwachtig zijn	41 (68,3%)	208 (51,1%)	$X^2 = 6,211$, $p = 0,102$
13.	Seksuele afkeer	29 (48,3%)	150 (36,9%)	$X^2 = 8,803$, $p = 0,032$
15.	Zich vermoeid voelen, zonder energie	47 (78,3%)	237 (58,2%)	$X^2 = 18,516$, $p = 0,000$
16.	Versnelde hartkloppingen	51 (85,0%)	241 (59,2%)	$X^2 = 21,487$, $p = 0,000$
17.	Geen honger hebben	51 (85,0%)	289 (71,0%)	$X^2 = 11,233$, $p = 0,011$

19.	Lichamelijk beven	43 (71,7%)	195 (47,9%)	$X^2_3 = 22,407$, $p = 0,000$
20.	Moeite met inslapen of regelmatig wakker worden	48 (80,0%)	239 (58,7%)	$X^2_3 = 19,881$, $p = 0,000$
22.	Zich gespannen voelen	40 (66,7%)	230 (56,5%)	$X^2_3 = 11,818$, $p = 0,008$
23.	Geen hoop hebben voor de toekomst	45 (75,0%)	170 (41,8%)	$X^2_3 = 29,702$, $p = 0,000$
24.	Zich in niets interesseren	40 (66,7%)	244 (60,0%)	$X^2_3 = 26,007$, $p = 0,000$
26.	Hoofdpijn	54 (90,0%)	346 (85,0%)	$X^2_3 = 1,830$, $p = 0,608$
27.	Zich droevig voelen	53 (88,3%)	306 (75,2%)	$X^2_4 = 34,436$, $p = 0,000$
29.	Overdreven angst of paniek	51 (85,0%)	264 (64,9%)	$X^2_3 = 23,497$, $p = 0,000$
30.	Zich eenzaam/geïsoleerd voelen	44 (73,3%)	199 (48,9%)	$X^2_3 = 35,627$, $p = 0,000$
31.	Denken aan zelfmoord	29 (48,3%)	110 (27,0%)	$X^2_3 = 22,634$, $p = 0,000$
32.	Overstelpd met zorgen	51 (85,0%)	253 (62,2%)	$X^2_3 = 19,435$, $p = 0,000$
33.	Teveel piekeren	51 (85,0%)	240 (59,0%)	$X^2_3 = 50,724$, $p = 0,000$
35.	Het gevoel hebben dat alles zodanig moeilijk is	38 (63,3%)	226 (55,5%)	$X^2_3 = 8,164$, $p = 0,043$
36.	Het gevoel hebben niets waard te zijn	37 (61,7%)	153 (37,6%)	$X^2_3 = 33,595$, $p = 0,000$
Externaliserende problemen				
3.	Snel opvliegend	44 (73,3%)	281 (69,0%)	$X^2_3 = 2,137$, $p = 0,544$
4.	Alcohol drinken	18 (30,0%)	54 (13,3%)	$X^2_3 = 9,426$, $p = 0,024$
7.	Anderen irriteren, vervelen	29 (48,3%)	179 (44,0%)	$X^2_3 = 5,326$, $p = 0,149$
8.	Roken	18 (30,0%)	33 (8,1%)	$X^2_3 = 6,035$, $p = 0,110$
11.	Zaken van anderen stuk maken	19 (31,7%)	89 (21,9%)	$X^2_3 = 16,376$, $p = 0,001$
14.	Als eerste ruzie beginnen maken	21 (35,0%)	84 (20,6%)	$X^2_3 = 14,333$, $p = 0,002$
18.	Iemand met opzet pijnigen	16 (26,7%)	105 (25,8%)	$X^2_3 = 9,622$, $p = 0,022$
21.	Vaak ruzie maken	30 (50,0%)	168 (41,3%)	$X^2_3 = 1,633$, $p = 0,652$
25.	Zich niet interesseren in school	31 (51,7%)	154 (37,8%)	$X^2_3 = 2,274$, $p = 0,518$
28.	Zich niet aan de regels houden	44 (73,3%)	154 (37,8%)	$X^2_3 = 35,839$, $p = 0,000$
34.	Stelen	17 (28,3%)	57 (14,0%)	$X^2_3 = 13,412$, $p = 0,004$
37.	Drugs nemen	21 (35,0%)	41 (10,0%)	$X^2_3 = 5,246$, $p = 0,155$
38.	Tegen zichzelf praten	39 (65,0%)	147 (36,1%)	$X^2_3 = 16,624$, $p = 0,001$

4.1.3.2. IES-R

63,3% van de meisjes-ex-kindsoldaten had een score hoger dan 1,36 op posttraumatische stresssymptomen. Ook 42,8% van de meisjes-adolescenten scoorde klinisch. Een overzicht van percentages klinische score bij beide groepen wordt voorgesteld in tabel 6.

Een significant verschil tussen beide groepen werd echter vastgesteld ($t=4,17$, $df= 430$, $p= 0,000$), waarbij de meisjes-ex-kindsoldaten hoger scoorden. De onderzoeksgroep rapporteerde eveneens significant meer vermijdingssymptomen (71,7%) dan de controlegroep (59,3%) ($t=3,362$, $df= 433$, $p= 0,001$). Ook werd er meer intrusie ($t=4,435$, $df= 434$, $p=0,000$) en hyperarousal ($t=3,663$, $df= 439$, $p= 0,000$) waargenomen bij meisjes-ex-kindsoldaten. Een overzicht van de frequenties staat in tabel 6.

Tabel 6: IES-R (Klinische score)		
	Meisjes-ex-kindsoldaten (N= 60)	Meisjes-adolescenten (N=407)
Vermijding (> 1.36)	43 (71,7 %)	192 (47,2 %)
Intrusie (> 1.36)	44 (73,3 %)	173 (42,5 %)
Hyperarousal (> 1.36)	32 (53,3 %)	161 (39,6 %)
IES-R Totaal (> 1.36)	38 (63,3 %)	174 (42,8 %)

Tabel 7 geeft een overzicht van de ruwe scores en percentages van posttraumatische stresssymptomen per item voor zowel de onderzoeksgroep als de controlegroep, waarna beide groepen werden vergeleken aan de hand van een Chi-Kwadraattoets.

Tabel 7: IES-R (Een zekere mate van last)				
	Subschaal Vermijding	Meisjes-ex-kindsoldaten (N= 60)	Meisjes-adolescenten (N= 407)	Chi-kwadraattoets
5	Ik vermeed aan de gebeurtenis te denken indien ik eraan herinnerd werd.	42 (80,6%)	249 (67,0%)	$X^2_4 = 14,394$, $p= 0,006$
7	Ik had de indruk dat het nooit gebeurd was of niet reëel was.	49 (83,0%)	227 (61,9%)	$X^2_4 = 13,726$, $p= 0,008$
8	Ik vermeed alles wat me eraan kon doen herinneren.	43 (78,2%)	234 (62,6%)	$X^2_4 = 6,605$, $p= 0,158$
11	Ik probeerde er niet aan te denken.	45 (83,4%)	221 (59,2%)	$X^2_4 = 36,541$, $p= 0,000$
12	Ik had nog veel emoties rond de gebeurtenis, maar ik kon het niet trotseren.	46 (83,5%)	223 (60,4%)	$X^2_4 = 12,049$, $p= 0,017$
13	Mijn gevoelens rond de gebeurtenis, waren als verstart.	40 (72,8%)	182 (49,7%)	$X^2_4 = 22,799$, $p= 0,000$
17	Ik heb geprobeerd om het uit mijn geheugen te wissen.	44 (81,5%)	263 (70,5%)	$X^2_4 = 13,559$, $p= 0,009$
22	Ik heb geprobeerd om er niet over te praten.	46 (79,4%)	238 (62,5%)	$X^2_4 = 6,963$, $p= 0,138$

Subschaal Intrusie				
1	Elke herinnering aan de gebeurtenis, doet de gevoelens daaromtrent terug opleven.	43 (81,1%)	206 (55,7%)	$X^2_4 = 27,821$, $p = 0,000$
2	Ik werd 's nachts wakker.	49 (87,5%)	214 (56,2%)	$X^2_4 = 27,348$, $p = 0,000$
3	Verschillende zaken doen me eraan denken.	44 (81,5%)	266 (71,0%)	$X^2_4 = 14,877$, $p = 0,005$
6	Zonder het te willen, dacht ik eraan.	51 (88,0%)	227 (61,3)	$X^2_4 = 27,128$, $p = 0,000$
9	Beelden over de gebeurtenis spoken door mijn hoofd.	51 (87,9%)	259 (69,6%)	$X^2_4 = 18,353$, $p = 0,001$
14	Ik voelde me en reageerde alsof ik nog op het moment zelf was.	34 (61,9%)	187 (50,6%)	$X^2_4 = 7,863$, $p = 0,097$
16	Ik voelde een overwelming van gevoelens over de gebeurtenis.	45 (88,2%)	220 (58,6%)	$X^2_4 = 22,84$, $p = 0,000$
20	Ik heb er nachtmerries over.	52 (88,1%)	222 (59,3%)	$X^2_4 = 21,824$, $p = 0,000$
Subschaal Hyperarousal				
4	Ik voelde me woedend en geïrriteerd.	48 (85,7%)	262 (69,9%)	$X^2_4 = 21,943$, $p = 0,000$
10	Ik was nerveus.	47 (85,4%)	231 (61,9%)	$X^2_4 = 22,608$, $p = 0,000$
15	Ik had moeite om in te slapen.	50 (84,7%)	238 (63,0%)	$X^2_4 = 19,076$, $p = 0,001$
18	Ik had moeite om me te concentreren.	40 (76,9)	224 (60,7%)	$X^2_4 = 8,712$, $p = 0,069$
19	Hetgeen me aan de gebeurtenis deed denken, gaf me fysieke reacties, zoals zweten, ademhalingsproblemen, misselijkheid en hartkloppingen.	47 (82,5%)	183 (56,0%)	$X^2_4 = 14,538$, $p = 0,006$
21	Ik was steeds op mijn hoede.	44 (78,6%)	220 (58,9%)	$X^2_4 = 9,132$, $p = 0,058$

88,2% van de meisjes ex-kindsoldaten voelden een overwelming van gevoelens bij het nadenken over een voor hen belangrijke traumatische ervaring. Dit gevoel hadden 58,6% van de meisjes-adolescenten. Beide groepen verschillen hierin significant van elkaar ($X^2_4 = 22,84$, $p = 0,000$). 88,1% van de respondenten had er de laatste maand nachtmerries over en 59,3% van de meisjes-adolescenten. De onderzoeksgroep scoorde hiermee significant hoger ($X^2_4 = 21,824$, $p = 0,000$).

Aan de hand van een one-way Anova, werden er significante verschillen gevonden tussen de verschillende rebellengroeperingen op zowel de subscores intrusion ($F(4,22) = 9,409$, $p = 0,000$), hyperarousal ($F(4,22) = 13,871$, $p = 0,000$) en avoidance ($F(4,22) = 6,491$, $p = 0,001$) als de totale score van de IES-R ($F(4,22) = 13,744$, $p = 0,000$). De hoogste score op alle subschalen en de totaalscore (gemiddelde = 3,45) werd behaald door één respondent uit UPC. Vervolgens behaalden de respondenten uit APC (N=6) de hoogste score op de subschalen intrusion en avoidance en de totaalscore (gemiddelde = 2,63, SD= 0,64). Op de subschaal hyperarousal scoort FAPC het hoogst (gemiddelde= 2,83).

Er werden geen significante verschillen gevonden tussen meisjes-ex-kindsoldaten die ontvoerd werden en diegene die niet ontvoerd werden ($t = -0,193$, $df = 52$, $p = 0,848$).

4.1.3.3. Subjectief welzijn

Zowel de meisjes-ex-kindsoldaten (gemiddelde = $-1,39$, $SD = 1,42$) als de meisjes-adolescenten (gemiddelde = $-0,46$, $SD = 1,74$) rapporteerden een verslechtering van het subjectief welzijn na de oorlog in vergelijking met hun subjectief welzijn voor de oorlog. Het subjectief welzijn van meisjes-ex-kindsoldaten ligt wel significant lager dan bij de controlegroep ($t = -3,736$, $df = 425$, $p = 0,000$).

Beide groepen geven eveneens een verbetering op vlak van subjectief welzijn aan na de oorlog in vergelijking met tijdens de oorlog. Opvallend is wel dat deze verbetering voor meisjes-ex-kindsoldaten (gemiddelde = $0,84$, $SD = 1,17$) significant minder bleek dan bij meisjes-adolescenten (gemiddelde = $1,97$, $SD = 1,29$) ($t = -6,173$, $df = 427$, $p = 0,000$).

Er werd geen significant verschil gevonden tussen meisjes-ex-kindsoldaten die ontvoerd werden en diegene die niet ontvoerd werden ($t = -0,563$, $df = 51$, $p = 0,576$) in het verschil tussen hun subjectief welzijn van voor en na de oorlog.

4.1.4. Beïnvloedende factoren op psychosociaal welzijn

Aan de hand van multivariate variantie-analyse gingen we de onafhankelijke variabelen leeftijd, aantal traumatische ervaringen, aantal keren vluchten en hoop op een betere toekomst na en hun invloed op de totaalscore en subscores van de IES-R, de totaalscore van HSCL, internaliserende en externaliserende problemen. We gingen zowel de hoofdeffecten van de onafhankelijke variabelen na als twee-weg interactie-effecten tussen aantal traumatische ervaringen en aantal keren vluchten, leeftijd en aantal traumatische ervaringen, leeftijd en hoop voor de toekomst en ten slotte het aantal traumatische ervaringen en hoop voor de toekomst. Dit model verklaarde 81,8% van de variantie.

Hierbij werd geen significant hoofdeffect gevonden tussen het aantal traumatische ervaringen en posttraumatische stresssymptomen ($F(1,16) = 1,902$, $p = 0,187$) bij de onderzoeksgroep. Er werd wel een significant interactie-effect gevonden tussen item 23 van de HSCL-37 A en het totaal gerapporteerde traumatische ervaringen op internaliserende problemen ($F(3,16) = 3,808$, $p = 0,031$). Het effect van het aantal traumatische ervaringen op internaliserende problemen varieert aldus naargelang de persoon diens toekomst hoopvol inziet. Het hebben van minder hoop, gecombineerd met een hoog aantal traumatische ervaringen zorgt voor meer internaliserende problemen. Er werd eveneens een significant interactie-effect gevonden tussen leeftijd en aantal traumatische ervaringen op internaliserende problemen ($F(2,16) = 2,082$, $p = 0,033$). Het effect van het aantal traumatische ervaringen op internaliserende problemen varieert naargelang de leeftijd. Jongere kinderen in combinatie met een hoog aantal traumatische ervaringen rapporteren meer internaliserende problemen.

Zo werd er ook een significant interactie-effect gevonden tussen leeftijd en aantal traumatische ervaringen op IES-R subschaal intrusion ($F(2,16) = 3,732, p = 0,047$) en hyperarousal ($F(2,16) = 8,496, p = 0,003$). Ook hier varieert het effect op intrusion en hyperarousal al naargelang de leeftijd. Jongere kinderen in combinatie met een hoger aantal traumatische ervaringen rapporteren meer intrusion en hyperarousal.

Er werd verder geen significant interactie-effect gevonden tussen aantal traumatische ervaringen en het aantal keren vluchten. Er werd eveneens geen significant interactie-effect geobserveerd tussen leeftijd en hoop voor de toekomst op het psychosociaal welzijn. Ook werd er geen significant hoofdeffect gevonden van leeftijd op posttraumatische stresssymptomen en externaliserende problemen. Hoop voor de toekomst had evenmin een hoofdeffect op posttraumatische stresssymptomen en externaliserende problemen.

4.2. Kwalitatief onderzoek⁹

De kwalitatieve verdieping in dit onderzoek bestaat uit 3 focusgroepen en 15 individuele gesprekken die dieper ingaan op de motivaties en toekomstperspectieven van de respondenten. De focusgroepen bestaan uit 27 participanten in totaal, waarvan 8 in Bunia, 13 in Mahagi en 6 in Kpandroma. De individuele gesprekken zijn eerder aanvullend op de focusgroepen en laten toe aan iedere participant om te spreken. Deze gesprekken kunnen eveneens de focusgroepen kracht bij zetten. Van de 15 gesprekken, gingen er 9 door in Mahagi en 6 in Bunia. In Kpandroma zijn deze om praktische redenen niet kunnen doorgaan.

4.2.1. Achtergrondgegevens

De gemiddelde leeftijd van de participanten van de focusgroep is 17,04 jaar (SD = 1,480) en verschilt niet significant van de gemiddelde leeftijd van de respondenten van de individuele gesprekken (17,0 jaar, SD = 1,685). Van de 27 participanten waren er 8 (29,6%) meisjes-ex-kindsoldaten van de gewapende groepering APC (Armée Populaire Congolaise), die allemaal in Mahagi verbleven. Daarnaast waren 6 (22,2%) van de respondenten meisjes-ex-kindsoldaten van de gewapende groepering FNI (Front des Nationalistes et Intégrationnistes), die vertegenwoordigd waren in Kpandroma. Evenveel participanten hadden een verleden in de FARDC, het Congolese regeringsleger. Nog 5 (18,5%) meisjes kwamen uit de UPC (Union des Patriotes Congolais). Tot slot kwam nog 1 (3,7%) meisje uit de FAPC, in Mahagi en 1 (3,7%) uit de FRPI in Bunia.

4.2.2. Motivaties

Naast gedwongen rekrutering waren ook een aantal meisjes in Mahagi vrijwillig bij de rebellenbeweging gegaan. Aan de hand van zowel de focusgroep als de individuele gesprekken in Mahagi konden we de drijfveer achterhalen van hun keuze om zich aan te sluiten bij een rebellenbeweging. Een aantal push- en pullfactoren konden hiermee geïdentificeerd worden.

4.2.2.1. Gedwongen rekrutering

Zowel in Bunia als in Kpandroma hadden alle respondenten te maken gehad met gedwongen rekrutering.

Twee van de participanten vertelden hoe de rebellen hun thuis ontvoerden en hoe machteloos hun ouders tegenover situatie stonden.

⁹ De rapportage van de resultaten bestaat voornamelijk uit citaten. Deze zijn letterlijk uit de Franse vertalingen overgenomen en kunnen daarom soms in de derde persoon zijn neergeschreven.

« Elle est prise de force. On est venu la chercher chez ses parents étant présent, mais la maman et le papa ne pouvaient rien faire. Et puis, les miliciens sont partis avec elle. »
Focugroep Kpandroma, 19 november 2008.

« Elle dit que, un jour, les miliciens sont venus la chercher à la maison. Ils ont dit qu'elle devait venir avec eux, pour leur faire à manger. Sa maman avait refusé, mais malheureusement, elle n'avait pas le choix. » Focugroep Kpandroma, 19 november 2008.

Nog een ander meisje in Kpandroma vertelde dat ze ontvoerd werd en dat zijzelf en haar ouders geslagen werden toen ze weerstand boden.

« Elle aussi, elle a été prise de force. Quand elle a refusé, elle a subi des coups de la part des militaires et même les parents ont été menacés d'une mauvaise manière à cause de moi (fille). » Focugroep Kpandroma, 19 november 2008.

4.2.2.2. Vrijwillige rekrutering

In één van de focusgroepen, in Mahagi, sprak slechts één meisje over gedwongen rekrutering. De anderen stapten vrijwillig in de gewapende groeperingen. Deze keuze werd door hen verantwoord. Wraakzucht, moeilijkheden in de gemeenschap, armoede, positieve verwachtingen ten opzichte van het rebellenleven, invloed van vrienden, moeilijkheden thuis en verdediging werden aangebracht als redenen om zich aan te sluiten bij de rebellenbeweging. Hieronder worden deze motivaties verduidelijkt.

Wraakzucht

Wraakzucht werd gedurende de focusgroep het frequentst aangehaald als reden om zich aan te sluiten bij een rebellenbeweging. Deze stelling krijgt een groot gewicht, niet alleen door de hoge frequentie maar ook door de intensiteit waarmee dit aangehaald werd. Er was een duidelijke emotionele ondertoon aanwezig. Zowel het spreektempo als de toonaard en de lichaamstaal maakten dit duidelijk.

Eén van de participanten vertelde hoe de andere etnische groep alles plunderde en hoe ze de bezittingen terug wilde opeisen.

« Les autres ont pillé tous nos biens, alors si nous sommes partis au groupe armé, c'est pour récupérer nos affaires chez les autres. » Focusgroep Mahagi, 6 november 2008.

Een ander meisje vertelde hoe de vele lijken langs de weg en het verlies van haar vader wraakgevoelens opriep.

« Si vous ne voyez même pas où jeter les cadavres et que vous apprenez seulement de gauche et de droite que ton père a été tué, ça te rends en colère pour se revancher. » Focusgroep Mahagi, 6 november 2008.

Het belang van deze motivatie werd met de individuele gesprekken alleen maar bevestigd. Meer dan de helft van de respondenten gaf wraak op als één van de redenen waarom ze zich aansloten bij de rebellen.

Indra¹⁰, 20 jaar, vertelde hoe haar oom werd overvallen en haar familie bedreigd, waardoor ze wraakgevoelens koesterde.

« Sa famille était trop menacée par les milices FNI. Elle voulait défendre la famille, alors elle est allée chez APC. Son oncle paternel revenait au village en vélo et quelque montant dans sa poche. FNI a emporté ses biens. Il y avait encore un autre group armé qui voulait de la famille et qui faisait du mal, comme voler... c'est la revanche qui l' a menée chez les forces et groupes armées. »

Ook Fabienne, 17 jaar, gaf aan dat de plunderingen en het verlies van bezittingen zorgden voor het ontwikkelen van wraakgevoelens met de intrede in het rebellenleger als gevolg.

« Elle est allée chez APC sous pression de la colère, parce que les biens étaient pillés par le FNI. C'était la revanche qui l'a menée, pour se défendre. »

Yvette, 17 jaar, noemde op haar beurt de dreiging dat haar vader zou vermoord worden als oorzaak voor haar wraakacties.

« Elle est partie chez les forces et groupes armés, suite à la menace, jusqu'à même assassiner son papa, par FNI. Elle est partie en revanche chez UPC. »

Isabelle, 18 jaar vertelde dat de situatie escaleerde, waarna ze besloot om zich te wreken.

« Je suis allée chez UPC pour me revancher. Tellement que ça avait débordé, il fallait que nous fassions autant. »

Elena, 16 jaar, vertelde dat het verlies van vele familieleden door de oorlog tot wraakgevoelens leidde.

« On a tué beaucoup dans ma famille, alors je suis rentrée dans la force armée. C'était par revanche, défense. Je croyait que mon cœur allait trouver la paix, malheureusement ça n'a pas changé. »

Moeilijkheden in de gemeenschap

Er werden in de focusgroep moeilijkheden in de gemeenschap zoals gedwongen huwelijk twee keer aangehaald, maar konden niet bevestigd worden tijdens de individuele gesprekken.

« Alors, pour le mariage au village, on te ramasse pour l'exploitation sexuelle. » Focusgroep Mahagi, 6 november 2008.

¹⁰ Alle namen in dit onderdeel werden vervangen door fictieve namen om de privacyrechten van de respondenten te respecteren.

« Quand nous sommes rentrées, c'est par vengeance, ou se réfugier après avoir connu beaucoup de difficultés: les gens s'entretuent sans raison, les gens se pillent entre eux au village... » Focusgroep Mahagi, 6 november 2008.

Wegvluchten van armoede

Tijdens zowel de sessies van de focusgroepen als de individuele gesprekken, werd het belang van armoede (als pushfactor) in hun keuze om zich bij een gewapende groepering aan te sluiten reeds duidelijk. Tijdens de sessies van de focusgroep werd dit één keer aangehaald. Twee meisjes gaven tijdens de individuele gesprekken armoede op als één van de oorzaken.

« La vie devenait de plus en plus difficile. Le papa était déjà décédé. C'est la pauvreté qui l'a menée aux FGA. » Aurélie, 17 jaar.

« Si nous avons suivi les miliciens, c'était la pauvreté qui nous a amené. Nous avons fuit, toute la maison était pillée par APC, nous n'avions plus rien. » Isabelle, 18 jaar.

Verwachtingen van een beter leven

Vervolgens gaven de meisjes tijdens de individuele gesprekken ook frequent aan dat ze bepaalde verwachtingen hadden gecreëerd ten opzichte van de gewapende groeperingen. Voldoende voedsel is hier een voorbeeld van. Zo gaven vijf van de 9 respondenten aan dat dit een pullfactor betekende om zich aan te sluiten.

Naar aanleiding van de moeilijkheden thuis, dacht Francine, 20 jaar, dat ze een beter leven zou leiden ver weg van haar familie.

« Elle pensait trouver le meilleur loin de la famille. »

Aurélie, 17 jaar, vertelde over de positieve reacties over het leven bij de rebellen die ze hoorde via haar vriendin.

« Chez eux, ils vivent très bien, mangent bien. »

« Elle n'a pas été forcée par les amis. Elle est allée seule. Une amie qui était déjà intégrée dans les groupes armées, la façon dont elle parlait de la vie, comment elle était contente, lui a influé un peu. » Aurélie, 17 jaar.

Ook Charlotte, 18 jaar, heeft het over de positieve verhalen die ze hoorde van vrienden die reeds bij de rebellen waren.

« Des amis qui l'avaient précédées l'ont attirée vers les FGA. Ils avaient dit que la vie est bien chez eux. » Charlotte, 18 jaar.

Elena, 16 jaar, heeft het op haar beurt over haar zoektocht naar vrede met de vele verliezen in de familie.

« Je croyait que mon cœur allait trouver la paix, malheureusement ça n'a pas changé. Je suis parti de moi-même. »

Invloed van vrienden

De invloed van vrienden in de rebellengroepering op hun keuze werd niet besproken gedurende sessies van de focusgroepen, maar kwam later twee keer aan het licht bij de individuele gesprekken. Zo vermelden Charlotte en Aurélie in de vorige paragraaf reeds hoe de positieve verhalen van vrienden in de gewapende groeperingen hun keuze om zich aan te sluiten beïnvloedde.

Moeilijkheden thuis

Huiselijk geweld en problemen thuis werd door twee meisjes als pushfactor omschreven.

Francine, 20 jaar, vertelde dat haar relatie met haar ouders en vooral met haar vader bedreigend was.

« Elle était trop menacée par ses parents, surtout par le père, il ne la supportait pas. Elle n'avait pas d'amis. » Francine, 20 jaar.

Charlotte, 18 jaar, gaf de moeilijkheden in de familie op als reden om zich aan te sluiten bij de gewapende groepering UPC.

« Il y avait des difficultés en famille, elle ne s'entendait pas avec son grand frère, c'est un gangster. Quand il boit, il devient fou. » Charlotte, 18 jaar.

Verdediging

Ten slotte werd gedurende de individuele gesprekken door twee meisjes duidelijk gemaakt dat ze niet enkel handelden uit wraak, maar ook om hun familie en bezittingen te verdedigen.

« Elle voulait défendre la famille, alors elle est allée chez APC. » Indra, 20 jaar.

« C'était la revanche qui l'a menée, pour se défendre. Elle aime bien sa famille. » Fabienne, 17 jaar.

4.2.3. Terugkeer uit de gewapende groepering

De participanten legden uit op welke manier ze het leven als kindsoldaat konden ontvluchten en waarom. Er werd eveneens gesproken over de ontvangst in de gemeenschap en hun familie.

4.2.3.1. De vlucht

Een aantal meisjes spraken over hoe ze konden ontsnappen aan het leven van kindsoldaat.

Eén van de participanten van de focusgroep in Mahagi, vertelde hoe ze tijdens een gevecht kon vluchten.

« Quand le groupe devrait aller à l'affrontement, elle a fait le sens contraire et a rencontré une femme qui la connaissait et l'a amenée au près de sa maman. » Focusgroep Mahagi, 6 november 2008.

« On avait appeler les gens. Un autre groupe menaçait. Quand le groupe - APC- est arriver pour attaquer le camps, c'est alors qu'elle a pris la fuite. » Yvette, 17 jaar, Mahagi.

Charlotte, 18 jaar, zei aan de rebellenleiders dat ze ziek was, waardoor ze haar lieten vertrekken.

« *La vie était difficile, elle a dit qu'elle était malade, alors ils ont accepté de sortir.* » Mahagi.

Indra, 20 jaar, vertelde dat ze bij het vluchten was terecht gekomen in een vluchtelingenkamp waar alle ex-kindsoldaten werden samen geroepen om vervolgens naar een dagcentrum te worden gebracht.

« *Quand elle est sortie, elle était chez les réfugiées à Pandoro, après on a regroupé les EAFGA. Elle était revenue à Mahagi au centre de transit, après chez la famille.* » Mahagi.

Fabienne en Isabelle vertelden hoe lang ze op hun familie wachtten bij de terugkeer naar huis en hoe ze uiteindelijk hun familie terugvonden.

« *Toute la famille était dans le camp des réfugiées. Elle était restée en attendant que la famille revienne, pendant 3 mois. Elle était contente, elle ne pensait plus les retrouver.* »

Fabienne, 17 jaar, Mahagi.

« *Je suis rentrée droit à la maison, il n'y avait personne, ils avaient fui. Pendant une semaine j'étais seule. Puis, j'ai commencé à chercher la famille. J'ai fait une semaine d'un camp à l'autre et je les ai retrouvés.* » Isabelle, 18 jaar, Mahagi.

4.2.3.2. Reden tot vluchten

De reden waarom ze uit het leger stapten, werd verantwoord aan de hand van verschillende motivaties.

Angst

Tijdens de focusgroep in Bunia werd angst als enige motivatie naar voor gebracht om te vluchten. In Mahagi daarentegen werd angst het minst frequent aangehaald tijdens de individuele gesprekken, slechts door één meisje.

« *La façon dont on tuait les personnes lui faisait peur.* » Focusgroep Bunia, 6 oktober 2008.

« *Loin de la famille, elle avait peur.* » Aurélie, 17 jaar, Mahagi.

Moeilijkheden in het rebellenleger

Het te harde leven in de gewapende groepering werd in Mahagi als meest frequente reden gerapporteerd om uit de groepering te stappen, samen met het niet voldoen aan de verwachtingen.

« *La vie était difficile.* » Charlotte, 18 jaar.

« *Ce qui n'était pas bien, c'est qu'on menaçait les gens inutilement.* » Indra, 20 jaar.

« *La vie devenait difficile, il n'y avait rien à manger.* » Fabienne, 17 jaar.

« *Elle a vécu des événements vraiment graves : assassinat, pillage...* » Yvette, 17 jaar.

« *Je suis sorti, car j'ai trouvée la vie encore plus compliquée. Il y avait trop de problèmes.* » Elena, 16 jaar.

Tegen de verwachtingen in

Zoals eerder vermeld was het hebben van verwachtingen een motivatie om de rebellenbeweging te vergezellen. Vijf meisjes van de 9 (55,6%) rapporteerden in Mahagi dat hun verwachtingen ten opzichte van het leven in een gewapende groepering niet werden vervuld en dat ze daarom beslisten te vluchten.

« *La vie n'était pas comme elle avait pensé.* » Aurélie, 17 jaar.

« *Elle est sortie, car elle ne trouvait pas une bonne solution de ce qu'elle préférait. Elle était partie dans le but de répondre de ce qu'ils ont fait à la famille, de récupérer les biens des autres de la communauté.* » Indra, 20 jaar.

« *La vie n'était pas bien, c'était différent de ce qu'elle avait pensé.* » Yvette, 17 jaar.

« *C'était différent avec mes idées.* » Elena, 16 jaar.

« *Je suis sortie de l'armée, car c'était très différent de mes attentes.* » Isabelle, 18 jaar.

Mishandeling

Mishandeling door de rebellen ten opzichte van de meisjes werd slechts door één meisje aangehaald in Mahagi als reden om uit de rebellenbeweging te stappen.

« *Loin de la famille, elle avait peur, elle pouvait attraper des coups. Elle a été blessée, alors elle avait peur. C'est alors qu'elle est retournée dans la famille.* » Aurélie, 17 jaar.

Onvrijheid

De onvrijheid en het strikt verplicht opvolgen van regels in het militaire leven werd eveneens twee keer aangehaald in Mahagi als reden om te vluchten.

« *A tous moments elle devait surveiller, elle n'était pas libre de faire ce qu'elle voulait.* » Aurélie, 17 jaar.

« *Tout était sous pression, tout était sur commande.* » Elena, 16 jaar.

4.2.3.3. Ontvangst thuis

De ontvangst bij terugkeer in de gemeenschap en familie werd meestal als positief ervaren. Deze ging regelmatig gepaard met rituelen. In Bunia werd dit tijdens de focusgroep één keer aangehaald, terwijl dit in Mahagi tijdens de individuele gesprekken sterk aan bod kwam.

Zowel in Bunia, Mahagi als Kpandroma worden een aantal moeilijkheden opgegeven bij de terugkomst in de gemeenschap.

In Bunia werden tijdens de sessie van de focusgroep in Bunia de volgende 2 moeilijkheden aangebracht.

« *La location de la maison pose problème, elle est avec sa maman, leur papa a épousé une autre femme.* » Focusgroep Bunia, 6 oktober 2008.

« La préoccupation est la prise en charge de soin médicale, ses habits, etc. font qu'elle ait des soucis. Sa marâtre la faisait souffrir et ne lui payait pas les études, bien que son papa laissait l'argent. Elle est abandonnée et s'est découragée, mais actuellement son papa parle beaucoup disant qu'elle n'aimait pas les études. Pourtant sa femme ne lui laissait pas la chance et lui avait même la bloquait dans les études. » Focusgroep Bunia, 6 oktober 2008.

In Kpandroma waren in de focusgroep alle participanten het ermee eens dat de acceptatie in de gemeenschap voor de buitenechtelijke baby's van de meisjes moeilijk verliep.

« Les dépendants (les bébés) restent mal accueillis. Parfois quand ils sont malades, parfois l'enfant souffre d'abus, sans qu'on ne le regarde. Leurs besoins retournent sur les filles mères (soins médicaux, habillement, scolarisation...) » Focusgroep Kpandroma, 19 november 2008.

Clara, 15 jaar, heeft het in Mahagi over de moeilijke acceptatie door haar tante.

« Elle a proposer de rester chez elle. Dès le départ elle m'avait bien accueilli, mais maintenant elle ne me porte plus dans son cœur, c'est seulement pour qu'elle a voulu m'accueillir, maintenant ce n'est plus la même chose. »

Het meest frequent en verspreid over de drie groepen werd de ontvangst in de gemeenschap en familie als positief ervaren.

In Bunia wordt er een enkele maal verwezen naar het kunnen en mogen naar school gaan van thuis, aanvullend op de goede ontvangst door de moeder.

« La maman l'avait bien accueilli et l'avait retourné à l'école » Focusgroep Bunia, 6 oktober 2008.

Verschillende keren werd verwezen naar een religieuze ontvangst. De aankomst van de meisjes in de gemeenschappen werd regelmatig vergezeld met een ceremonie en veel bidden.

« Elle était amenée à l'église pour qu'on prie pour elle. » Focusgroep Bunia, 6 oktober 2008.

« Elle était bien accueillie, orientée à l'église. Elle est choriste pour le moment. » Focusgroep Bunia, 6 oktober 2008.

« Ses parents ont beaucoup remercié le Seigneur, toute la famille était venue pour la prière de circonstance et jusque maintenant elle continue à prier dans le groupe des charismatiques des catholiques. » Focusgroep Bunia, 6 oktober 2008.

Naast religieuze ceremonies, werd ook aangehaald dat er traditionele ceremonies werden georganiseerd om de meisjes te ontvangen. Vaak ging dit gepaard met het slachten van een kip of een geit. In Mahagi spraken vijf van de negen meisjes over hun ontvangst.

Vier van de negen meisjes vertelden dat hun familie dacht dat ze dood zouden zijn.

« On a mangé une poule, on a bien mangé. L'accueille était bien. On croyait qu'elle était

déjà morte. » Aurélie, 17 jaar.

« Comment elle a été l'accueille ? (sourit) Très bien. On la croyait déjà morte. On a égorgé une chèvre, on a assemblé toutes les membres de la famille pour l'accueillir. » Indra, 20 jaar.

« Quand je suis sortie, je suis allée directement chez ma grand-mère. Elle était très contente de me voir en vie, car elle avait cru que j'étais morte. » Elena, 16 jaar.

Fabienne (17 jaar) op haar beurt vertelde hoe ze traditioneel werd ontvangen in de gemeenschap. Er werd een geit geslacht, waar ze moest overspringen.

« Elle était contente, elle ne pensait plus retrouver ses membres de famille. Il y a eu beaucoup de cérémonies coutumières pour ces retrouvailles. On a égorgé une chèvre. Une fois coupé la tête, on l'a fait sauter au dessus la chèvre. C'était pour l'accueillir coutumièrement. »

Ten slotte verduidelijkte ook Isabelle dat er veel geruchten de ronde deden dat de kindsoldaten in de gewapende groeperingen gesneuveld waren.

« Les retrouvailles avec ma famille était bien. Ils m'ont accueilli, c'était une joie de me revoir, j'étais bien accueillie. Il y avait beaucoup de rumeurs que les enfants dans les forces et groupes armés étaient morts. Ils m'ont bien accueillie. » Isabelle, 18 jaar.

4.2.4. Toekomstperspectieven

Tijdens de sessies van de focusgroepen en individuele gesprekken, werd nagegaan welke toekomstperspectieven er zijn en welke wensen er leven bij de participanten.

4.2.4.1. Economische ontwikkeling

De participanten van de focusgroep in Bunia stelden hun economische ontwikkeling als meest frequent (vijf keer) gerapporteerde toekomstperspectief.

« Comme j'apprend à coudre chez COOPI, l'année prochaine je pense revenir à l'école et coudre dans l'après-midi pour subvenir à mes petits besoins comme du savon, babouches, collation ... »

« Elle sera très bien avec le métier qu'elle a appris, elle sera heureuse. »

« Si je peux avoir un jour mon diplôme, j'aurai du travail et je vais garder ma famille. »

« Après mes études, je ferai mon métier. »

« Mon rêve, c'est la prise en charge par cette formation. »

Dit werd eveneens in Kpandroma als belangrijk geacht.

« C'est mon rêve de devenir une tailleuse pour une auto-prise en charge. » Focugroep Kpandroma, 19 november 2008.

« *Elle aimerait devenir une boulangère pour sa future vie.* » Focusgroep Kpandroma, 19 november 2008.

In Mahagi werd de wens tot economische ontwikkeling en beroepsactiviteiten tijdens de focusgroep één keer aangehaald, maar tot vijf keer tijdens de individuele gesprekken.

« *Nos rêves est d'avoir quelques moyens de commerce pour nous faire survivre.* » Focusgroep Mahagi, 6 november 2008.

« *Son rêve, c'est de commencer une commerce.* » Charlotte, 18 jaar.

« *Elle aimerait bien commencer une commerce. Elle a l'idée de faire une kiosk, mais elle manque les moyens.* » Fabienne, 17 jaar.

« *Elle aimerait bien vendre des habits.* » Yvette, 17 jaar.

« *J'ai encore un frère. Pendant les vacances, ma grand-mère m'avait remis des habits pour vendre, maintenant avec tous ce que j'ai vendu, j'ai pu payer l'école. Maintenant je ne fait plus cette commerce. Mais j'aimerais bien reprendre.* » Elena, 16 jaar.

« *Je voudrais devenir enseignante.* » Isabelle, 18 jaar.

4.2.4.2. Gezinsleven

Eigen ouders en familie

In Bunia werd het zorgen voor ouders en familie het meest gerapporteerd. Dit werd bevestigd tijdens de individuele gesprekken.

« *Si Dieu m'aide, je garderai mes parents.* » Focusgroep Bunia, 6 oktober 2008.

« *Je construirai une belle maison pour mon papa qu'il ne mendie pas par-ci par-là. Je vais les aider pour leurs besoins de vie.* » Focusgroep Mahagi, 6 november 2008.

« *Je vais garder ma famille.* » Focusgroep Mahagi, 6 november 2008.

« *Je garderai ma famille entière.* » Focusgroep Mahagi, 6 november 2008.

« *Je veux prendre ma vie en charge et de ma famille.* » Annemie, 17 jaar, Bunia.

« *C'est mon rêve de prendre soin pour mes parents.* » Sarah, 16 jaar, Bunia.

Op de tweede plaats stond het terugkeren bij de ouders als belangrijkste wens, dit werd drie keer aangehaald tijdens de focusgroep.

Eigen kinderen

Vervolgens werd zowel in Mahagi als in Bunia het goed kunnen zorgen voor de eigen kinderen eveneens als wens gerapporteerd.

« *Je vais me marier après mes études, avoir des enfants, m'occuper d'eux, qu'ils ne souffrent pas comme moi pendant cette période de guerre.* » Focusgroep Mahagi, 6 november 2008.

« *Comme moi je suis venue et j'ai un enfant qui n'est pas supporté dont le seul moyen est d'étudier pour mieux supporter mon enfant après mes études.* » Focusgroep Bunia, 6 oktober 2008.

Een kinderwens werd in de focusgroep in Bunia eveneens aangehaald als belangrijk voor hun toekomst.

« Je vais me marier après mes études, avoir des enfants. »

Huwelijk

Het verlangen naar een huwelijk in de toekomst, werd twee maal aangehaald tijdens de focusgroep in Bunia.

« Je ma manierai à l'église et non avoir des enfants sans mariage. »

« Je vais me marier après mes études. »

In Kpandroma maakte één meisje duidelijk dat ze liever niet wenste te trouwen.

« Parce que elles ont été violées pendant qu'elles étaient dans l'armée, elle a des enfants qu'elle doit prendre en charge. Si seulement, elle pourra se remarier peut-être avec cet homme, ce sera la même chose. Alors, elle préfère de ne pas se marier. » Focusgroep Kpandroma, 19 november 2008.

In Bunia verwijst ook Elise, 15 naar haar teleurstelling in het andere geslacht.

« Malheureusement, je suis déçue en garçons. »

4.2.4.3. Schoolgaan

Het herwinnen van de studies werd als belangrijk toekomstperspectief tot 4 maal toe gerapporteerd door de meisjes-ex-kindsoldaten in Bunia. Ook in Kpandroma werd dit tijdens de focusgroep twee keer aangehaald als belangrijk voor hun toekomst. In Mahagi werd het schoolgaan het meest frequent gerapporteerd als belangrijk toekomstperspectief voor de meisjes, zowel tijdens de sessies van de focusgroep als tijdens de individuele gesprekken. In Mahagi werd tijdens de sessies van de focusgroep duidelijk dat het zeer moeilijk was voor de meisjes om de studies te hernemen en hoe groot deze wens is. Eén van de meisjes begon te huilen toen er gevraagd werd wat hun wensen waren. Ze vertelt over hoe moeilijk haar situatie er op dit moment uitziet.

« Je suis orpheline et j'habite chez mes grand-parents. Elle dit qu'elle risque même de quitter l'école car elle doit courir par-ci par-là pour travailler auprès les autres pour avoir les moyens. Les autres sont des orphelins dont toute la vie familiale se repose sur elle. Il n'y a donc pas moyen d'étudier. » Clara, 15 jaar.

Andere moeilijkheden zijn het hebben van kinderen en financiële problemen.

« Elle dit qu'elle a des difficultés pour payer les frais scolaires par manque de moyens. » Focusgroep Mahagi, 6 november 2008.

« Il n'y a pas de moyens maintenant d'étudier avec les enfants. Et puis, il n'y a personne qui pourra prendre soin d'eux. » Focusgroep Mahagi, 6 november 2008.

« J'aimerais bien étudier pour qu'un jour je peux bien vivre. » Clara, 15 jaar, Mahagi.

« C'est mon rêve d'aller étudier. Je continue toujours les études, mais avec le pillage, on a pas repris le niveau qu'on avait avant. » Isabelle, 18 jaar, Mahagi.

5. Discussie

5.1. Interpretatie van de resultaten

5.1.1. Traumatische ervaringen

Uit ons onderzoek bleek dat de meisjes-ex-kindsoldaten uit onze steekproef aan een groot aantal traumatische ervaringen blootgesteld waren, met een gemiddelde van 8,07. Dit gemiddelde lag significant hoger dan bij de controlegroep (gemiddelde= 3,73) en kan te maken hebben met de gewelddaden binnen de gewapende groeperingen. Het aantal traumatische ervaringen bij de onderzoeksgroep lag eveneens hoger dan het gemiddelde van 6 (van de 13) traumatische ervaringen bij Noord-Oegandese ex-kindsoldaten (Derluyn et al., 2004).

Tegenstrijdig met verschillende voorgaande onderzoeken (De Jong et al., 2001; Barenbaum et al., 2004; Amone-P'Olak, 2005; Amone-P'Olak et al., 2007; Mels et al., 2009; Thabet & Vostanis, 2000) maar gelijklopend met de onderzoeken van Derluyn et al. (2004) en Bayer et al. (2007), werd bij de onderzoeksgroep geen hoofdeffect gevonden tussen het aantal traumatische ervaringen en het ontwikkelen van posttraumatische stresssymptomen. De ernst, aard en de betekenis van het trauma hebben wellicht een grotere impact op de geestelijke gezondheid van de persoon dan het aantal traumatische ervaringen zelf (Qouta et al., 2007; Wessels, 2006; Ehnholt & Yule, 2006; Barenbaum et al., 2004; Brewin & Holmes, 2003; Paardekooper et al., 1999; Punamäki, 1996). We vonden wel dat leeftijd de sterkte van het effect van traumatische ervaringen op het ontwikkelen van posttraumatische stresssymptomen, internaliserende en externaliserende problemen beïnvloed. Hiermee werd wel een indirect effect gevonden van traumatische ervaringen op PTSS.

Uit ons onderzoek bleek dat het verlies van familieleden en het zien van lijken aanleiding kunnen zijn om wraakgevoelens te koesteren en zich aan te sluiten bij een gewapende groepering. Van de meisjes-ex-kindsoldaten had 84,7% familie of vrienden verloren door de oorlog, wat significant meer is dan bij de controlegroep (67,0%). Het zien van lijken was bij de onderzoeksgroep eveneens een ruim gerapporteerde traumatische ervaring (79,3%). Deze hoge percentages kunnen enerzijds voorspeller geweest zijn van de vrijwillige rekrutering, maar kunnen eveneens een gevolg zijn van hun doorgebrachte tijd bij de gewapende groepering.

Uit de resultaten van dit onderzoek is gebleken dat enkel item 6 van de Adolescent Complex Emergency Exposure Scale -het getuige zijn van moord- niet significant verschilde tussen meisjes-ex-kindsoldaten en de controlegroep. Meer dan de helft (56,6%) van deze laatste groep was getuige van moord. Hiermee willen we toch nog duidelijk stellen dat ondanks de vele significante verschillen tussen meisjes-ex-kindsoldaten en de controlegroep die doorheen het onderzoek duidelijk werden, we de hoge percentages aan traumatische ervaringen bij de algemene doelgroep van meisjes-adolescenten niet uit het oog mogen verliezen in een context van (post-) conflictsituatie. Het verlies van familie en vrienden door de oorlog (67,0%), het huis dat geplunderd

werd of in brand gestoken (59,5%), het meemaken van gevechten (59,8%) en het zien van lijken en verminkte personen (57,5%) halen bij deze groep eveneens opvallend hoge cijfers. Zo ook de bijhorende gevolgen op hun psycho-sociaal welzijn (Mels et al., 2009). Wel toonde dit onderzoek aan dat meisjes-ex-kindsoldaten significant hoger scoorden op het aantal traumatische ervaringen, de dagelijkse stressoren en het psycho-sociaal welzijn.

Dit onderzoek toonde eveneens aan dat meisjes-ex-kindsoldaten significant vaker (60,0%) slachtoffer waren van verkrachting dan de controlegroep (5,8%). Het overgrote deel van de meisjes die in gewapende groeperingen vertoefden, werd ingezet als sekslavin of 'echtgenote'. Verhey (2004) bevestigde dit gebruik van meisjes in gewapende groeperingen in de Democratische Republiek Congo. Dit komt overeen met de stelling van Brett (2002) die ontvoering van meisjes in gewapende groeperingen systematisch koppelt aan seksuele uitbuiting en misbruik. McKay & Mazurana (2004) stelden eveneens vast dat bijna alle meisjes in gewapende groeperingen verkracht werden en dat bijna alle meisjes-ex-kindsoldaten seksueel geweld rapporteerden.

5.1.2. Dagelijkse stressoren

Dit onderzoek toonde eveneens aan dat het percentage aan dagelijkse stressoren voor meisjes-ex-kindsoldaten zeer hoog ligt, met een gemiddelde van 16,97. Dit is significant hoger dan bij de controlegroep (gemiddelde = 7,83).¹¹

Volgens De Jong et al. (2001) en Thabet & Vostanis (2000) zijn dagelijkse stressoren nog schadelijker voor het psychosociaal welzijn dan traumatische ervaringen. McKay et al. (2006) en Verhey (2004) hebben het hierbij over de stigmatisering van de meisjes-ex-kindsoldaten in de gemeenschap, waarmee deze groep vaak te maken krijgt, tienermoeders in het bijzonder (McKay et al., 2006). De stigmatisering waarmee de onderzoeksgroep te maken kreeg, komt duidelijk tot uiting in de resultaten. Zo ervoer 71,2% van hen dat de mensen slecht spraken over hen en hun familie. Van de respondenten ervoer 61,4% eveneens dat ze anders werden behandeld. Bijna de helft (49,2%) van de meisjes werd verwaarloosd door de gemeenschap en bijna evenveel door hun familie (49,1%). Verschillende meisjes-ex-kindsoldaten en tienermoeders vulden hierbij aan dat vooral de buitenechtelijke baby's zeer moeilijk aanvaard werden in de gemeenschap. Deze stigmatisering van meisjes-ex-kindsoldaten heeft vermoedelijk te maken met vooroordelen vanuit de gemeenschap. De buitenechtelijke seksuele activiteiten waarmee de meisjes in gewapende groeperingen geconfronteerd worden zijn hier grotendeels de oorzaak van (Verhey, 2004).

Daarnaast is uit dit onderzoek gebleken dat moeilijkheden in de gemeenschap een pushfactor konden zijn om zich aan te sluiten bij een gewapende groepering. Gedwongen huwelijk werd hier als voorbeeld opgegeven. Dit komt overeen met de bevindingen van Brett & Specht (2004) en Denov

¹¹ We dienen bij deze interpretatie rekening te houden met het significante leeftijdsverschil tussen de controlegroep en de onderzoeksgroep. Aangezien de respondenten in ons onderzoek ouder bleken, kan dit een verklaring zijn voor het hogere percentage aan dagelijkse stressoren.

(2007a) die gedwongen huwelijk als reden aangeven om in het rebellenleger te treden. Dit kwam significant vaker voor bij de meisjes-ex-kindsoldaten (33,3%) dan bij de controlegroep (7,0%). Niet alleen kan dit te maken hebben met gedwongen huwelijk binnen de gewapende groepering zelf (Verhey, 2004), maar evengoed kan een pushfactor geweest zijn voor de meisjes het feit dat zij een gedwongen huwelijk vanuit de gemeenschap ontvluchten, zoals bleek uit de resultaten van het kwalitatieve onderdeel van dit onderzoek.

Ten slotte bevestigde de focusgroep in Bunia het hoge percentage aan zorg voor de familie. Van de meisjes-ex-kindsoldaten maakte 88,1% zich zorgen om hun familie. In Bunia bevestigden de respondenten dat het hun wens was om in de toekomst voor hun ouders en familie te zorgen. Volgens Wessels (2006) is het zich zorgen maken om de familie effectief in grote mate aanwezig bij ex-kindsoldaten.

5.1.3. Psychosociaal welzijn

Uit de onderzoeksresultaten bleek dat er een significant verschil werd geobserveerd in het psychosociaal welzijn tussen Oost-Congolese meisjes-ex-kindsoldaten en Oost-Congolese meisjes-adolescenten die nooit eerder kindsoldaat waren. Kinderen die in oorlogssituaties leven vertonen meer psychologische problemen en dit beschadigt het welbevinden van deze kinderen (Qouta et al., 2007). Deze stelling kunnen we vanuit dit onderzoek bevestigen. Zowel de onderzoeksgroep als de controlegroep rapporteerden hoge percentages van internaliserende en externaliserende problemen en posttraumatische stresssymptomen.

Uit dit onderzoek bleek dat er een significant verschil bestaat tussen de verschillende rebellengroeperingen in posttraumatische stresssymptomen, internaliserende en externaliserende problemen. De hoogste scores werden gerapporteerd door meisjes-ex-kindsoldaten uit UPC en APC. Mogelijk heeft dit te maken met de bloedige manier van etnische zuivering en de daaruit volgende intensiteit van traumatische ervaringen. De UPC stond bekend voor de etnische zuivering van de Lendu-bevolking, terwijl de APC bekend stond voor de uitroeiing van de Hema-bevolking (Reyntjens, 2009).

5.1.3.1. Internaliserende en externaliserende problemen

Uit de resultaten van dit onderzoek kunnen we besluiten dat meisjes-ex-kindsoldaten significant meer internaliserende en externaliserende problemen rapporteerden dan de controlegroep. Het significant hoger aantal gerapporteerde traumatische ervaringen in combinatie met het minder hebben van hoop op een betere toekomst bij meisjes-ex-kindsoldaten bleek een effect te hebben op het ontwikkelen van internaliserende problemen. Dit komt overeen met het onderzoek van Amone-P'Olak (2007) die stelt dat schokkende gebeurtenissen een significante correlatie vertoonden met internaliserende en externaliserende problemen. Volgens Ehntholt & Yule (2006) hangen psychologische problemen zoals depressie samen met dagelijkse moeilijkheden. Vanuit het kwalitatief onderzoek werd de impact van dagelijkse moeilijkheden duidelijk.

5.1.3.2. Posttraumatische stressstoornis

Amore-P'Olak (2005) stelt dat meisjes tot zes keer meer kans hebben op het ontwikkelen van posttraumatische stressstoornis dan jongens. Bij dit onderzoek konden we effectief een hoog percentage observeren van meisjes-ex-kindsoldaten die posttraumatische stresssymptomen vertoonden (63,3%). Deze prevalentie werd significant hoger bevonden dan bij de controlegroep (42,8%). Meisjes die in een gewapende groepering vertoefden vertonen bijgevolg meer risico op het ontwikkelen van posttraumatische stresssymptomen¹². Er werd eveneens een significant verschil gevonden tussen de verschillende rebellenbewegingen. De aard en intensiteit van het trauma zou hieraan gekoppeld kunnen worden.

Er werd geen hoofdeffect gevonden tussen aantal traumatische ervaringen en het ontwikkelen van traumatische stresssymptomen, maar wel had het aantal traumatische ervaringen bij jongere kinderen een significant effect op het ontwikkelen van posttraumatische stresssymptomen. Dit komt overeen met vorig onderzoek bij door oorlog getroffen kinderen (Qouta et al., 2007; Shaw, 2003 en Barenbaum et al., 2004).

5.1.4. Motivaties

Ondanks de hoge rapportering van ontvoering (69,5%) bij de onderzoeksgroep, konden we ook achterhalen wat de drijfveer was voor een aantal meisjes om zich vrijwillig aan te sluiten bij gewapende groeperingen: wraakzucht, moeilijkheden in de gemeenschap, armoede, verwachtingen van een beter leven, invloed van vrienden, moeilijkheden thuis en verdediging werden opgegeven als reden voor vrijwillige rekrutering. Uit dit onderzoek bleek dat moeilijkheden in de gemeenschap, moeilijkheden thuis en armoede zwaarder doorwogen dan de idee van intrede in een gewapende groepering. Dagelijkse moeilijkheden zijn aldus niet enkel het gevolg, maar eveneens de aanleiding van rekrutering van kinderen. Daarom is het belangrijk om deze moeilijkheden in kaart te brengen. Zoals eerder vermeld zijn gedwongen huwelijk en huiselijk geweld hier voorbeelden van (Brett & Specht, 2004; Denov, 2007a).

Volgens Clemesac (2007) heeft 71,0% van de kindsoldaten in de Democratische Republiek Congo zich vrijwillig bij gewapende groeperingen aangesloten. Vanwege van deze hoge mate van vrijwilligheid, stellen we ons grote vragen bij de problematisering van het fenomeen 'kindsoldaat' en pleiten we ervoor om het fenomeen eerder vanuit een maatschappelijke context te benaderen. Hierbij is het vertrekken vanuit de motivaties van kinderen, maar evengoed van volwassenen, om zich aan te sluiten bij een gewapende groepering een noodzaak. Dit om preventieve programma's mogelijk te maken.

¹² We bieden bij deze interpretatie enige voorzichtigheid aangezien het leeftijdsverschil tussen de controlegroep en de onderzoeksgroep significant is. Leeftijd kan hier een mogelijke verklaring zijn. In het onderzoek van Mels et al. (2009) werd tevens een significant verschil gevonden in aantal traumatische ervaringen. Oudere kinderen rapporteerden meer traumatische ervaringen.

Uit dit onderzoek bleek eveneens dat verschillende meisjes vooraleer ze in het leger intraden, contact hadden met leeftijdsgenoten in de gewapende groepering. Dit wijst op de mogelijkheid tot vrij contact met personen in de gewapende groeperingen van deze regio.

Opvallend is dat uit dit onderzoek is gebleken dat slechts één meisje rapporteerde dat mishandeling in het rebellenleger de oorzaak was voor haar ontsnapping uit het rebellenleven. Vaker gerapporteerde redenen waren moeilijkheden in de gewapende groepering, het niet voldoen aan de verwachtingen van de meisjes en angst. Mogelijk werd door een aantal participanten de moeilijkheden in de gewapende groepering niet geëxpliciteerd en kan mishandeling daar een aspect van uitmaken, maar dit is lang niet zeker.

Volgens Punamäki (1996) en Wessels (2006) heeft het psychosociaal welzijn van ex-kindsoldaten ook te maken met de betekenis die de kinderen geven aan hun intrede in een gewapende groepering. Kinderen die bij het rebellenleger gingen uit sterke ideologische overtuiging vertoonden minder problemen wat hun psychosociaal welzijn betreft (Punamäki, 1996). Deze stelling kunnen we vanuit dit onderzoek niet bevestigen. Er werd geen significant verschil gevonden in psychosociaal welzijn tussen ontvoerde en niet-ontvoerde meisjes-ex-kindsoldaten. Enkel het aantal traumatische ervaringen lag bij de ontvoerde meisjes significant hoger. Ontvoering van meisjes gaat vaak gepaard met verkrachting (Wessels, 2006). De brutale manier van ontvoering kan mogelijk gerapporteerd worden aan de hand van een aantal traumatische ervaringen, zoals het gescheiden worden van familie zonder dit te wensen, het verlies van familie en vrienden door de oorlog, het getuige zijn van moord, het huis dat geplunderd werd of in brand gestoken en het getuige zijn van verkrachting.

5.1.5. Toekomstperspectieven

Volgens Machel (2001) is het voor ex-kindsoldaten moeilijk om een betekenis te geven aan hun toekomst. De toekomstmogelijkheden worden voor meisjes-ex-kindsoldaten extra beperkt door de stigmatisering vanuit de gemeenschap (Brett, 2002). Het hebben van kinderen kan evengoed hun toekomstmogelijkheden in de weg staan, zoals bleek uit het kwalitatieve gedeelte van dit onderzoek.

Eén van de meest gerapporteerde toekomstperspectieven bij de onderzoeksgroep was het hernemen van de schoolloopbaan. Zowel de frequentie als de verspreiding toonden het belang van toekomstperspectieven aan. We konden reeds observeren uit de kwantitatieve data dat de onderzoeksgroep significant meer moeilijkheden rapporteerden hierbij dan de controlegroep, zoals schoolgeld niet kunnen betalen en school missen om te werken.

Dit komt overeen met bevindingen in de literatuur die stellen dat onderwijs voor ex-kindsoldaten vaak één van hun topprioriteiten zijn (Wessels, 2006). Dit konden we aan de hand van de kwalitatieve resultaten bevestigen. McKay & Mazurana (2004) vullen hierbij aan dat onderwijs een positieve invloed heeft op de hoop op een betere toekomst.

Daarnaast werden economische ontwikkeling en een gezinsleven opgegeven als wens voor de toekomst. Ook deze toekomstperspectieven werden frequent gerapporteerd en verspreid over de verschillende groepen. Het is daarom niet alleen belangrijk om het belang van deze toekomstperspectieven in te zien, maar ook om het economische aspect ruimer te bekijken. Niet alleen werd in dit onderzoek het economische aspect belangrijk geacht voor de toekomst, maar het werd ook als één van de redenen tot toetrede in gewapende groeperingen opgegeven.

Ziekte in de familie en het zich zorgen maken over de familie is werd hoog gerapporteerd door de meisjes-ex-kindsoldaten waaruit hun wens naar voren komt om voor hun familie te zorgen.

5.2. Beperkingen van het onderzoek

5.2.1. Methodologische beperkingen

In dit onderzoek werd enkel het aantal traumatische ervaringen bevraagd aan de hand van 14 gesloten vragen die elk een traumatische ervaring belichten (Mels et al., 2007). Dit sluit andere antwoordmogelijkheden uit, zoals andere traumatische ervaringen, de intensiteit en de beleving van het trauma. We beseffen dat we hiermee niet tegemoet kwamen aan de persoonlijke beleving van het trauma en de betekenis die de persoon daaraan geeft. Kwalitatief verdiepend onderzoek heeft aan het licht gebracht dat slechts 1 van de 9 meisjes werd ontvoerd door een gewapende groepering, terwijl kwantitatieve gegevens aangaven dat 7 van de 9 meisjes in Mahagi werden ontvoerd. De kwalitatieve verdieping van dit onderzoek heeft hiermee een accurater en ruimer beeld kunnen schetsen. Daarmee werd al snel duidelijk hoe de respondenten een verschillende betekenis gaven aan de traumatische ervaringen. Hetzelfde geldt voor item 10 van de Adolescent Complex Emergency Exposure Scale. Dit item vraagt of de persoon kindsoldaat is geweest. Hierop antwoordde slechts 46,6% positief. Dit kan eveneens te maken hebben met de betekenis die de respondenten aan dit begrip geven. Mogelijk zien de respondenten zichzelf niet als ex-kindsoldaat, maar eerder als 'echtgenotes' (Verhey, 2004) of begrepen ze de term in diens beperkte betekenis van het dragen van een wapen. Hiermee werd duidelijk dat in dergelijk onderzoek een kwalitatieve aanvulling zinvolle en aanvullende informatie kan verschaffen. De kwantitatieve data konden wel een indicatie geven van de situatie en zijn zeker van grote waarde in dit onderzoek.

We beseffen dat het gebruik van focusgroepen in dit onderzoek nadelen heeft. De participanten kunnen elkaar beïnvloeden in het groepsgesprek en de analyse van de sessies van de focusgroepen leidt tot groepsresultaten. Er dient een evenwicht gevonden te worden tussen het individuele en het groepsaspect. Deze beperkingen van de methodologische keuze werden zoveel mogelijk gecompenseerd door de individuele gesprekken, die op hun beurt aanvullend waren. Aan de hand van methodetriangulatie konden we de interne betrouwbaarheid (Maso & Smaling, 1998) echter vergroten.

Tussen de onderzoeksgroep en de controlegroep werd een significant leeftijdsverschil gevonden, waarbij de meisjes-adolescenten significant jonger waren dan de meisjes-ex-kindsoldaten. Daarom is enige voorzichtigheid nodig bij het interpreteren van de resultaten. Wel dient hierbij opgemerkt dat dit verschil te wijten is aan de moeilijke onderzoeksomstandigheden in de postconflictsituatie.

Vanwege de beperkte steekproef in een selecte regio, kunnen de resultaten van dit onderzoek moeilijk gegeneraliseerd worden. Ook de methodologische beperkingen die optreden in de uitdagende context van een postconflictsituatie beperken de mogelijkheid tot het veralgemenen van de resultaten. Zo kon de steekproef in deze context niet at random getrokken worden, daar dit praktisch onmogelijk bleek bij deze onderzoeksgroep. Generalisatie van de resultaten was ook niet ons streefdoel. Het onderzoek is eerder een case-studie in het onderzoeksveld.

5.2.2. Crossculturele beperkingen

Ondanks de aanpassing van de instrumenten en de methoden aan de regio (Mels et al., 2007), kunnen crossculturele beperkingen in dit onderzoek niet worden uitgesloten (Bracken et al., 1995).

5.2.3. Praktische beperkingen

Om veiligheidsredenen en problemen van praktische haalbaarheid kon er geen onderzoek uitgevoerd worden in Nyankunde en konden er geen individuele gesprekken plaatsvinden in Kpandroma. Dat laatste betekende een beperking in dit onderzoek, omdat er zo geen aanvullende informatie kon verzameld worden in Kpandroma. Er werden wel 15 individuele gesprekken gevoerd die het onderzoek van waarde vergrootten.

Bij een klein aantal respondenten kon niet met zekerheid gezegd worden of deze effectief ooit in gewapende groeperingen vertoefden. Dit kan de resultaten (kunnen) vertekend hebben, al gaat het om een onbekende kleine groep.

De taal werd eveneens als moeilijkheid ervaren. Alle vragenlijsten waren in Swahili, terwijl in Kpandroma Kibira en in Mahagi Alur wordt gepraat. De enquêteurs vertaalden de vragen rechtstreeks. Ook dit kan een vertekening veroorzaken van de resultaten. Daarnaast werden ook de antwoorden die de meisjes gaven in de focusgroepen rechtstreeks vertaald door een tolk, waardoor de eigenheid en de originaliteit van de woorden van de participanten verloren gingen. De opnames konden niet uit de originele taal vertaald worden. Daarom werden de Franse vertalingen van de tolken ter plaatse gebruikt voor analyse.

Door de hoge graad van analfabetisme bij de onderzoeksgroep, werd iedere vragenlijst persoonlijk afgenomen door psychosociaal assistenten en de onderzoekster zelf. Deze manier van werken was zeer tijdrovend. Desondanks slaagden we erin een degelijke steekproef te bereiken.

5.3. Implicaties voor de praktijk

Amone-P'Olak (2005) verdedigt het belang van het herstel van hoop op een betere toekomst in psychosociale programma's. Bij ex-kindsoldaten in Oeganda werd een verbetering van deze hoop geobserveerd na een periode van een aantal maanden begeleiding en groepsactiviteiten (Wessels, 2006). Ook wij pleiten voor meer aandacht voor toekomstperspectieven in rehabilitatieprogramma's voor meisjes-ex-kindsoldaten. Socio-economische activiteiten (in de vorm van training en microfinanciering) en onderwijsactiviteiten (Amone-P'Olak, 2005) lijken ons een goede aanpak om hierop in te spelen, maar de individuele wensen en toekomstperspectieven dienen niet uit het oog verloren te worden. Het inschakelen van de context kan een belangrijke aanvulling betekenen. Dit dient te gebeuren niet alleen om het psychosociaal welzijn te verhogen, maar ook om vrijwillige herrekrutering te voorkomen (Brett, 2002).

Dagelijkse stressoren bleken zowel aanleiding als gevolg te zijn van rekrutering van de meisjes-ex-kindsoldaten. Aandacht hiervoor lijkt ons dan ook zeer belangrijk.

Community-based werken is hierbij van belang (Mels et al., 2009; Wessels, 2006; Verhey, 2004).

Ook om de aanwezige stigmatisering van meisjes-ex-kindsoldaten, en van tienermoeders in het bijzonder, te beperken is het werken met de gemeenschappen van een niet te onderschatten waarde (Wessels, 2006; Verhey, 2004). Een bijzondere aandacht dient dan ook te gaan naar tienermoeders en hun (buitenechtelijke) baby's (Verhey, 2004).

Zoals blijkt uit de resultaten van dit onderzoek, heeft het economische aspect een belangrijke connotatie gekregen en verdient bijgevolg een bijzondere aandacht in het discours van kindsoldaten. Het economische aspect is niet alleen belangrijk voor de toekomst van de meisjes-ex-kindsoldaten, maar dient eveneens ingeschakeld te worden bij preventieve maatregelen (Brett, 2002).

We sluiten ons aan bij de mening van Wessels (2006) die pleit voor een preventieve aanpak door meisjes-ex-kindsoldaten in te schakelen bij het sensibiliseren van lokale gemeenschappen door de boodschap over te brengen dat het leven in gewapende groeperingen moeilijker is dan gedacht wordt. De meisjes-ex-kindsoldaten in dit onderzoek maakten deze boodschap reeds duidelijk.

Ook Brett (2002) pleit voor een preventieve aanpak in de zin van gendergelijkheid in de lokale gemeenschappen, omdat meisjes die zich vrijwillig bij gewapende groeperingen aansluiten genderongelijkheid in de gemeenschappen als één van hun beweegredenen aangaven. Ook uit dit onderzoek blijkt dat gendergerelateerde moeilijkheden in de gemeenschap, zoals gedwongen huwelijk, werden opgegeven als reden om het rebellenleger in te treden. Sensibiliseringsactiviteiten en een nauwe samenwerking met de gemeenschappen zijn hierbij onontbeerlijk.

5.4. Aanbevelingen voor verder onderzoek

Alle respondenten uit dit onderzoek waren meisjes die besloten hadden uit het rebellenleger te stappen, om verschillende redenen. De meisjes-kindsoldaten die deze keuze niet maakten, maar besloten er te blijven, werden niet onderzocht. Dit zou een interessante insteek kunnen betekenen in het onderzoeksveld en stof voor verder onderzoek. Het psychosociaal welzijn van meisjes-ex-kindsoldaten werd duidelijk aangetast, zoals blijkt uit dit onderzoek. Zou eenzelfde beschadiging van geestelijke gezondheid te observeren zijn bij kinderen die beslissen in de gewapende groeperingen te blijven?

De beleving van trauma en de betekenis die meisjes-ex-kindsoldaten aan traumatische ervaringen geven zouden een belangrijke aanvulling kunnen betekenen in het onderzoeksveld. Het aantal, de intensiteit, de aard en de betekenis van het trauma (invloed) zouden een invloed hebben op het psychosociaal welzijn van ex-kindsoldaten (Qouta et al., 2007). We vinden het dan ook belangrijk om vanuit de doelgroep de betekenis van traumatische ervaringen en dagelijkse stressoren te achterhalen. Daarom pleiten we voor meer kwalitatieve methoden in het onderzoek naar psychosociaal welzijn bij meisjes-ex-kindsoldaten.

Ook onderzoek naar de perceptie in de gemeenschappen op meisjes-ex-kindsoldaten, en tienermoeders in het bijzonder, zou een aanvulling kunnen betekenen op het bestaand onderzoek. Om de stigmatisering en de gevolgen ervan te kunnen begrijpen is het van belang om op verschillende niveaus in de gemeenschap onderzoek te doen dat zou kunnen bijdragen tot het ontwikkelen van preventieve en rehabilitatieprogramma's.

Met dit onderzoek konden we niet achterhalen of de rehabilitatieprogramma's afzonderlijk voor ex-kindsoldaten of eerder geïntegreerd dienen te worden georganiseerd. Verder onderzoek hieromtrent kan een bijdrage leveren aan zowel de wetenschappelijke literatuur als aan de praktijk.

Ten slotte is er nood aan meer onderzoek naar toekomstperspectieven van meisjes-ex-kindsoldaten waarin hun stem gehoord wordt en waarmee specifieke programma's geoptimaliseerd zouden kunnen worden.

6. Conclusie

Met dit onderzoek hebben we een vergelijking gemaakt tussen het psychosociaal welzijn van Oost-Congolese meisjes-adolescenten en van Oost-Congolese meisjes-ex-kindsoldaten. Hieruit blijkt dat meisjes-ex-kindsoldaten in grote mate meer problemen vertoonden dan meisjes-adolescenten. Zo rapporteerden zij meer posttraumatische stresssymptomen, internaliserende en externaliserende problemen, en evenzo hadden zij meer te kampen met dagelijkse stressoren en traumatische ervaringen.

Er werd een significant verschil gevonden in posttraumatische stresssymptomen tussen de verschillende rebellenbewegingen. De aard en de intensiteit van schokkende gebeurtenissen kunnen hieraan gerelateerd worden. De sterkte van de traumatische ervaringen op het ontwikkelen van posttraumatische stresssymptomen en internaliserende problemen werd eveneens beïnvloed door leeftijd.

Er bleek geen verband te bestaan tussen ontvoering van meisjes-ex-kindsoldaten en hun psychosociaal welzijn. Zowel meisjes die zich vrijwillig bij de gewapende groeperingen aansloten als meisjes die ontvoerd werden, vertoonden een hoge mate van beschadiging van het psychosociaal welzijn. Dit spreekt eerder onderzoek tegen. De meisjes die vrijwillig tot de rebellengroep toetraden, gaven wraakzucht en positieve verwachtingen op als belangrijkste reden. Daarnaast werd ook armoede, moeilijkheden in de gemeenschap, moeilijkheden thuis, de verdediging van de familie en bezittingen en invloed van vrienden opgegeven als reden voor intrede. Deze push-en pullfactoren zijn gerelateerd aan traumatische ervaringen en dagelijkse moeilijkheden in de conflictsituatie. Deze werden eveneens vaak gerapporteerd door de meisjes-adolescenten die nooit eerder kindsoldaat waren. De kennis hiervan is belangrijk om preventief, maar evenzeer curatief te kunnen werken.

De meisjes-ex-kindsoldaten vertoonden eveneens minder hoop voor de toekomst dan de controlegroep. Naar aanleiding van verschillende gebeurtenissen bleek hoop op een betere toekomst moeilijk voor deze doelgroep. Toch slaagden ze erin om hun toekomstperspectieven en wensen te uiten. Hierbij kwamen voornamelijk familie, school en werkgelegenheid aan bod. Kennis van hun toekomstperspectieven lijkt ons van groot belang in rehabilitatieprogramma's voor meisjes-ex-kindsoldaten.

Bibliografie

Allwood, M.A., Bell-Dolan, D., Husain, S.A. (2002). *Children's trauma and adjustment reactions to violent and nonviolent war experiences*. Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry. 41 (4), 450-457.

American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4e editie). Washington, DC: Author.

Amone-P'Olak, K. (2005). *Psychological impact of war and sexual abuse on adolescent girls in Northern Uganda*. Intervention. 3(1), 33-45.

Amone-P'Olak, K., Garnefski, N. & Kraaij, V. (2007). *Adolescents caught between fires: Cognitive emotion regulation in response to war experiences in Northern Uganda*. Journal of Adolescence. 30, 655-669.

Barenbaum, J., Ruchkin, V., Schwab-Stone, M. (2004). *The psychosocial aspects of children exposed to war: practice and policy initiatives*. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 45 (1), 41-62.

Bayer, C.P., Klasen, F. & Adam, H. (2007). *Association of Trauma and PTSD Symptoms With Openness to Reconciliation and Feelings of Revenge Among Former Ugandan and Congolese Child Soldiers*. The Journal of the American Medical Association. 298 (5), 555-559.

Bean, T., Derluyn, I., Eurelings-Bontekoe, E., Broekaert, E. & Spinhoven, P. (2004). *Hopkins Symptom Checklist-37 for Adolescents (HSCL 37-A). User's Manual*. Oestgeest: Stichting Centrum '45.

Bean, T., Derluyn, I., Eurelings-Bontekoe, E., Broekaert, E. & Spinhoven, P. (2007). *Validation of the multiple language version of the Hopkins Symptom Checklist-37 for refugee adolescents*. Journal of Adolescence. 42 (165), 51-71.

Belfer, M.L. (2008). *Child and adolescent mental disorders: the magnitude of the problem across the globe*. Journal of Child Psychology and Psychiatry. 49 (3), 226-236.

Berman, H. (2001). *Children and War: Current Understandings and Future Directions*. Public Health Nursing. 28 (4), 243-252.

Boothby, N., Strang, A., Wessels, M. (2006). *A world turned upside down: Social Ecological Approaches to Children in War Zones*. Bloomfield: Kumarian Press.

Boothby, N., Crawford, J. & Halperin, J. (2006). *Mozambican child soldier life outcome study: Lessons learned on rehabilitation and reintegration efforts*. *Global Public Health*. 1 (1), 87-107.

Boshoff, H. & Vircoulon, T. (2004). *Democratic Republic of the Congo. Update on Ituri*. *African Security Review*. 13 (2), 65-68.

Bracken P.J., Gillen, J.E., Summerfield, D. (1995). *Psychological responses to war and atrocity: The limitations of current concepts*. *Social Science and Medicine*. 40 (8), 1073-1082.

Brett, R. (2002). *Girl soldiers: Challenging the Assumptions*. Quaker United Nations Office. Geraadpleegd op 15 mei 2009, op <http://www.peacewomen.org/resources/DDR/GirlSoldiersQUNO.pdf>.

Brett, R. & Specht, I. (2004). *Young Soldiers. Why they choose to fight*. Lynne Rienner Publishers: Colorado.

Brewin, C.R & Holmes E.A. (2003). *Psychological theories of posttraumatic stress disorder*. *Clinical Psychology Review*. 23(3), 339-376.

Brunet, A., St-Hillaire, A., Jehel, L. & King, S. (2003). *Validation of a French version of the Impact of Event Scale- Revised*. *Canadian Journal of Psychiatry*. 48 (1), 56-61.

Buist, K.L., Dekovic, M., Meeus, W. & Van Aken, M.A.G. (2004). *Gehechtheid en internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij adolescenten*. *Kind en Adolescent*. 25, 132-149.

Clemesac, N. (2007). *Understanding the phenomenon of child soldiers*. JRS. Geraadpleegd op 15 mei 2009, op <http://www.with.jrs.net/files/Child%20soldiers.pdf>.

Child Soldiers, Global Report 2008 (2008). London : Coalition to Stop the Use of Child Soldiers.

Cheng, S.T., Chan, A.C.M. (2004). *The multidimensional Scale of Perceived Social Support: dimensionality and age and gender differences in adolescents*. *Personal and Individual Differences*. 37 (7), 1359-1369.

Coalition to Stop the Use of Child Soldiers (2009). Geraadpleegd op 11 juni 2009, op <http://www.child-soldiers.org/coalition/what-we-do>.

De Jong, J.T.V.M., Komproe, I.H., Van Ommeren, M., El Masri, M., Khaled, N., Van de Put, W., Somasundaram, D. (2001). *Lifetime events and posttraumatic stress disorder in 4 postconflict settings*. *Journal of the American Medical Association*. 286 (5), 555-562.

Denov, M. (2007a). *Grils in fighting forces: moving beyond victimhood*. Canadian International Development Agency. Geraadpleegd op 15 mei 2009, op http://www.crin.org/docs/CIDA_Beyond_forces.pdf.

Denov, M. (2007b). *Is the culture always right? The dangers of reproducing gender stereotypes and inequalities*. Coalition to Stop the Use of Child Soldiers. Geraadpleegd op 15 mei 2009, op http://www.child-soldiers.org/psycho-social/Gender_stereotypes_and_inequalities_2007.pdf.

Derluyn, I., Broekaert, E., Schuyten, G. & De Temmerman, E. (2004a). *Post-traumatic stress in former Ugandan child soldiers*. *Lancet*. 363 (9412), 861-863.

Derluyn, I., Broekaert, E., Schuyten, G. & De Temmerman, E. (2004). *Post-traumatic stress in former Ugandan child soldiers. Correspondence*. *Lancet*. 363 (9421), 1647 -1648.

Derluyn, I. (2005). *Emotional and behavioural problems in unaccompanied refugee minors*. Universiteit Gent. Gent: Academia Press.

De Wit, J., Slot, W., Van Aken, M. (2006). *Psychologie van de adolescentie. Basisboek*. Baarn : HBUitgevers.

Dyregrov, A., Gjestad, R., Raundalen, M. (2002). *Children Exposed to Warfare: A Longitudinal Study*. *Journal of Traumatic Stress*. 15 (1), 59 - 68.

Ehnholt, K.A. & Yule, W. (2006). *Practitioner Review: Assessment and treatment of refugee children and adolescents who have experienced war-related trauma*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 47 (12), 1197-1210.

Enfants Soldats, Rapport Mondial 2004 (2004). Londres: La Coalition pour mettre fin à l'utilisation des enfants soldats.

Fincham, D.S., Altes, L.K., Stein, D.J. & Seedat, S. (2009). *Posttraumatic stress disorder symptoms in adolescents: risk factors versus resilience moderation*. *Comprehensive Psychiatry*. 50 (3): 193-199.

Green, B.L., Korol, M., Grace, M.C., Vary, M.G., Leonard, A.C., Glessner, G.C., Smitsoncohen, S. (1991). *Children and disaster- age, gender, and parental effects on PTSD symptoms*. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 30 (6), 945-951.

Guluma, Y. (2003). *Bunia free of weapons. The impact of the Ituri conflict on the household economy of the population of Bunia town*. London: Save the Children (UK).

Hollifield, M., Warner, T.D., Lian, N., Krakow, B., Jenkins, J.H., Kesler, J., Stevenson, J. & Westemeyer, J. (2002). *Measuring Trauma and Health Status in Refugees. A critical Review*. Journal of the American Medical Association. 288 (5), 611-621.

Honwana, A. (2009). *Children in War: Reintegrating Child Soldiers*. Institute of Developments Studies. 40 (1), 63-68.

Horowitz, M.M.D., Wilner, N.B.A., Alvarez, W.M.A. (1979). *Impact of Event Scale: A Measure of Subjective Stress*. Psychosomatic Medicine. 41(3), 209-218.

OCHA (2009). Geraadpleegd op 7 juli, 2009, op [http://ocha-gwapps1.unog.ch/rw/fullMaps_Af.nsf/0/BC93E82186D0C6C885256D5D0052209C/\\$File/hrw_drc080703.jpg?OpenElement](http://ocha-gwapps1.unog.ch/rw/fullMaps_Af.nsf/0/BC93E82186D0C6C885256D5D0052209C/$File/hrw_drc080703.jpg?OpenElement).

USAID (2009). Geraadpleegd op 7 juli 2009, op http://www.usaid.gov/our_work/cross-cutting_programs/transition_initiatives/country/congo/congo_map_enlarged2.jpg.

Human Rights Watch (2003). *Democratic Republic of Congo. Ituri: 'Covered in blood'. Ethnically targeted violence in Northeastern DR Congo*. Human Rights Watch. 15 (11 (A)).

Jones, L. & Kafetsios, K. (2002). *Assessing adolescent mental health in war-affected societies: the significance of symptoms*. Child Abuse & Neglect. 26 (10), 1059-1080.

Klineberg, E., Clark, C., Bhui, K.S., Haines, M.M., Viner, R.M., Head, J., Woodley-Jones & Stansfeld, S.A. (2006). *Social support, ethnicity and mental health in adolescents*. Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology. 41 (9), 755-760.

Laufer, A. (2009). *Gender differences in PTSD in Israeli Youth Exposed to Terror Attacks*. Journal of Interpersonal Violence. 24 (6), 959-976.

Machel, G. (2001). *The impact of war on children*. London: Hurst & Company.

Magambo, C., Lett, R. & Singh, S. (2004). *Post-traumatic stress in former Ugandan child soldiers. Correspondence*. Lancet. 363 (9421), 1647 -1648.

Maso, I. & Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.

McKay, S. & Mazurana, D. (2004). *Where are the girls?* Montreal: International Centre for Human Rights and Democratic Development.

McKay, S., Robinson, M., Gonsalves, M. & Worthen, M. (2006). *Girls formerly associated with fighting forces and their children: returned and neglected*. London: Coalition to Stop the Use of Child Soldiers.

McKay, S. & Wessels, M. (2004). *Post-traumatic stress in former Ugandan child soldiers. Correspondence*. *Lancet*. 363 (9421), 1646-1646.

Mels, C., Derluyn, I., Broekaert, E. & Rosseel, Y. (2009). *Screening for traumatic exposure and posttraumatic stress symptoms in adolescents in the war-affected Eastern Democratic Republic of Congo*. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*. 163 (6), 525- 530.

Mels, C., Derluyn, I., Broekaert, E. & Rosseel, Y. (2007). *Community-based cross-cultural adaptation of mental health measures in emergency settings: validating the IES-R and HSLC-37A in Eastern Democratic Republic of Congo*. Ongepubliceerd manuscript. Universiteit Gent, Departement Orthopedagogiek.

Miller, K.E., Omidian, P., Rasmussen, A., Yaqubi, A. & Daudzai, H. (2008). *Daily stressors, war experiences and mental health in Afghanistan*. *Transcultural Psychiatry*. 45 (4), 611-638.

Morgan, D. (1997). *Focusgroups as Qualitative Research*. Thousand Oaks, London: Sage.

Morina, N. & Stangier, U. (2007). *Complex traumatisation following civilian war experiences. A brief report*. *Zeitschrift fur psychosomatische medizin und Psychotherapie*. 53 (4), 373-379.

Mortelmans, D. (2007). *Handboek Kwalitatieve Onderzoeksmethoden*. Leuven: Acco.

Pax Christi Vlaanderen vzw (2009). *Humanitaire Briefing Oost-Congo 12 juni 2009*. Geraadpleegd op 17 juni 2009, op <http://www.paxchristi.be/website/wordpress/?p=1806>.

Paardekooper, B., De Jong, J.T.V.M. & Hermans, J.M.A. (1999). *The psychological impact of war and the refugee situation on South Sudanese children in refugee camps in northern Uganda: An explanatory study*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and allied Disciplines*. 40 (4), 529 - 236.

Punamäki, R.L. (1996). *Can ideological commitment protect children's psychological well-being in situations of political violence?* *Child development*. 67 (1), 55-69.

Punamäki, R.L. (1998). *The role of dreams in protecting psychological well-being in traumatic conditions*. International Journal of Developmental Behaviour. 22, 559-588.

Qouta, S., Punamäki R.L., Montgomery, E. & El Sarraj, E. (2007). *Predictors of psychological distress and positive resources among Palestinian adolescents: Trauma, child, and mothering characteristics*. Child Abuse & Neglect. 31 (7), 699-717.

Qouta, S., Punamäki R.L. & El Sarraj, E. (2003). *Prevalence and determinants of PTSD among Palestinian children exposed to military violence*. European Child & Adolescent Psychiatry. 12 (6), 265-272.

Renner, W., Salem, I. & Ottomeyer, K. (2006). *Cross-cultural validation of measures of traumatic symptoms in groups of asylum seekers from Chechnya, Afghanistan and West Africa*. Social Behavior and Personality. 34 (9), 1101-1114.

Reyntjes, F. (2009). *De grote Afrikaanse Oorlog. Congo in de regionale geopolitiek, 1996-2006*. Amsterdam: Meulenhoff.

Saul, A.L., Grant, K.E. & Carter, J.S.(2008). *Posttraumatic reactions in adolescents: How well do the DSM-IV PTSD criteria fit the real life experience of trauma exposed youth?* Journal of Abnormal Child Psychology. 36 (6), 915-925.

Scudder, D. & Koopman, C. (2005). *Abduction of children and violence in Northern Uganda*. Geraadpleegd op 27 mei 2009, op http://scudderwritings.googlepages.com/scudder-child_soldiers.pdf.

Shalev, A.Y. (2001). *What is posttraumatic stress disorder?* Journal of Clinical Psychiatry. 62 (4), 4-10.

Shaw, J. (2003). *Children Exposed to War/Terrorism*. Clinical Child and Family Review. 6 (4), 237-246.

Singer, P.W. (2006). *Child soldiers. The new faces of war*. Geraadpleegd op 13 juli 2009, op <http://www.brookings.edu/views/articles/fellows/singer20051215.pdf>.

Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research. Techniques and procedures for developing Grounded Theory*. Newbury Park, California: Sage.

Sundin, E.C. & Horowitz, M.J. (2003). *Horowitz's Impact of Event Scale Evaluation of 20 Years of Use*. *Psychosomatic Medicine*. 65, 870-876.

Thabet, A.Z. & Vostanis, P. (2000). *Post-traumatic stress disorder reactions in children of war: A longitudinal study*. *Child Abuse & Neglect*. 24 (2), 291-298.

United Nations (2007). *The Paris Principles: Principles and Guidelines on Children Associated with armed forces or armed groups*. Geraadpleegd op 28 mei 2009, op http://www.un.org/children/conflict/_documents/parisprinciples/ParisPrinciples_EN.pdf.

Unicef (1997). *Cape Town Principles & Best Practices*. Cape Town, South Africa. Geraadpleegd op 7 juli 2009, op [http://www.unicef.org/emerg/files/Cape_Town_Principles\(1\).pdf](http://www.unicef.org/emerg/files/Cape_Town_Principles(1).pdf).

Unicef (2001). *Verdrag inzake de Rechten van het Kind, opgenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op 20 november 1989*. Unicef Nederland.

Unicef (2004). *Report on the field visit of Executive Board members to the Democratic Republic of the Congo, 13-23 March 2004*. United Nations Children's Fund. Geraadpleegd op 12 mei 2009, op <http://www.unicef.org/about/execboard/files/04-CRP7.pdf>.

Unicef (2009a). Geraadpleegd op 11 juni 2009, op <http://www.unicef.nl/unicef/show/id=149921>.

Unicef (maart 2009). Geraadpleegd op 30 mei 2009, op http://www.unicef.org/emerg/drcongo_48408.html.

United Nations High Commissioner for Human Rights (2000). *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, A/RES/54/263. United Nations: New York, 25 May 2000. Geraadpleegd op 29 mei 2009, op <http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/protocolchild.htm>.

Verhey, B. (2004). *Atteindre les filles. Etude sur les filles associées aux groupes et forces armées en République Démocratique du Congo*. London: Save the Children UK.

Verhofstadt-Denève, L., Van Geert, P., Vyt, A. (2003). *Handboek Ontwikkelingspsychologie. Grondslagen en theorieën*. Antwerpen: Bohn Stafleu Van Loghum.

Vlaams Internationaal Centrum. Geraadpleegd op 27 mei 2009, op <http://www.vicngo.be/nl/578>.

Weisenberg, M., Schwerzwald, J., Waysman, M., Solomon, Z., Klingman, A. (1993). *A coping of school-age-children in the sealed room during scud missile bombardement and postwar stress reactions*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 61(3), 462-467.

Weiss, D. (2007). *Impact of Event Scale: Revised*. In: *Cross-cultural assessment of psychological trauma and PTSD*. Wilson, J.P. & Tang, C.S. (Eds.) New York: Springer Science.

Weiss, D. & Marmar, C. (1997) *The Impact of Event Scale-Revised*. In: Wilson, J.P., Keane T.M., editors. *Assessing psychological trauma and PTSD*. New York: Guilford Press, 399-411.

Wessels, M. (2006). *Child Soldiers. From protection to violence*. London: Harvard University Press.

Zalihic, A., Zalihic, D.& Pivic, G. (2008). *Influence of posttraumatic stress disorder of the fathers on other members*. *Bosnian Journal of Basic Medical Sciences*. 8 (1), 20-26.

7. Bijlagen

7.1. Informed consent kwantitatief onderzoek

Introduction

Vos réponses sont absolument **secret**, ça veut dire que les chercheurs ne communiqueront pas vos réponses aux autres personnes, ni vos enseignants, ni le directeur, ni vos parents.

Instructions :

- Essayez de répondre aux toutes questions. Remplir ou marque le signe de croix dans le cercle si cela vous concerne. Même si votre réponse est « non » ou « jamais », mettez le signe croix dans le cercle qui correspond a votre réponse réponse.
- Si une question n'est pas claire ou si tu le trouve très difficile de répondre à une certaine question, ne le répond pas, mais marque « ? »
- Ne réfléchis pas beaucoup, ce n'est pas une interrogation. Donne la réponse que tu trouve la plus applicable pour toi.

Merci de nous avoir aidé !

Remplir ici :

Date de l'enquête.....

Lieu de l'enquête (nom de l'école).....

Nom, post nom et prénom

« J'accepte de participer à cette enquête volontairement. Je sais que tous ces informations sont confidentiels et seront seulement utilisé par la rechercheuse et l'Université de Gand. »

Signature :

7.2. Vragenlijst socio-demografische gegevens

INFORMATIONS SOCIODEMOGRAPHIQUES

Instructions:

- écrit la réponse en cas de « »
- ou mettre une croix dans le cercle à côté de la réponse qui te concerne :

Par exemple :

possibilité 1

possibilité 2

possibilité 3

1.	Quel est ton âge ?	J'ai.....ans
2.	Quel est ton sexe ?	☐ Je suis une fille ☐ Je suis un garçon
3.	Tu es de quelle tribu ?	Je suis
4.	Tu as quel religion ?	☐ Catholique ☐ Islam ☐ Protestante (Ceca, ceia, Anglican, CE, CNCA, Nzambe malam, Advatiste, AOG, autre) ☐ Je ne suis pas religieux
5.	Territoire d'origine ?
7.	Est-ce que tu as fuit la guerre ? Si oui, combien de fois ?	☐ Oui ☐ Non J'ai dû fuir fois.
8.	Où est-ce que tu t'habite actuellement ?	☐ Le toit paternel ☐ Temporairement chez un membre de famille élargi ☐ Camp de déplacés ☐ Un bâtiment abandonné ☐ Eglise/ONG ☐ Dans la rue ☐ Une famille d'accueil ☐ Quelque part d'autre qui n'est pas dans la liste, Spécifier:.....
9.	Combien de personnes habitent la maison ?	Nombre d'adultes : Nombre des enfants :
10.	a) Est-ce que ton père est encore	

	vivant ?	☐ Oui ☐ Non
	SI TON PERE EST ENCORE VIVANT : b) Est-ce que tu habite ensemble avec ton père ? SI TON PERE EST ENCORE VIVANT : c) Quel est le profession de ton père ?	☐ Oui ☐ Non ☐ Employé ONG ☐ Commerçant ☐ Enseignant ☐ Agent de l'état ☐ Métier ☐ Cultivateur ☐ Pasteur ☐ Militaire ☐ Sans boulot
11.	a) Est-ce que ta mère est encore vivante ?	☐ Oui ☐ Non
	SI TA MERE EST ENCORE VIVANTE : b) Est-ce que tu habite ensemble avec ta mère ? SI TA MERE EST ENCORE VIVANTE : c) Quel est le profession de ta mère ?	☐ Oui ☐ Non ☐ Employée ONG ☐ Commerçante ☐ Enseignante ☐ Agent de l'état ☐ Métier ☐ Cultivatrice ☐ Ménagère ☐ Sans boulot
12.	Tu est dans quelle niveau de classe?	☐ 1 ^{er} secondaire ☐ 2 ^{ème} secondaire ☐ 3 ^{ème} secondaire ☐ 4 ^{ème} secondaire ☐ 5 ^{ème} secondaire ☐ 6 ^{ème} secondaire

7.3. Hopkins Symptom Checklist-37 A

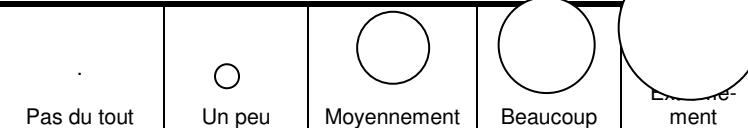
HSCL-37A

Instructions : Des exemples de comportement et de sentiments sont donnés ci-dessous. Indique **d'une seule croix par question** combien de fois **le mois dernier** tu as ressenti ces sentiments ou tu t'es conduit de cette manière.

Combien de fois le mois dernier tu as ressenti ces sentiments ou tu t'es conduit de cette manière ?					
		Presque jamais	Quelquefois	Souvent	Presque tout le temps
1.	Avoir peur sans raison	0	0	0	0
2.	Se sentir agité, ne pas pouvoir rester tranquille	0	0	0	0
3.	Se mettre vite en colère	0	0	0	0
4.	Boire de l'alcool	0	0	0	0
5.	Etre anxieux, les sentiments d'insécurité	0	0	0	0
6.	Rejeter la faute de quelque chose sur moi-même	0	0	0	0
7.	Embêter ou tromper les autres	0	0	0	0
8.	Fumer de cigarettes	0	0	0	0
9.	Avoir des vertiges ou faiblesses	0	0	0	0
10.	Pleurer facilement	0	0	0	0
11.	Démolir ou casser les choses des autres	0	0	0	0
12.	Nerveux ou trembler à l'intérieur	0	0	0	0
13.	Ne plus s'intéresser au sexe /dégoût sexuel	0	0	0	0
14.	Etre le premier à Commencer des bagarres	0	0	0	0
15.	Se sentir fatigué, sans énergie	0	0	0	0
16.	Battements de coeur accéléré	0	0	0	0
17.	Ne pas avoir d'appétit	0	0	0	0
18.	Faire mal à quelqu'un exprès	0	0	0	0
19.	Tremblement du corps	0	0	0	0
20.	Avoir du mal à s'endormir, ou se réveiller souvent	0	0	0	0
21.	Se disputer souvent	0	0	0	0
22.	Se sentir tendu	0	0	0	0
23.	Se sentir sans espoir pour le futur	0	0	0	0
24.	Ne s'intéresser à rien	0	0	0	0
25.	Ne pas s'intéresser à l'école	0	0	0	0
26.	Mal à la tête	0	0	0	0
27.	Se sentir triste	0	0	0	0
28.	Ne pas se soumettre aux règles (des enseignants, parents)	0	0	0	0
29.	Excès de peur ou de panique	0	0	0	0
30.	Se sentir isolé	0	0	0	0
31.	Penser au suicide	0	0	0	0
32.	Etre accablé de soucis	0	0	0	0
33.	S'accabler trop l'esprit	0	0	0	0
34.	Voler des choses	0	0	0	0
35.	Avoir le sentiment que tout est tellement difficile	0	0	0	0
36.	Avoir le sentiment de ne rien valoir	0	0	0	0
37.	Prendre des drogues (Mayrungi, 36 wawa, des feuilles d'arachide, Kuvuta)	0	0	0	0
38.	Parler seul	0	0	0	0

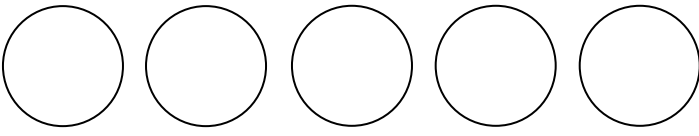
7.4. Impact of Event Scale Revised

Instructions : voici une liste de difficultés que les gens peuvent avoir après un événement terrifiant ou difficile. Pensez maintenant à l'événement le plus grave dans le questionnaire précédent. Voudrais tu marquer **d'une croix** pour chaque phrase si tu l'as ressenti pas du tout, un peu, moyennement, beaucoup ou extrêmement **pendant le dernier mois** ?

Dans quelle mesure as-tu ressenti ça ?						
		Pas du tout	Un peu	Moyennement	Beaucoup	Extrêmement
1.	Tout rappel de cet événement revivait mes sentiments face à l'événement	0	0	0	0	0
2.	Je me réveillais la nuit	0	0	0	0	0
3.	Différentes choses m'y faisait penser	0	0	0	0	0
4.	Je me sentais irritable et en colère	0	0	0	0	0
5.	Quand j'y repensais ou qu'on me le rappelait, j'évitais d'y penser.	0	0	0	0	0
6.	Sans le vouloir, j'y repensais	0	0	0	0	0
7.	J'ai eu l'impression que l'événement n'était jamais arrivé ou n'était pas réel	0	0	0	0	0
8.	J'évitais tout ce qui pouvait me le rappeler	0	0	0	0	0
9.	Des images de l'événement réapparaissaient dans ma tête	0	0	0	0	0
10.	J'étais nerveux (nerveuse) et je sursautais facilement	0	0	0	0	0
11.	J'essayais de ne pas y penser	0	0	0	0	0
12.	J'étais conscient d'avoir encore beaucoup d'émotions à propos de l'événement, mais je ne pouvais pas y affronter	0	0	0	0	0
13.	Mes sentiments à propos de l'événement étaient comme figés	0	0	0	0	0
14.	Je me sentais et je réagissais comme si j'étais encore dans l'événement	0	0	0	0	0
15.	J'avais du mal à m'endormir	0	0	0	0	0
16.	J'ai ressenti beaucoup de vagues de sentiment à propos de l'événement	0	0	0	0	0
17.	J'ai essayé de l'effacer de ma mémoire	0	0	0	0	0
18.	J'avais du mal à me concentrer	0	0	0	0	0
19.	Ce qui me rappelait l'événement me causait des réactions physiques telles que des sueurs, des difficultés à respirer, des nausées ou des palpitations	0	0	0	0	0
20.	J'ai des cauchemars de l'événement	0	0	0	0	0
21.	J'étais aux aguets et sur mes gardes	0	0	0	0	0
22.	J'ai essayé de ne pas en parler	0	0	0	0	0

7.5. Toetsing Subjectief welzijn

Instructions : indiquez **d'une croix** comment tu te sentais en général

Comment tu te sentais en général ?						
		Très triste	Triste	Ni triste, ni heureux	Heureux	Très heureux
1.	Avant la guerre ?	0	0	0	0	0
2.	Pendant la guerre ?	0	0	0	0	0
3.	Le mois passé ?	0	0	0	0	0

7.6. Adolescent Complex Emergency Exposure Scale

LISTE TRAUMA

Instructions : voici une liste d'événements terrifiants ou difficile que les gens peuvent avoir vécus. Marque **d'une croix** si tu as vécus ces événements toi-même **non** ou **oui**.

As-tu vécu ces événements ?		Non	Oui
1.	Est-ce que tu as été séparé de ta famille sans que tu ne le veuille?	0	0
2.	As-tu été témoin de violence contre tes parents, membres de ta famille, des amis?	0	0
3.	Est-ce que tu as de membres de famille ou des amis qui sont morts violemment lors de la guerre?	0	0
4.	As-tu vécu le pillage ou l'incendie de votre maison ?	0	0
5.	As-tu vécu des affrontements?	0	0
6.	Est-ce que tu as vu quelqu'un être tué ?	0	0
7.	Est-ce que tu as vu des cadavres ou de personnes avec des têtes, bras, jambes coupés?	0	0
8.	Est-ce que tu a été blessé ou handicapé à cause de la guerre ?	0	0
9.	Est-ce que tu as déjà été emprisonné?	0	0
10.	As-tu été enrôlé dans un groupe armé?	0	0
11.	As-tu été pris et amené par un group de combattants?	0	0
12.	As-tu dû tuer, blesser ou violer quelqu'un?	0	0
13.	As-tu déjà vu quelqu'un d'autre être violé?	0	0
14.	As-tu été victime d'un viol?	0	0

7.7. Vragenlijst Daily Stressors

STRESSEURS QUOTIDIEN

Instructions : voici une liste de difficultés que les gens peuvent avoir dans la vie quotidien. Marque **d'une croix** si tu as vécu ces difficultés toi-même pendant **le mois passée** ou **au cours de ta vie**.

Pendant le mois passé as-tu fais l'expérience de...		Non	Oui
1.	Des sentiments d'insécurité	0	0
2.	L'impossibilité de payer les frais scolaires	0	0
3.	N'avoir pas assez de la nourriture	0	0
4.	N'avoir pas assez d'habits	0	0
5.	La maladie dans la famille	0	0
6.	Un manque de possibilités de soins	0	0
7.	Manquer l'école pour qu'on doit travailler	0	0
8.	Se faire des soucis sur sa famille	0	0
9.	Avoir un excès de tâches	0	0
10.	La punition corporelle	0	0
11.	Entendre que des gens racontent des mauvaises choses sur toi ou ta famille	0	0
12.	Faire l'expérience qu'on te traite différemment	0	0
13.	Etre poursuivi par des mauvais esprits ou la sorcellerie	0	0
Au cours de ta vie as-tu fais l'expérience de...		Non	Oui
14.	Etre rejeter, abandonné par la famille nucléaire	0	0
15.	Etre rejeter/abandonné par la société (la famille élargie)	0	0
16.	Forcé de se marier à quelqu'un	0	0
17.	Ne pas connaître son père	0	0
18.	La mésentente familiale	0	0

7.8. Informed consent kwalitatief onderzoek

Introduction

La discussion sera absolument **secret**, ça veut dire que ce qui est dit dans le groupe restera secret entre les participants et les chercheurs de l'Université de Gand ne communiqueront pas vos réponses aux autres personnes.

Instructions :

- Vous n'êtes pas obligé de répondre à toutes questions. Vous participer dans ce groupe volontairement et ne serez pas forcé de répondre.
- Vous êtes libre d'arrêter la discussion et de quitter le groupe quand vous voulez.
- La discussion sera enregistré pour faciliter la recherche, mais sera traité en toute confidentialité.

Merci de nous avoir aidé !

Remplir ici :

Date de l'enquête.....

Lieu de l'enquête

Nom, post nom et prénom

« J'accepte de participer à ce groupe de discussion volontairement. Je donne la permission pour l'enregistrement des conversations. Je sais que tous ces informations sont confidentiels et seront seulement utilisé par l'Université de Gand. »

Signature :

7.9. Drop-off Focusgroep

DROPP-OFF

Instructions:

- écrit la réponse en cas de « »
- ou mettre une croix dans le cercle à côté de la réponse qui te concerne :

Par exemple :

- possibilité 1
- possibilité 2
- possibilité 3

1.	Quel est ton âge ?	J'ai.....ans
2.	Tu as été associé dans quelle groupe ou force armé ?	☐ FRPI ☐ ADF Nalu ☐ FNI ☐ MRC ☐ FDLR ☐ Mai Mai ☐ FARDC ☐ LRA ☐ Autre :
3.	Territoire d'origine ?

7.10. Handleiding focusgroepen

Focusgroupe

1. Le focusgroupe

Le focusgroupe contient 6 *participantes*, des filles qui étaient associées aux forces et groupes armés. Le *modérateur* pose les questions et dirige le processus du groupe. Le modérateur a un rôle principale dans le processus. Il a le rôle d'interviewer, de facilitateur, de leader, de psychologue/thérapeute et gardien de temps. Une *assistante psycho-sociale* sera présente pour assister le modérateur pendant tout ce temps et garanti l'interprète. Il y aura aussi une autre *assistante* qui note ce qui se passe et ce qui est dit dans ce groupe. Il se met à côté de la sortie pour qu'il peut recevoir les participantes qui arrive en retard ou qui quittent le groupe en avance. Cela pourra garantir que le groupe ne sera pas trop déranger.

2. Objectifs

2.1. Objectifs générales :

- Avoir une notion sur les idées et les façons de songer des filles ex-EAFGA sur leurs motivations et ambitions.
- Suivre et comprendre les résultats quantitative concernant le bien-être psycho-sociale des participantes.

2.2. Objectifs spécifiques :

Voir liste des topiques.

3. L'organisation de la salle

Le groupe est invité de prendre place dans une ovale, pour que le modérateur peut voir chaque participante. Le focus groupe prend place dans une salle tranquille avec les moindres éléments de distraction. La salle permet d'enregistrer la conversation. C'est une salle qui garanti l'absence des autres et ne permet pas des gens curieux.

4. L'évolution/ Phases

4.1. L'introduction

Les participantes seront accueilli avec une boisson et une petite bavarde de connaissance. Les *drop-offs* et *informed consents* seront remplis et les objectifs du focus groupe sera discuter.

4.1.1. Bavarde d'introduction

Les participantes se sentent à l'aise et une atmosphère relaxe sera créer. Par cette bavarde d'introduction, le modérateur aura déjà une notion sur les différentes participantes. Les personnes dominantes seront placées plutôt à côté et les moins bavardards en face du modérateur. Cela permettra de faciliter le contact par les yeux.

4.1.2. Le début de la conversation

Le modérateur accueille les participantes du focus groupe et se présente. Les assistantes tant que les participantes seront invité de se présenter. Le modérateur explique brièvement les buts de la recherche et parle sur l'évolution de la conversation. L'heure de fin est annoncé, pour que les participantes savent ce qu'elles peuvent s'attendre. Quelques règles de conduite seront faites tant qu'une explication sur la raison d'enregistrement de la conversation. Les règles de conduite seront : les participantes peuvent parler ouvertement et librement, il n'y pas de réponses 'justes' ou 'fautes', les participantes sont demander de ne pas parler si il y a quelqu'un d'autre qui a la parole et de respecter les opinions de l'un à l'autre. Tout ce qui est raconter dans le groupe restes entre les quatre mûres. Les participantes sont demander si il y a des règles d'en plus qui sont souhaitable. Ces règles seront discuter en groupe et approuvés ou bien rejetés.

Le focus groupe commence avec une question d'ouverture, une question générale qui doit inviter les participantes de commencer la conversation :

Qu'es-ce que la guerre a signifie pour toi ?

4.2. La conversation

Une fois que l'introduction du focus groupe est terminé, la conversation peut commencer.

Après la discussion, les activités pourront commencer.

Quelques techniques active, projective et techniques de groupe seront appliquer.

Techniques utilisés

1. Désigner et développer un poster (combinassions des techniques projective et de groupe)
2. Brainstorming (technique active)
3. Fantaisies et rêves du jour (technique projective)

4.2.1. Désigner et développer un poster

Matériel :

Des ciseaux (6), la colle (2), des magazines, des crayons ou marqueurs, flip flops.

Concept :

4.2.1.1. Première phase

Cette technique met les participantes au travail activement.

Le groupe est divisé par deux (3-3). Un groupe désigne et développe un poster qui présente une promotion pour rentrer dans les forces et groupes armés. L'autre groupe est demandé de faire un poster qui présente une campagne qui combat l'implication des enfants dans les forces et groupes armés. Avec des magazines et des dessins, les filles seront libres de faire cet exercice. Elles doivent d'abord bien penser sur les avantages et désavantages sur la rentrée dans les forces et groupes armés.

4.2.1.2. Deuxième phase

Les deux groupes seront invités de présenter et promouvoir leur poster. Pendant qu'un groupe a la parole, l'autre groupe peut faire des recommandations, des ajouts, poser des questions et ci suite. Elles sont donc demandées de chercher des arguments avec le groupe pour promouvoir leur poster. Elles sont conseillées de penser sur une stratégie de défense qui servira les autres d'une réponse.

Les éléments de défense des deux groupes seront notés sur un flip flop, pour qu'il y ait une structure bien visible sur les arguments.

4.2.1.3. Troisième phase

Les idées qui étaient présentes pendant le débat, seront discutées plus personnellement, ce qui était réaliste pour elles-mêmes. Les participantes seront demandées d'ajouter des éléments ou de justifier et changer le thème, selon leurs propres opinions et expériences.

4.2.3. Fantaisies et rêves de jour

- Imagine-toi que tu es le Président de la République Démocratique de Congo, quelles actions prendras-tu pour combattre le recrutement des enfants dans les forces et groupes armés ?
- Imagine-toi qu'un groupe de milice viendra pour attaquer votre village, que feras-tu ? (tu retourneras chez les milices ?)

4.3. Le rêve d'une fille

Pour terminer, les filles sont demandées de parler sur leurs rêves, ambitions et perspectives de futur.

4.4. Fin

Les participantes sont demander si on a oublier quelque chose pendant le focus groupe. On demande si il y a quelqu'un qui veut encore ajouter quelque chose, qui a une question ou qui a certaines soucis...

On arrange une date ou le modérateur retournera pour parler avec chaque participante individuellement. Celui qui désire, peut répondre sur cette proposition et continuer la conversation individuellement. De cette façon, les participantes auront l'occasion d'avoir réfléchi sur le focus groupe et pourront ajouter de nouvelles idées ou inquiétudes.

En suite, pour terminer, les participantes sont remercier pour leurs contribution et un boisson et a-mouche bouche, avec une petite bavarde amène les participante en dehors de la salle.

5. Code de bonne conduite

- Limite de temps (max. 3 heures)
- Respect pour l'opinion de l'autre
- L'information est confidentiel et reste entre les participantes
- Il n'y a pas de réponses 'justes' ou 'injustes'
- Tout le monde répond librement et ouvertement
- Celui qui a la parole n'est pas interrompu

6. Liste de topiques

6.1. Objectifs

Les pensées, idées

Motivations ambitions

Soutiens sociale

6.2. Introduction

Université de Gand

Durée de la conversation

Enregistrement

Drop-off

6.3. Bavarde d'introduction

6.4. La conversation

Question générale :

Qu'es-ce que la guerre a signifié pour toi ?

Avant la guerre

Condition de vie

Famille (relations, situation, habitudes ...)

La communauté (Laquelle ? Certaines habitudes, rites, traditions ?)

L'école

Les amis

Pendant la guerre

Conditions de vie

Amis

Relations avec les militaires

Relation entre les filles

Tâches des filles dans l'armée

Après la guerre

Echappement

Accueil dans la famille et la communauté (comportement, vision, rites,...)

Résilience (comment elles mènent leurs propre situation, p.ex. émotionnel, soutiens social, comment es-ce qu'elle mènent être maman ?...)

Bien-être psycho-social (propre bien-être, les pensées et vision sur le bien-être mental dans la communauté...)

Rêves

Ambitions

Economiques

Sociales

Politique

Culturelles (valeurs...)

Discrépance entre les pensées des filles et la communauté ?

6.5. Activités

1. Poster
2. Fantaisies et rêves
3. Faire un dessin

6.6. Des éléments sous-discutés ou oubliés

6.7. Remerciement et l'au revoir

7.11. Afbeeldingen posters Focusgroepen

Afbeelding 1: Focusgroep Bunia, poster rebellen

Afbeelding 2: Focusgroep Bunia, poster overheid

Afbeelding 3: Focusgroep Bunia

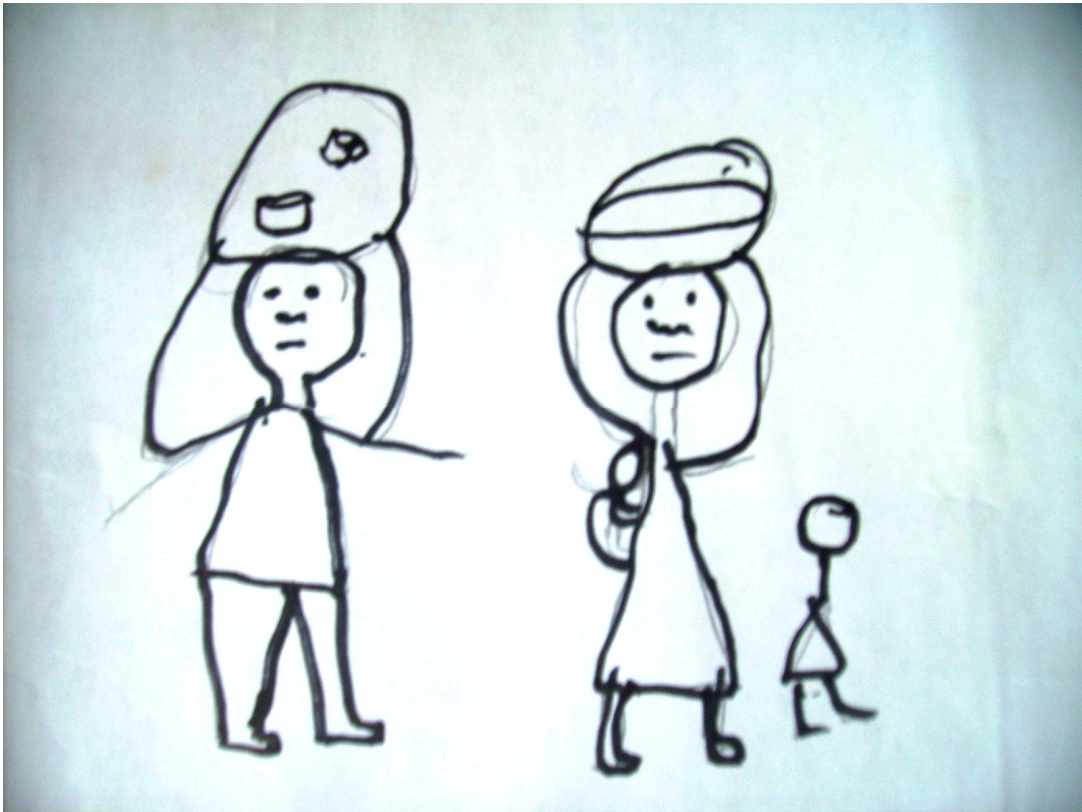
Afbeelding 4: Focusgroep Bunia

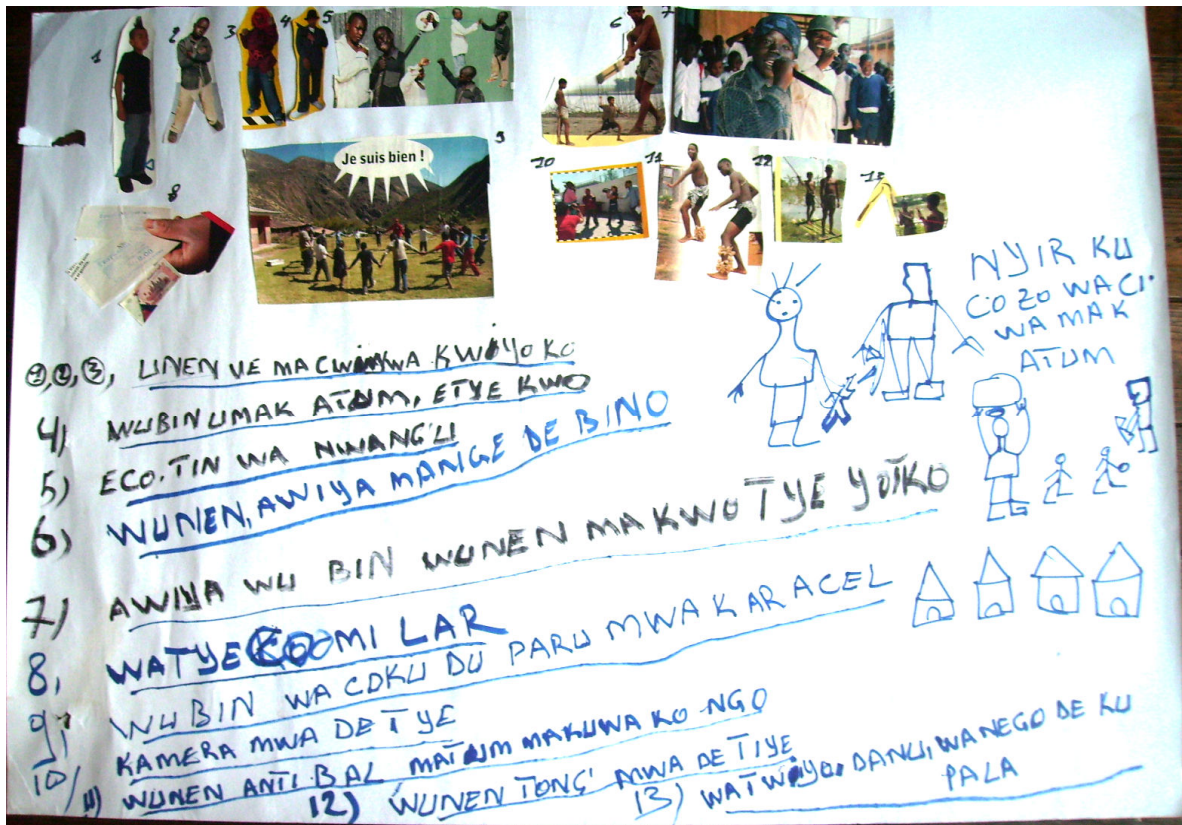
Afbeelding 5: Focusgroep Bunia

Afbeelding 6: Focusgroep Bunia

Afbeelding 7: Focusgroep Mahagi, poster rebellen

Afbeelding 8: Focusgroep Mahagi, poster overheid

Afbeelding 9: Focusgroep Mahagi

Afbeelding 10: Focusgroep Mahagi

Afbeelding 13: Focusgroep Kpandroma

Afbeelding 14: Focusgroep Kpandroma

Afbeelding 15: Focusgroep Kpandroma

Afbeelding 16: Focusgroep Kpandroma

7.12. Boomstructuur Nvivo 8

Betekenis orlog

- Agressie
- Angst
- Belanghebbenden
- Doden
- Gedwongen huwelijk
- Gevecht
- Gewonden
- Hongersnood
- Machtsspel
- Mentaliteitsverandering
- Mishandeling
- Ongewenste zwangerschap
- Ontvoering
- Ouders moeten ermee kunnen omgaan
- Plunderingen&Branden
- Sekslavinnen
- Trauma
- Verarming
- Verkrachtingen
- Vernieling
- Vluchtelingen
- Wraak
- Ziektes

Nieuwe Aanval

Vluchten

- Uit Angst
- Uit Armoede

Oplossing

- Demobilisering
- Militairen goed betalen
- Onderhandelen
- Oorlog beëindigen
- Straffeloosheid tegengaan

Periode in de groepering

1 jaar
1 maand
1,5 jaar
2 jaar
3 jaar
3 maanden
4 jaar
4 maanden
5 maanden
7 maanden

Periode uit de groepering

1 jaar
1,9 jaar
3 jaar
4 jaar
5 jaar
7 jaar

Reden meisjes**Gedwongen rekrutering****Vrijwillig**

Armoede
Moeilijkheden thuis
Moeilijkheden in de gemeenschap
Verdediging
Verwachtingen
Vrienden
Wraak

Reden Rebellen

Gemakkelijk leven
Materialistische redenen
Patriotisch
Voedsel

Taak in groepering

Lijfwacht
Seksslavin

Terugkeer

Ontvangst

Negatief

Positief

Rituelen

Vlucht zelf

Hoe gevlucht

Reden

Angst

Mishandeling

Onvrijheid

Te hard

Verschillend van verwachtingen

Toekomstperspectieven

Economische ontwikkeling

Een goed leven leiden

Gezinsleven

Bij ouders terugkeren

Voor ouders en familie zorgen

Huwelijk

Niet willen huwen

Willen huwen

Kinderen

Kinderwens

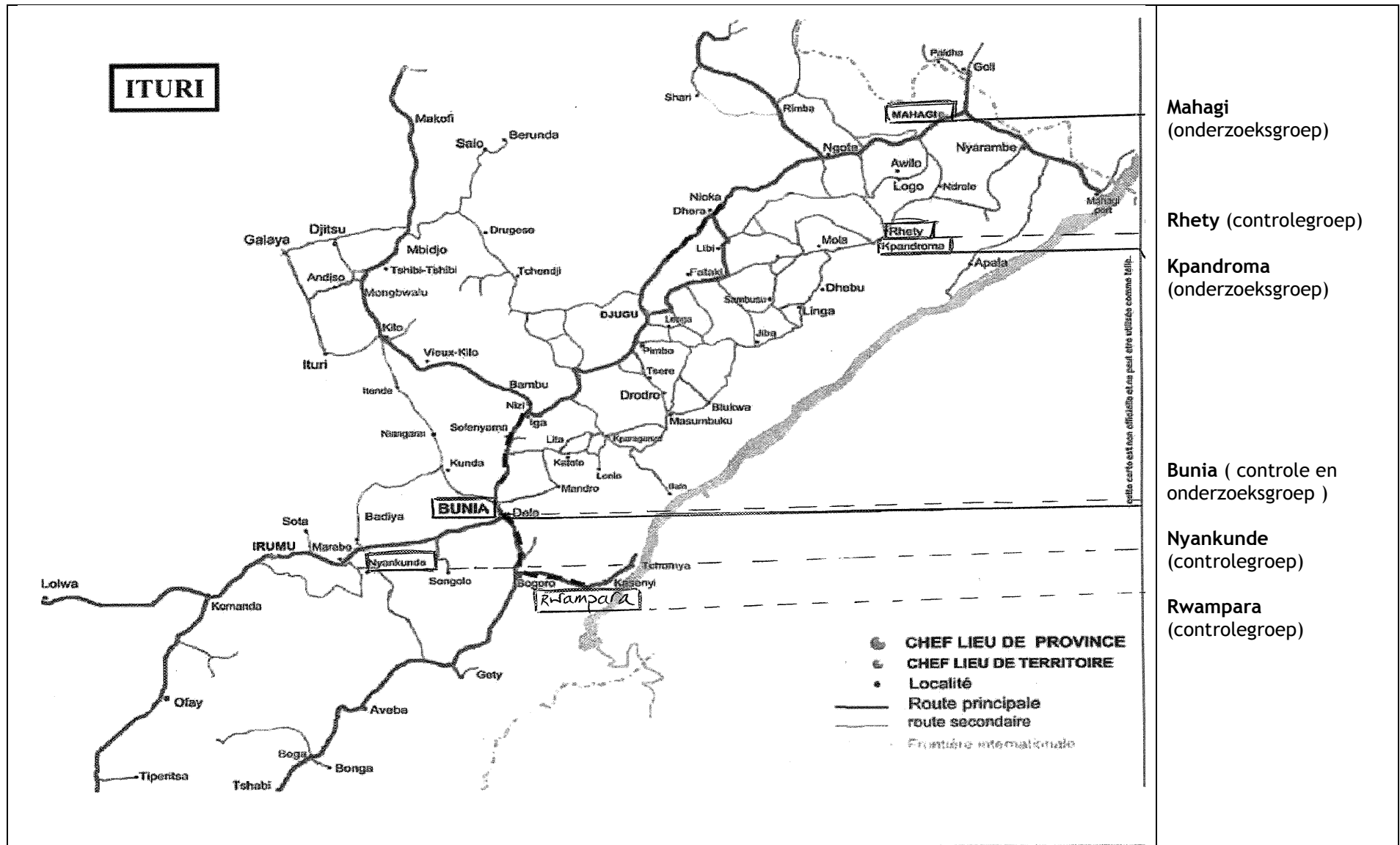
Voor kinderen zorgen

Nooit meer terug

School herwinnen

Wensen hulp

7.13. Afbeelding 17: Kaart onderzoeksgebieden (Bron: OCHA, 2009)

Mahagi
(onderzoeksgroep)

Rhety (controlegroep)

Kpandroma
(onderzoeksgroep)

Bunia (controle en
onderzoeksgroep)

Nyankunde
(controlegroep)

Rwampara
(controlegroep)

7.14. Kaart Democratische Republiek Congo (Bron: USAID, 2009)

